AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL: 12 • TEMMUZ 2002 • 2.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2002/07

- Gerçekten "Modern" Ne Demektir Acaba?
- Hoş Zaman mı Boş Zaman mı, Derdest Edilmiş Serbest Zaman mı?
- Rosa Luxemburg
- Türk Halk Anlatılarında Kadın
- Sennur Sezer'in Dengbejliği
- Sami ve Mahçure Karaören'le Söyleşi

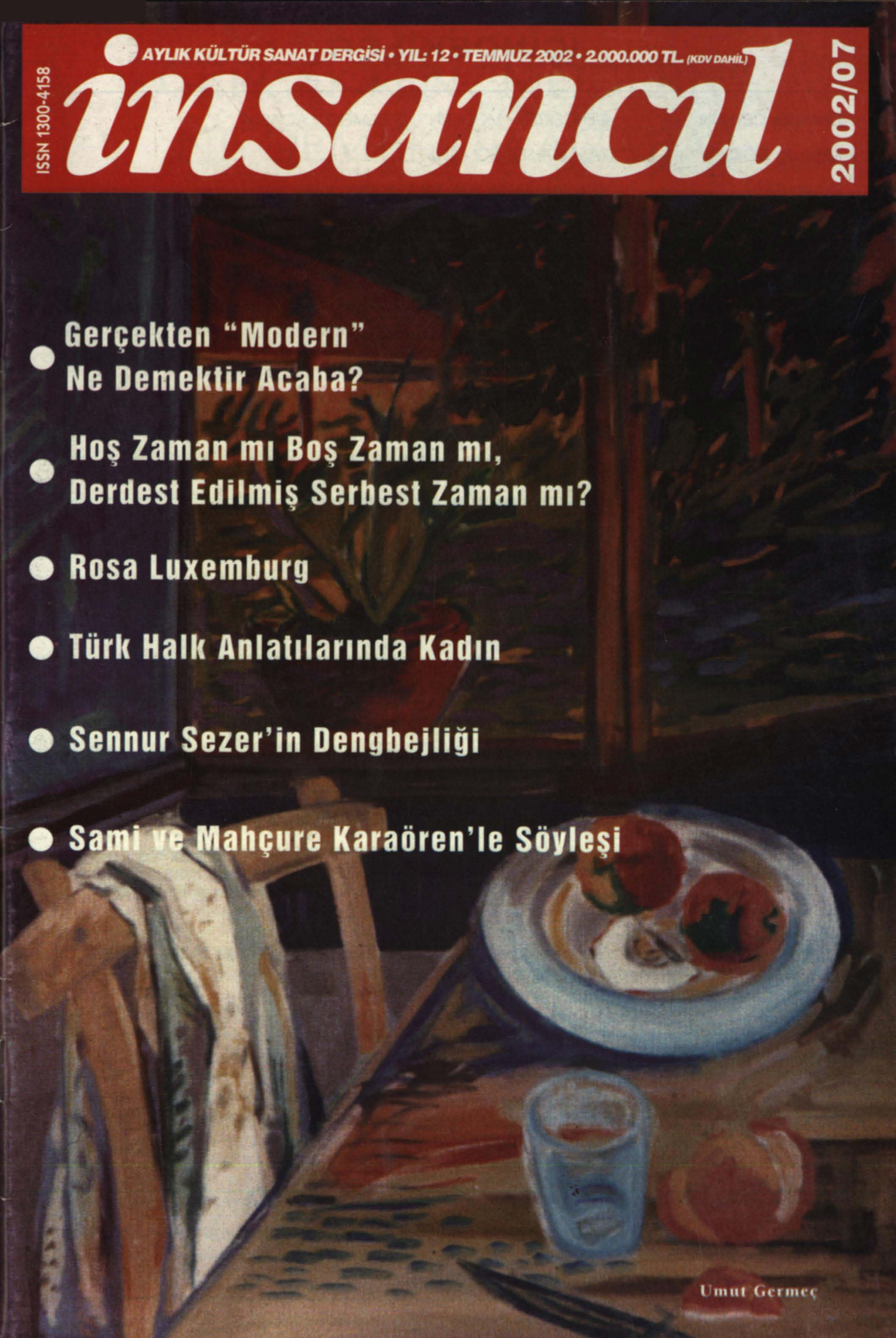

Umut Germeç

İÇİNDEKİLER

Demirtaş CEYHUN	GERÇEKTEN "MODERN" NE DEMEKTİR ACABA?	1
Mustafa GÖKSOY	YAŞAMA SEVİNCİ (ŞİİR)	5
İ.Melih BAŞ	HOŞ ZAMAN MI BOŞ ZAMAN MI, DERDEST EDİLMİŞ SERBEST ZAMAN MI?	6
H.Tuğrul ATASOY	DAMLA DAMLA (ŞİİR)	13
Ebru OKTAY	ROSA LUXEMBURG	14
İsmet ALICI	KABASABA BİRİYİM VE UTANGAÇ (ŞİİR)	20
Muharrem KAYA	TÜRK HALK ANLATILARINDA KADIN	21
Cengiz BEKTAŞ	SEVGİSİZ (ŞİİR)	26
Hira Selma KALKAN	SENNUR SEZER'İN DENGBEJLİĞİ	27
Medet TURAN	BİR BAKIŞ (ŞİİR)	31
Sevim GÜNDÜZ	BU YAZI BİR OYUN ELEŞTİRİSİ DEĞİLDİR	32
Pelin İSTANBULLUOĞLU	YARIN/SOKAK	35
Mustafa YAKUT	SAMİ VE MEHÇURE KARAÖREN İLE GÜRCÜ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE SÖYLEŞİ	36
Hilal SOYDAN	NE YAPMALI? (ÖYKÜ)	40
Umut GERMEÇ	KIRILMIŞ GÜLÜŞTEN (ŞİİR)	41
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	42

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı ve Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Kapak Resmi
UMUT GERMEÇ
YAZ PENCERESİ/1987
Tuval Üzerine Yağlı Boya 80x100

Baskı
ILICAK MATBAASI

Dağıtım
DOĞAN DAĞITIM A.Ş.

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - İstanbul

SAYI: 141 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 24.000.000 TL
Yurtiçi Ödemeler İçin
T.İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı Ödemeler İçin
T.İş Bankası Atakôy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

GERÇEKTEN "MODERN" NE DEMEKTİR ACABA?

Demirtaş CEYHUN

Bilindiği gibi, *"modern"* kavramı, *"içinde yaşanılan günlere uygunluk, çağa uygunluk"* anlamında bir sıfat olarak yorumlandığı için *"çağcıl"* diye Türkçeleştirilmiştir aydınlarımızca.

Ama, acaba gerçekten bir sıfat mıdır bu Frenkçe sözcük? Örneğin, geçmiş çağlar için de kullanılabilir mi? Yani, yaşadığı günlerle uyum sağlayan, çağıyla bütünleşen bir Romalı veya Ortaçağ aydınına da *"çağının modern düşünürüydü"* diyebilmek söz konusu mudur? Örneğin, görgü tanığı olduğu İstanbul'un fethiyle ilgili *"Tarih-i Ebül-feth"* adlı kitabında Fatih'e övgüler dizen Tursun Bey için de *"Fatih döneminin modern bir düşünürü idi"* diyebilmenin olanağı var mıdır? Veya, 1516'da Rönesansın başyapıtlarından *Utopia*'yı yazmış, ancak İngiltere Kralı VIII. Henry'nin kurduğu yeni kiliseye katılmayı kabul etmediğinden 1535 yılında asılmış, bağnaz bir katolik olan Thomas More için, bu kitabından dolayı *"modern bir düşünürdü"* denilebilir mi?

Kuşkusuz, Latince kökenli bu sözcük *"yeni, yenici, ilerici, çağdaş, çağcıl"* anlamlarında sıfat olarak Batı dillerinde de kullanılmaktarır. Ne var ki ansiklopedilerin belirlemelerine göre, Batılı tarihçiler XIX. yüzyıldan itibaren *"modern"* kavramını bir ad olarak kullanıp, 1789 Fransız Devrimi'nden sonraki dönemi *"modern çağ"* diye adlandırmaya başlamışlardır. Örneğin, gene aynı kaynaklarda verilen bilgilere göre, sanata 1815'lerden itibaren *"modern sanat"*, 1850'lerden itibaren de mantık'a *"modern mantık"*, matematiğe ise *"modern matematik"* denilmektedir.

İlginçtir, *"modern"* sözcüğü, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı dillerinde sıfat olarak kullanılırken de artık *"dinde yenilik, dinin çağın ilerlemelerine uydurulması"* gibi laik anlamlar içermeye başlamıştır gördüğümüz kadarıyla. Yani, bu yeni ad tamlamalarındaki *"modern"* kavramının anlamı, zaman belirlemenin yanı sıra, galiba asıl bu disiplinlerin yeni anlamlarıyla ilgilidir. Diyelim, *mantık*, 1850'lerde matematikle bütünleştiği için adı artık *"modern mantık"* olmuştur. Matematiğin adı, kümeler analizinin bulunduğu tarihten itibaren artık *"modern matematik"*tir.

Nitekim, *J.M.Richards* ve *Elizabeth B. Mock* adlı iki çağdaş Amerikalı mimar da, *"modern mimarlık"* kavramının, kesinlikle *"çağımıza özgü mimarlık"* anlamında değil, *"günümüzde yetişen, ancak mimarlığı, hizmet ettiği insanların yaşayış şartlarıyla ilgili bir sosyal sanat olarak kabul eden mimarların vücude getirdikleri yapılar için kullanılması gerektiğine inandıklarını"* belirtmektedirler, *"Modern Mimarlığa Giriş"* adlı ortak kitaplarında. (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1966, s.9)

Kısacası, insanlığın bilincine Fransız Devrimi ile oluştuğu kuşkusuz, halen *"modern dünya"*, *"modern insan"*, *"modern yaşam"*, *"modern edebiyat"*, *"modern müzik"*, ya da *"Modern Sanatlar Müzesi"* vb. gibi ad tamlamaları içinde bolca kullandığımız bu *"modern"* kavramının günümüzde özellikle de XX. yüzyılı ifade ettiği gerçeğini galiba tatışabilmek bile olanaksızdır artık.

Ne var ki, bu kavramın Osmanlı düşüncesine girişi de, Fransız Devrimi'nden çok sonra, ta XX. yüzyılın başlarında olmuştur.

Bilindiği gibi, Osmanlılar da ilk günden itibaren Hicri Takvim'i uygulamışlardır. Her ne kadar Sultan I. Mahmud'dan itibaren bütçe hesapları için Mart ayının yılbaşı olarak kabul edildiği, *Rumi Takvim* adı altında güneş yılına göre düzenlenmiş bir başka takvim daha kullanılmışsa da, *Kameri Hicri Takvim* ta 1917 yılına kadar asıl takvim olarak kalmıştır. Çünkü, zaman ölçeği olarak ay'ın kabul edildiği, dolayısıyla ayların 28 ve 29 gün çektiği bu İslami *Hicri Takvim* ile *Rumi Takvim* arasında yılda 11 günlük bir fark doğmaktadır ve bu yüzden Hicri yıl sayısı her 33 yılda bir yıl atlanarak hesaplanmaktadır. Ne var ki, 1872 yılında unutulduğu için, bu fark XX. yüzyılda iki yılı da geçmiştir. Bu nedenle de, çaresiz güneş yılına geçilmek zorunda kalınmış ve 1917'de *"Takvim-i Garbi"* adıyla Gregoryen takvimi kabul edilmiştir. Ama ilginçtir, yıl sayısı gene Hicri Takvime göre hesaplanarak, 1917 yerine 1333 rakamı kullanılmıştır. Bilindiği gibi, bu islami düzende saat de güneşin batışına göre ayarlanmaktadır. Bu yüzden Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda, Hıristiyan milletvekilleri de bulunduğu için 11 Nisan 1920'de kapatılıncaya dek biri alaturka (ezani), diğeri alaf-

ranga olmak üzere iki ayrı saat kullanılmıştır sürekli. Ancak Cumhuriyetten sonra, 1 Ocak 1926'da hem Miladi takvime geçilmiş, hem de ezani alaturka saate son verilmiştir.

Bu nedenle, bizce hiç kuşku yok ki, Osmanlı aydınının *"modern"* kavramıyla tanışması ve ilgilenmeye başlaması da bu yıllara rastlasa gerekir.

Nitekim, Osmanlıca "asri" sözcüğü de, bu kavramın karşılığı olarak söz konusu yıllarda uydurulmuştur çünkü gördüğümüz kadarıyla, Arapça *"asr"* kökünden.

Oysa, Kuran'ın 103. Suresi'nin de adı olan bu Arapça *"asr"* sözcüğü, *"devir, dönem, zaman, vakit"* ve özellikle de ezan saatiyle ilgili *"ikindi vakti"* anlamına gelmektedir ve *"modern"* kavramıyla hiçbir ilişkisi yoktur.

Gene aynı kaynaklarda verilen bilgilere göre, *"asri"* sözcüğünün *"modern"* kavramının karşılığı olarak uydurulmasından sonra da, *"asr"* sözcüğü bu kez *"asır"* şeklinde önce *"yirminci yüzyıl"*, zamanla da *"yüzyıl"* anlamında kullanılmaya başlanılmıştır, ne ilginçtir ki...

Yani, bu islami zaman ve takvim anlayışı yüzünden, Batıdaki *"yüzyıl"* kavramının da bir karşılığı yoktur Osmanlı düşüncesinde, gördüğümüz kadarıyla. Nitekim, İslam Ansiklopedisi'nde de *"zaman ölçmek için kullanılan takvim sistemlerinin semavi (göksel) ecramın (ruhu olmayan cisimlerin) hareketlerine göre düzenlenmesi"* yüzünden, İslam ülkelerinde, bir anlamda Batılıların *"yüzyıl"* kavramının karşılığı olarak kâh "tarih veya takvim", kâh *"devir"* sözcüklerinin kullanıldığı belirtilmektedir.

Gerçekten de, Hicri ve Miladi takvimler arasındaki altıyüz küsur yıllık zaman farkı yüzünden, Miladi *"yüzyıl"* kavramının Hicri takvimi uygulayan ülkelerde de kullanılmasının önemli karışıklıklara yol açacağından galiba kuşku duyulmasa gerekir.

Nitekim, İslam tarihinde de *"yüzyıl"* kavramı kesinlikle kullanılmamıştır. Yerine, *"devir"* veya dönem anlamına *"asr"* sözcükleri kullanılmıştır sürekli. Örneğin, İslamiyet öncesi için *"Cahiliye devri"* denilmektedir. Hz. Muhammed dönemi *"devr-i saadet"* veya *"asr-i saadet"*dir. Dört halife dönemi de *"Halife-i Raşidin devri"dir. "Emeviler devri"dir. "Abbasiler devri"*dir.

Görüldüğü gibi, *"modern"* kavramının Türk düşüncesine Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde *"yüzyıl"* kavramıyla birlikte, üstelik *"yirminci yüzyıl"* kavramıyla özdeşleşerek girdiğinden galiba kuşku duyabilmek bile olanaksızdır. Cumhuriyet döneminde, yeryüzünde ilk kez nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede meşrutiyetin Tanrıdan değil halktan alındığı laik bir düzen kurulunca da, Atatürk devrimleriyle de örtüşen bu *"yirminci yüzyıl"* ve *"asri"* kavramları hemen devletin şiarı haline getirilmiş ve bu sözcüklerin özel ad olarak kullanılmaları konusunda da sanki gizli girişimlerde bulunulmuştur. Bilindiği gibi, neredeyse bütün kentlerde ardı ardına *"asri sinemalar"*, *"asri fırınlar"*, *"asri lokantalar"* açılmış, hatta belediyelerce *"asri mezarlıklar"* bile bolca kurulmuştur o yıllarda.

Bu nedenle, *"modern"* kavramının bugün *"çağcıl"* diye Türkçeleştirilmesi de, ola ki, Osmanlı aydınlarının hem *"modern"* hem de *"yüzyıl"* kavramları için aynı Arapça kökten *"asri"* ve *"asır"* diye iki sözcük uydurmuş olmalarının yanıltmasıyladır. Ancak, ne var ki, *"çağcıl"* sözcüğü, diyelim *"modern"* kavramının sıfat halinin anlamını içeriyor olsa bile, doğrusu ad halinin anlamını kesinlikle karşılamamaktadır bizce. Bu yüzden, yeni bir Türkçe karşılık bulununcaya dek ad hali için *"modern"* sözcüğünün olduğu gibi kullanılması sanırız daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Çünkü, *"modern"* kavramı da, gördüğümüz kadarıyla tıpkı *"klasik"*, *"Gotik"*, *"Barok"*, *"Rodoko"* vb. gibi belirli bir dönemdeki sanat, kültür anlayışının, yaşam biçiminin bir anlamda özel adıdır bizce.

Bu yeni dönem *Modernlik*'in (modernite'nin) temel niteliklerini de, Fransız Devrimi'nin insanlığın siyasal gündemine girdirdiği ulus devlet, laisizm, cumhuriyet vb. ile akılcılık, kutsallaştırmaya tepki, insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi aydınlanma düşüncesinin ilkeleri oluşmaktadır kuşkusuz.

Ne var ki, bu soyut ilkelerin toplumsal bilinçte yer edebilmesi için uzun sürelerin geçmesi gerektiğinden, örneğin daha XIII. yüzyıldan itibaren *Petrarca*, Dante, *Bocaccio*, *Erasmus* gibi düşünürler skolastiğe karşı çıkarlarken, *Jean Buridanus*, *Nicolus Oremuis* vb. gibi genç iktisatçıların da feodaliteye karşı liberal ekonomik ilkeleri savunmalarıyla başlayan *Rönesans*'ın, hâlâ XV. Yüzyılda gerçekleşen *Michel Angelo*'nun, *Leonar da Vinci*'nin, *Rafaello*'nun, *Francesco*'nun, *Tiziano*'nun binalarıyla, resimleriyle, heykelleriyle anılması gibi tıpkı, *"modern"* dönem de doğal olarak önce mimarlık ve resim şeklinde somutlanarak girmiştir toplumsal yaşama. Yani, Klasik dönem, Gotik, Rönesans, Barok denilince akla hemen mimarlığın, resim ve heykelin gelmesi gibi, bugün *"Modern dönem"* denilince de akla mimarlık gelmektedir bu nedenle.

Çünkü, Amerikalı felsefe profesörü Irwin Edman'ın da belirttiği gibi, örneğin *"resim ve heykel müzede unutulmuş, şiirler okunmamış, müzik parçaları duyulmamış olabilir. Ama, binaları, iş icabı önlerinden geçmek zorunda kalanlar bile mutlaka göreceklerdir."* Yani, mimarlık, *"o kadar günlük çevremizin bir parçasıdır ki, tıpkı Moliere'in piyesindeki M.Jourdan'ın bütün yaşamı boyunca konuştuğu*

nesinin farkına varmaması gibi", onun bir sanat olduğu bile çoğu zaman unutulmaktadır. Oysa, bu nedenle, *"bir tepede parlayan bir Yunan tapınağı, çatılar yığını ortasında sivrilen Gotik bir kilise, bir Rönesans sarayı, İstanbul'daki bir cami, baştan başa çelik, cam ve dikey çizgilerden oluşan modern bir gökdelen, içlerinde yaşanılan hayatın gözle görülür bir sembolü"*, yani *"o uygarlığın en iyi açıklayıcısıdır"* aslında. (Irwin Edman, Sanat ve İnsan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını 2104, s. 101-106)

Bilindiği gibi, XIX. yüzyılın ortalarında, biraz da hem Barok sanata, hem de Rönesans döneminde yeniden canlandırılan eski Yunan klasizmine bir tepki olarak doğmuş bu yeni mimarlık anlayışına da, *"modern mimarlık"*tan önce *"Art Nouveau"* (Arnuva) denilmiştir ta XX. yüzyılın başlarına kadar.

Gerçi, gene aynı kaynaklarda verilen bilgilere göre, bu yeni anlayış için, sözkonusu tarihlerde *"Modern Style"*, hatta İspanya'da *"Modernismo"* gibi deyimler de kullanılmamış değildir.

Ancak, *"modern mimarlık"*, bizce de hiç kuşku yok ki, XIX. yüzyılın sonlarında betonun ve çeliğin *"betonarme"* şeklinde kullanılmasıyla başlamış olsa gerektir.

Çünkü, kimi uzmanlar, atalarımızın *"Horasan harcı"*, Batılıların *"Roma Çimentosu"* dediği, kiremit tozu, tuğla parçacıkları, kum ve kireç karışımından oluşan harcın da bir anlamda beton olduğunu öne sürerek, çimentonun zaten çok eskilerden beri bilindiğini her ne kadar hâlâ savunuyor olsalar bile, gene aynı kaynaklarda verilen bilgilere göre, bugün *"Portland Çimentosu"* adıyla kullandığımız çimentoyu *Joseph Aspdin* adında bir ingiliz ta 1824 yılında yapmıştır ilk kez. Gene İngiltere'de, betonun içine demir konularak ilk *"betonarme"* denemesinin yapıldığı tarih ise 1848'dir. Bu çimentonun fabrikasyon üretimi de, ancak bulunmasından 60 yıl sonra, döner fırını yapan *Frederich Ramsome* tarafından 1885 yılında İngiltere'de ve Amerika'da birlikte başlatılmıştır. Betonarmeyi mimarlıkta kullanan ilk kişi de, ünlü Fransız mimar *Auguste Perret* olmuştur.

Nitekim, sanat tarihçileri, üçü de ünlü mimar olan Fransız Perret kardeşlerin büyüğü, 1874 doğumlu Auguste Perret'yi bu nedenle modern mimarlığın kurucusu, 1898-99 yıllarında yaptığı, tarihteki ilk betonarme bina olan Saint-Malo Belediye Gazinosu'nu da modern mimarlığın öncüsü, ilk yapıtı saymaktadırlar.

Richards ve Mock'un yukarda adını andığımız ortak kitaplarında verdikleri bilgilere göre de, *"betonarme, ilk kez 1980 yılında Hennebique ve François Coignet adında iki Fransız mühendis tarafından formülleştirilmiş ve ilk betonarme köprü gene aynı yılda bu mühendislerce yapılmış"*tır.

Gene, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar inşaatlarda dökme demir kullanılmaktadır ancak. Örneğin, 1851 yılında yapılan Hyde Park'taki *The Crystal Palace*'ın kolonları dökme demirdendir. Demirden çelik elde etme yöntemi de zaten, gene *Sir Henry Bessemer* adında bir İngiliz sanayicisi tarafından 1855'te bulunmuştur ilk kez. Dolayısıyla, betonarme için gerekli çeliği üretecek haddehaneler de XIX. yüzyılın sonlarına doğru kurulmaya başlanılmıştır.

Mimarlık tarihçisi *Nikolaus Pevsner*'in de belirttiği gibi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bulunan bu iki yeni malzeme, *çelik* ve *betonarme*, mimarlığı *"daha önce geçilmemiş ölçüde açıklıkları geçmek, daha önce yapılmamış yükseklikte yapı yapmak ve planlara daha önce erişilememiş bir esneklik kazandırmak"* gibi olanaklar sağlayarak, galiba hiç kuşku yok ki, modern mimarlığın temel belirleyeni olmuştur bizce de. (Nikolaus Pevsner, Avrupa Mimarisinin Ana Hatları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını 1970, s.204)

Görüldüğü gibi, *"modern"* kavramını, dolayısıyla *"modern çağ"* olarak nitelediğimiz XX. yüzyılı tam olarak kavrayabilmemiz için de, sanırız öncelikle bu iki yeni malzemeyi çok iyi tanımamız gerekmektedir. Çünkü, yüzyıla damgasını vuran şey, galiba artık hiç kuşku yok ki, *çimento* ve *betonarme* olmuştur.

Ama, yüz küsür yıldır kullandığımız betonarmeyi, hatta *çimentoyu* ve *betonu* bile tam olarak tanıdığımızı söyleyebilmemiz gerçekten olanaklı mıdır acaba?

Örneğin, betonu *"kusursuz bir 20. Yüzyıl yapı gereci"* olarak tanımlayan *"Lafarge Grubu Merkez Araştırma Laboratuvarı Beton Bölümü"* uzmanları da *"Priz mekanizması yaklaşık yüzyıldan beri incelenmektedir, ancak gizi tam olarak çözülmüş değildir."* diyerek, hâlâ *"Beton neden sürekli yoğunlaşır? Neden priz süresince ısınır? Bu ısınma nasıl yavaşlatılır, ya da hızlandırılır? Betonun iyi nitelikleri nasıl artırılır?"* gibisinden sorular sorulmaktadırlar. (Bernard Clavaud, François Saucier, Laurent Barcelo: Modern Bir Yapı Gereci: Beton; Yapı Dergisi, Ocak 2002,s.85)

Bilindiği gibi, çimento su, kum ve çakılın karışımından oluşan beton, önce bir hamur halini alarak her türlü kalıba dökülebilmekte, ancak kısa bir süre sonra su ile birleşen çimentonun kimyasal bir tepkimeye uğraması sonucu kütlede büyük bir ısı oluşurken, hem büyük bir yapışkanlık özelliği kazanmakta, hem de katılaşmaya başlamaktadır. Öyle ki, çıkan bu büyük ısıda eriyip nitelik değiştirmemesi için demir donatının çevresine buz kalıpları bile konulmaktadır kimi büyük inşaatlarda.

Ama, bu priz süresinin birkaç ay içinde tamamlanarak betonun yeterli direnci kazandığı bugün bilinmekte ise de, gerek bu kimyasal tepkimenin daha sonra da sürüp sürmediği, dolayısıyla direncin artıp artmadığı konusunda, gerekse, gene aynı uzmanlarca *"yaşam süresi bir kaç on yıldan, yüzyıllara kadar uzar"* denilerek belirtildiği gibi, ömrü konusunda da hâlâ kesin bir yargıya varılamamaktadır, ne yazık ki... Kısacası, getirdiği olanakların çekiciliğine kapılıp çılgıncasına kullanarak dünyamızı yüzyıl gibi kısa bir sürede ellerimizle taşa kestirmemize yol açan, XX. yüzyılın temel belirleyicisi olduğu kuşkusuz şu çimento ve beton denilen şeyi bugün tam olarak bildiğimizi söyleyebilmemiz galiba gerçekten olanaksızdır...

Üstelik, dünyadaki ilk betonarme binanın 1898-99 yıllarında yapıldığı düşünülürse, bu teknolojinin bizde de uygulanmaya başlaması, zaten çok daha sonra, yani çok yeni olsa gerektir.

Örneğin, mimarlık tarihçilerinin *"modern öncesi"* diye niteledikleri, Mimar Kemalettin, Mimar Vedat, Mimar Arif Hikmet gibi çoğu yurt dışında yetişmeş genç mimarlarca 1990'larda başlatılmış, *"Milli Mimari"* de denilen, *"Klasik Osmanlı dinsel yapılarındaki dekoratif mimari elemanların bolca yinelediği"* Neo-Klasik Osmanlı mimarisinin ilk ürünleri olan IV. Vakıf Han, Sirkeci Postahanesi, Beşiktaş İskelesi, Laleli Apartmanları gibi bol kemerli, kubbeli, saçaklı, söveli, kolonlu, tonos döşemeli *"yığma binalar"* da yirminci yüzyılın başında (ilk çeyreğinde) yapılmıştır zaten.

Kısacası, ülkemizdeki ilk *betonarme karkas binanın* ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir tarih saptayabilmek de olanaksızdır galiba. Ancak, gene aynı kaynaklarda verilen bilgilere göre, ülkemizdeki ilk çimento fabrikası da 1911 yılında Darıca'da kurulmuştur. Bu nedenle, sanırız *"çimento"* ile *"asri"* kavramları arasında bir nedensellik ilişkisi kurularak, betonarmenin de *"asri"* sözcüğünün uydurulduğu günlerde kullanılmaya başladığını düşünmek, galiba gerçeğe pek de aykırı düşmese gerekir. Nitekim, Cumhuriyet'le birlikte de Çimento fabrikalarının sayısı hızla artmış, 1923'te Eskişehir, 1926'da Ankara, 1929'da Kartal, 1932'de de Zeytinburnu çimento fabrikaları kurulmuştur ardı ardına.

Ve *beton*, hızla yaşamamızın temel belirleyicisi haline dönüşüp, özellikle de 1950'lerden itibaren en uç köşedeki kasaba ve mezralara kadar bütün ülkeyi egemenliği altına alıvermiştir bir anda. Artık, gecekondularımız bile, çatısı bol demir filizli, çürük çarık betonarme yapılardır, bilindiği gibi. *Modernleşmeyi* salt *betonlaşma* ve *betonarmeleşme* olarak algılayan bu insanlar, kavramın asıl temelini oluşturan laiklik, ulus devlet, cumhuriyet, özgürlük, demokrasi, insan hakları, eşitlik gibi çağdaş ilkelerle ilgili anlamlarıyla sanki hiç ilgilenmemişlerdir bile. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki onca çabaya, onca devrim girişimine rağmen, öyle ki bu ilkelerin toplumsal bilinçte filizlenmesi dahi sağlanamamıştır. Bu yüzden de, çimentonun yaşamımızı nasıl hızla betonlaştırıp, toplumsal geleceğimizi ipotek altına aldığının bilincine varabilmemiz de hâlâ söz konusu değildir, ne yazık ki...

Ünlü mimar *Walter Groups*'un, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından bir grup arkadaşıyla Almanya'nın Weimar kentinde başlattığı, el sanatlarına yeniden dönüş çağrısıyla endüstri ile sanatlar arasındaki ilişkiyi yeni baştan düzenlemeyi amaçlayan, 1933 yılında Nazilerin hışmına uğramış *Bauhaus* hareketinin düşünce dünyamızda hâlâ hiçbir yankı uyandırmamış olması da bu nedenle midir acaba, kim bilir?

Oysa, gene *Yapı* dergisindeki bir yazıdan öğrendiğimize göre, *"modern sonrası"* anlamındaki *"postmodern"* deyimini de ilk kez 1930'larda, *Bauhaus* hareketinin kurucusu Walter Groups kullanmıştır.

Robert Venturi adlı bir Amerikalı mimar, *Architecture* adlı derginin Mayıs 2001 tarihli sayısında çıkan *"Kahrolsun Postmodernizm"* adlı yazısında, *"Postmodernizm terimi ilk 1940'ların sonunda Princeton Üniversite'ndeki öğrenciliğim sırasında duymuştum. Müellifinin (bu terimi ilk kullananın) Walter Gropius olduğu söylenmişti."* demektir. (Yapı dergisi, Ekim 2001, s.28)

Görüldüğü gibi, Venturi'nin bu sözlerine bakılırsa, *Bauhaus* girişiminin temel amaçlarından birinin *"modernleşme adına dünyamızın bilinçsizcesine hızla betonlaştırılmasına"* dikkat çekmek olduğundan ve *"bu çılgın betonlaşmayı bir estetik disiplin altına almayı amaçlayan"* mimarlık anlayışını da, daha o tarihlerde *"postmodern mimarlık"* diye adlandırdıklarından, sanırız kuşku duyulmasa gerekir.

Ve ilginçtir, salt bu bilgi bile, Batılı aydınların da tıpkı askerliğimizi bir Nato subayı veya eri olduğumuzun bilincine varmadan Nato'ya bağlı bir orduda yapmamız gibi, daha ilk günden, *"modern"* kavramını, önünü ardını pek de kurcalamadan *"beton"* ile özdeşleştirivermiş olduklarını bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir bizce.

Ama, burada hemen şunu da belirteyim ki, salt mimarlık açısından da olsa *modern* ve *postmodern* kavramları konusunda son derece ilginç değerlendirmelerde bilindiğini tahmin ettiğim meslektaşım Sayın Venturi'in bu yazısının, bir yanda *yönerge, kuram, itki, simge, im, kural, irdelemek, imlemek, uzamsal, bağlamsal* vb. gibi çok yeni Türkçü, öte

yandan *modern revival, revivalizm, revivalist, neomod, normatif, vernaküler, maniyerist, ikonografi* vb. gibi Frenkçe sözcüklerin karman çorman edilerek bolca serpiştirildiği, *"mimarlığımızdaki tarihi referans kuşkuya yer vermeyecek biçimde referansı içerir"* gibisinden tümcelerin bolca kurulduğu, güya Türkçe çevirisinden, yukarda alıntıladığım tümcenin dışında bir başka anlam daha çıkarabilmenin olanağı gerçekten yoktu ne yazık ki...

Ancak, el yordamıyla kestirebildiğim kadarıyla modernizm'den yana olmadığını sandığım Sayın Venturi de, şayet yazısının özgün başlığı gerçekten *"Kahrolsun Postmodernizm"* ise, *"postmodern"* kavramını ne yazık ki, tıpkı Soğuk Savaş ideolaglarının XX. yüzyılın son çeyreğinde biçimlendirdiği anlamda, yani *"Yeni Dünya Düzeni (!) Globalizmin estetik kuramı"* olarak değerlendirmektedir sanki.

Gerçekten, aydınlarımızın da son yıllarda sıkça yineledikleri bu *"modern"* ve *"postmodern"* kavramlarının asıl anlamları nedir acaba? Örneğin, *"modern sonrası"* demek olan *"postmodern"* modernizmin bir seçeneği midir, yoksa kimi Batılılarca savunulduğu gibi, modern kavramından bağımsız, Soğuk Savaş'ın kurduğu yeni düzenin sanat anlayışının, estetik anlayışının özgün adı mıdır? Sahi, *"modern"* ne demektir?

Kısacası, özellikle de *Soğuk Savaş*'ı Batılılardan çok farklı biçimde yaşamış Sovyetler Birliği'ni kuşatan ülke aydınları bizlerin, bugünkü tek kutuplu dünyayı tam kavrayabilmemiz için, öncelikle bu iki kavramı Soğuk Savaş olgusu içinde ele alıp sil baştan incelememiz artık kaçınılmaz olmuştur.

Kuşkumuz yok...

Mustafa Göksoy
DİRENÇ YAPRAKLARI
Şiir

İnsancıl Yayınları

YAŞAMA SEVİNCİ
Ahmet Amcam'a

o benim
Kişiliğime can katanım

Dönemeçlerde yol ayrımlarında
Farklı düşünsek de
Paranın gücüne dayanıp
İrademe baskı kurmazdı

O benim
Düünmeye yoldaş bağlayanım

Gönül bolluğundan azdı zamanı
Verdiği söz onda
Hep vaktini şaşırırdı
Rahat bir şekilde
Tebessümle
Şaşkınlığı alıp
Yaşama sevincine katardı

O benim
Dönemeçlerde yol ayrımlarında
Ömrüme hep şifalı suyum

Ben bilirdim ihtiyacım oludğunu
Hiç
Ama hiç
Kendinden
Yoksun bırakmadı bizi

O benim hep çocukluğum

Mustafa GÖKSOY

HOŞ ZAMAN MI BOŞ ZAMAN MI DERDEST EDİLMİŞ SERBEST ZAMAN MI?

İ.Melih BAŞ

Giriş: Zaman Kavramı

Grekçede Khoronos, Latince'de Tempus olarak geçen "zaman" kavramını tanımlamak kolay değil, ama Bedia Akarsu'nun felsefe sözlüğüne bir bakalım: "Oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi, dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme" biçiminde verilmiş. Bilince bağlı öznel zaman ve cisimlerin hareketine bağlı ölçülebilen **nesnel zamandan** söz edilmektedir. Zamanını birbirini izleyen saniye, dakika, saat, gün, ay ve yıllardan oluşan bir somut yönünden (kronos), bir de içeriğini, ortaya çıkan düşünce ve duyguların kalitesini ifade eden soyut yönünden (kairos) söz edilmektedir. İki birey arasındaki ilişkinin süresi somut (takvimsel olarak) beş-altı yıl gibi olabilirken, soyut zaman bakımından bomboş olabilir.

K.Marx, kapitalizmi incelerken kullanılan öncesiz ve sonrasız kategorilerin aslında, tarihsel, geçişken olduğunu belirtir. Tarih zamanla birlikte vardır. Bu **felsefi** bir zaman kategorisinin kabulüdür.

Örneğin Kant ve Hegel'in uzay ve zamana ilişkin görüşleri felsefidir. Bilimin (fiziğin) uzay ve zamana ilişkin ortaya koydukları ise, bilim içi tarihin (Newton-Einstein-Heisenberg, vb.) koşulladığı bilimsel tezlerdir. Bunlar arasında bir doğrulama ya da yanlışlama ilişkisi kurma çabaları birbirinden ayrı iki farklı düzlemi, felsefe ile bilimi aynılaştırmak anlamına gelir ve bu yanlış olur mu acaba? Sözgelimi Newton'un mutlak uzay ve zaman kavramları yerine Einstein'ın evrenin dört boyutlu uzay-zaman sürekliliği olduğunu ortaya koyması ile Romalıların Cuma gününe ilişkin algılamaları arasında doğrudan ilişki kurmak güç olabilir!

K. Marx'ın zamanı ardışıklık olarak yorumladığı bilinir: feodalizmin kapitalizmden önceliği gibi.

Zaman sürenin farklı uzunluklarının ölçüsüdür. Sürenin hiçbir parçası eşbiçimsel olmadığından, süreyi ölçmek olanaksızdır gibi görünür. Evrensel olarak gözlemlenebilen düzenli görünüşler birer eşbiçim olarak ele alınabilirler. Orhan Duru adlı yazar, *Cogito* dergisinin 11. Sayısında (1997) yazdığı *"zaman çöplüğü"* yazısında soruyor: *"Niye bir saat 60 dakika, niye bir dakika 60 saniye... Çöplükte bunların yanıtını bulamıyorum"* diyor. Zaman çöplüğü yerine "tarih deposunda" bulduğum şeylerden ilginç olanlarına birlikte bakalım. Öncelikle, zaman ölçümünde kullanılan gereç kutusundaki gereçleri ele alalım: saniye, dakika, saaat, gün, hafta, ay, yıl, yüzyıl, binyıl, çağ, sonsuzluk.

Saniye, Latince ikinci anlamına gelen "secuda" dan türemiş olmakla birlikte, Sümerlerin 60 temelli ölçüm yöntemlerinde "bir" anlamına gelen "gesh" sözcüğünün de saniyeyi anlattığı savlanmaktadır. Sümerlilerin bunu parmak hesabından çıkarmış olabileceği belirtiliyor. El parmaklarımızın (baş parmak hariç) içinde üçer bölüm vardır ve 4x3=12 yapar. Beş parmak için 12x5=60 yapar.Tüm bu birimlerin böyle tarihsel öyküleri var (ayrıntılı bilgi için bakınız: Time, Alexander Waugh, London, Headline Publishing, 1999, ısbn no: 0-7472-5988-7). İlginç olan birkaç şeyi vurgulamakla yetinelim: 12 sayısı Sümerliler gibi Mısırlılar için de önemli olmuş. Günün 12 saat gündüz 12 saat gece olması, 12 aylık yıl vb. ölçümlerde 12 ne denli önemli değil mi? Bir başka ilginçlik de Sümerlerin gesh kavramı (hem de aynı kavramın Babil dilindeki karşılığı olan ges kavramı) aynı zamanda "erect phallus (=sertleşmiş durumdaki erkeklik organı)" anlamına geliyor! Buradan Sümerlerin ve Babillilerin bu işi bir saniyede yaptıkları gibi bir çıkarsama yapmak sanırım anlamsız olur! Romalılar haftanın günlerinden Cuma'yı Galya savaşını yitirdikleri gün evlenme, vaftizden kaçınma gibi uygulamalara girmişler.

Müslümanların mübarek Cuması ve tatili de hepimizce bilinir. Araştırılması gereken bir duruma benziyor. Sonuç olarak Galya Savaşı'nın sonuçlarına bakın, siz! (8. Ütopyalar toplantısının açılış günü de Cuma!) Savaşın etkileri bu kadarla da kalmıyor. Örneğin Salı Fransızca "mardi", İtalyanca "martedi" ve bunların kökü Latince'deki "dies martis" de Roma savaş tanrısı Mars'tan geliyor. İnsanlığın işi gücü savaş!

Babilliler (aynen Mısırlılar ve Sümerler gibi) yedi rakamını şeytani bir rakam saymışlar. Çünkü 60 rakamı 1 ile 6 arasındaki tüm rakamlara tam sayı olarak bölünüyor, oysa 7'ye bölünmüyor ve zorluk çıkıyor. İngilizce'deki Saturday eşdeyişle haftanın yedinci günü olarak kabul edilen günü adı Satum tanrısı (Romalılarda tarım tanrısı) ve Saturn gezegenine yollamaya belirlenmiş ve Babillilerde hastalık getirdiği savlanmış. Yedi günlü haftayı Yahudiler mi ilk kez ortaya attı yoksa Babillilerden mi aldılar, çok açık değil! Ay anlamındaki month sözcüğü moon'dan gelmektedir. Bunun da antik dilde kökü ölçme anlamına gelen "me" dir (=measure). Bu arada yaradılış kuramı gibi safsatalara inananlar açısından matrak bir hesaplama: Yaratılış anı, başpiskopos Ussher'in hesaplamasına göre şöyle: Musevi kaynaklarına göre Tufan, M.Ö. 2348 yılında meydana gelmiştir. Tevrat'ta yaşları belirtilen her bir kabile reisini inceleyerek bu tarihten geriye doğru gideriz. Bize gereken diğer bilgiler ise, Tekvin'in ilk babında verilmiştir: Saat 18:00: Yaradılışın aşamaları, günlere bölünmüştür. Tekvin'e göre her bir gün akşam ve sabahtan oluşur. Bu da günün önceki akşam denilen zaman diliminde başladığını gösterir. Örnek: Şükran günü, St. Yohn arifesi, Ramazan ve Paskalya yortusu. Çarşamba: Dünya, haftanın dördüncü gününde yaratılmıştır. Haftanın dördüncü günü Çarşamba'dır.

21 Mart: Günlerin uzunluğu mevsimlere göre değiştiğine göre, hesaplamalar, gece ve gündüzün eşit olduğu bir günde, yani ekinoksta yapılmış olmalıdır. İlkbahar ekinoksu sonbahar ekinoksundan daha önemli olduğuna göre, aradığımız tarih 21 Mart'tır. Böylece yaradılışın tam tarih ve saati 21 Mart M.Ö. 4004, Çarşamba, saat 18.00 olmaktadır.

Zamanı Algılama, Kullanma, Zaman Yönelimi

Zaman algılama konusunda ekin kuramcısı E.T. Hall'a göre, ÇE: çokzamanlı ekinler (polycrone cultures) ve TE: tekzamanlı ekinler (monocrone cultures) vardır. ÇE'lerde zaman algılaması çok zamanlı olup, birçok eylemi verilen toplam zaman içinde bir arada gerçekleştirmek eğilimi vardır. TE'lerde ise eylemleri belirli zaman dilimlerinde birbiri ardınca gerçekleştirmek eğilimi vardır. ÇE'lerde etkileşim, zaman izlencelerinden üstün tutulur, zaman kullanımı daha esnektir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika TE eğilimli olup, zamanı geçmişten geleceğe giden doğrusal bir çizgi olarak algılar ve kullanırlar. Asya ve Afrika'da ise zamanın akışı doğrusal değil, çevrimseldir.

Zamanın daha farklı algılandığı ekinler de vardır, kuşkusuz. Ekinler, geçmişe, şimdiki zaman ya da geleceğe yönelimlerine göre de farklılık gösterirler. Batı ekinlerinde gelecek yönelimi ağır basarken, Doğu ekinlerinde daha çok geçmiş yönelimlidir. Türk ekini de geçmiş ve kısmen şimdiki zaman eğilimi göstermektedir (Zaman kavramına kültür kavramları açısından geniş bilgi için bkz. A. Kartarı).

Zaman Tipleri ve Nasıl Kullanıldığı

Zaman çeşitli türlere ayrılabilmektedir. Farklı kaynaklardan (M.Tezcan, S.Karaküçük vd.) şöyle bir şema çıkarabiliriz:

Zaman Tipleri	Nasıl Kullanıldığı
- Çalışma dışı zaman (free time)	
- Var olma (existence) (dirimbilimsel olarak canlı kalmak)	Yemek yeme, uyumu, vb.
- Çalışma dışı zorunluluklar	Ev işleri, alışveriş vb.
- Keyif zamanı (leisure time)	Oyun, dinlenme vb.
- İş (Çalışma) Zamanı	Çalışma ve türevi olan işler
- Çalışma Zamanı	İş, işe gidiş-geliş vb.
- İşle ilgili bağımlı zaman etkinlikleri	İşle ilgili gönüllü veya yarıgönüllü fazla çalışma; ikinci bir iş, vb.

Toplumsal Zamanlar

Fransız toplumbilimci Gurvitch, *"Toplumsal ilişkiler ve zamanların çeşitliliği"* başlıklı denemesinde toplumsal ve ekinsel zamanların saate ve takvime bağlı olmadığı gibi topluma ve hatta toplumsal öbekler arasında farklı olduğunu göstermişti. İnsanbilimci Prof. B.Güvenç ise şöyle diyor: *"Her toplumun kendine özgü, göreli zamanları var. Modernleşme süreci zaman temposunun değiştirilmesi biçiminde de tanımlanabilir. Temp (zaman) sözcüğünden türetilen tempo, zamanın duyumsanan algılanan tik takıdır, akış hızıdır. Bu hız her toplumda farklı olduğu gibi zamanla değişir de. Ancak temponun (hızın) değişmesi ivmedir. İvme büyüdükçe toplumlarda bunalım ve sıkıntı yaratır. Bir toplum ve toplulukta, zaman algılaması ile tik-takın değişmesi, toplumsal değişmenin belirtisi olabilir."*

Keyif Zamanı Kavramı

Boş zaman kavramını kullanmamayı yeğliyorum. Boş zaman kavramı ne "free time" ne de "leisure time" kavramlarına denk düşmüyor bence. "Free time" için "çalışma dışı (özgür zaman)" karşılığını; "leisure time" için de "keyif (ya da eğlence) zamanı" karşılığını öneriyorum. Özgür yerine serbest demek gerek; ser baş, best ise düğüm demek! Yoksa serbest başı bağlı demek mi? Örneğin, Prof. Dr. Nermin Abadan *"Uluslararası Boş Zamanları İnceleme Grubu"*nun tanımını şöyle aktarıyor: *"Boş zaman etkinliği, kişinin uğraşısal, ailesel ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra, özgür*

istenciyle girişebileceği dinlenme, eğlence, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşılardır." "Medya ve Serbest Zaman" başlıklı bir doktora tezi yapmış olan Filiz Aydoğan ise şöyle diyor: *"Serbest zaman terimi, Türkçe'de yaygın olarak kullanılmamakta, bunun yerine 'boş zaman' terimi kullanılmaktadır. Ancak, (...) serbest zaman, boş zamandan farklı bir anlam içerir. (...) Serbest zaman (leisure), zamanın boş kalışı ya da düzenli çalışmadan arta kalan zaman değil, çok çalışmanın ve işyerinde geçirilen zamanın dışında kalan zamandır. Boş zaman (free time) ise, kazanç getiren çalışma bağlamı dışındaki diğer etkinlikler kadar, serbest zamanı da içerir. Bireyin sağlığı ve yaşamı için gerekli olan yemek, uyumak gibi kişisel gereksinimleri, yalnızca bireylerin kendisi için, kendisi adına yaptığı etkinlikleri içine alan zamandır."* Görüldüğü gibi Türkçe karşılıklar ve açıklamalar, yazardan yazara değişmektedir. Bir önceki "zaman tipleri ve nasıl kullanıldığı" başlıklı bölümde kendi yaklaşımımızı da verdiğimiz için sözü fazla uzatmayalım.

Keyif Zamanına Toplumbilimsel Bakış

Toplumbilimlerinin bir alt dalı olarak sosyolojide yeni bir dal *"keyif zamanı sosyolojisi"*1 1883 yılında Paul Lafarge *"Tembellik Hakkı"* adlı çalışmasında, o ana dek kötülüklerin kaynağı görülen keyif zamanı bağlamında tembellik hakkını savundu. Lafarguc, insanı insanlıktan çıkaran aşırı çalışmaya karşı bir tutum aldı, sosyalizm adına hem de örgütlü mücadele eden bir birey olarak! Şimdi hızlı bir göz gezdiriş yapalım:

-Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi dinlerde çalışma kutsanmıştır.

-Aristoteles'e göre, keyif kavramı eylem kavramının karşıtı oyup, hiçbir iş keyif olamaz ve hiçbir keyifin de işle ilişkili olması olanaklı değildir. Aristoteles'e göre yalnızca müzik ve düşünme keyif etkinlikleridir.

-Rousseu 1758'de *"Halkın ekmeğini kazanmak için sarfettiği zamandan başka zamanı yoksa, yazık. Ekmeğini sevinçle yiyebilmesi için de zamanı olması gerek.(...) Doğa da halkın aynı zamanda çalışmasını ve dinlenmesini, didinmesini, aynı zamanda da haz duymasını ister"* demiştir.

-T.S. Eliot, keyif zamanını, kültürün temeli olarak görülmüştür.

-Prudhon ve Comte, teknik ilerleme ve toplumsal özgürlük yoluyla keyif zamanları olayının fethine büyük önem vermişlerdir. Ayrıca, işgörenlerin eğitim düzeyi yükselince, keyif zamanlarının artacağını savunmuşlardır.

-Marx'a göre, işine yabancılaşan işçi, evinde ve özgür zamanlarında kendini kısa süreli de olsa bulurken, işine dönünce kendini evsiz ve mutsuz hissetmektir.

-T. Veblen, *"Aylak Sınıf Kuramı"* adlı 1899 tarihli yapıtında, çalışma dışı zaman etkinliklerini bir tüketim öğesi olarak adlandırarak, bu tüketimin toplumsal konum (statü) belirtmek için yapılabildiğini ve buna da *"gösteriş tüketimi"* denmesi gerektiğini belirtti.

-B. Russel, keyif zamanının ussal kullanımına dikkat çekerek, bunun bir uygarlık ve eğitim sorunu olduğunu vurguladı. Kent insanını bu anlamda edilginleştiğinin altını çizdi.

-Stanley Parker, özgür zamanı işten artan bir zaman dilimi olarak görmekte çalışma ve özgür zaman arasındaki ilişkiyi üç ana modele ayırmaktadır. Genişleme modelinde çalışma yaşamın merkezi olup, çalışma özgür zamana doğru yayılmaktadır, işletmecilikte ve doktorlukta olduğu gibi. Tarafsızlık modelinde doyumun merkezi aile olup, çalışma ve özgür zamanlar arasında kesin bir çizgi söz konusudur, büro işinde çalışanlarda olduğu gibi. Karşıtlık modelinde ise boş zamanlar yaşamın merkezini oluştururken, iş tehlikeli ve streslidir, denizcilerde olduğu gibi.

-Çağcıl toplumlarda işle özgür zaman arasındaki ilişkiyi inceleyin Rhona ve Robert Rapoport, aile yaşamının önemine değinerek bireylerin çalışma ve boş zamanlarını ailenin ve yaşam evrelerinin belirlediğini savunmuşlardır. Yaşamı dört evreye bölmüşler: 15-19: ergenlik, 20-25: gençlik, 25-55: yerleşme, son aşama: 55 yaş ve üstü grup. Örneğin, 15-25 yaşlar arasındaki gruplar dışa dönük ve eğlenceye eğilimli olma özelliği göstermektedirler.

-Wright Mills, kitle toplumuna geçilmesiyle insanların her gün kendilerinden bir parça satıp, akşamları ve hafta sonlarında bu parçayı geri almaya çalıştıklarını, ancak kitlesel eğlence etkinlikleriyle heyecanlanan bireylerin ne yaratıcılık ruhu gelişmekte ne de duygusal olarak doyuma ulaşmaktadırlar.

-Andre Gorz, *"İş ve tüketim"* adlı yapıtında doyumlarla süslenmiş toptan üretimin, insanların doğal zevklerden vazgeçmesine ve tüketime yönelmesine neden olurken, onları uyuşturarak sersemletmekte olduğunu, işinde yabancılaşan ve özgür zamanda sürekli tüketen insanın sistem için ülküsel tip olduğunu vurgulamaktadır.

-Clarke ve Critcher'a göre özgür zamanlar bir ticari meta haline gelmiştir. Diğer yandan yazarlar, devletin işçi sınıfı ve dar gelirlilerin özgür zamanlarındaki etkinliklerin denetim altına alınmazsa toplumsal dengenin tehlikeye gireceği düşüncesiyle

örneğin spor etkinlikleri vb. düzenlendiğini savlamışlardır.

-Daha güncel bir yığın çalışma için yolculuk çok uzunca devam edebilir. Ülkemizden bu konuda Mahmut Tezcan ve Suat Karaküçük'ü saymadan geçmek doğru olmaz.

Keyif Zamanı Bütçelenebilir mi?

Taylor'un iş için geliştirdiği "*zamanın etkin kullanımı için teknikler*" 1920-30'lu yılların fasişt İtalya'sında çalışma dışı zamana da uygulanmak istendi: Dopolovaro yaklaşımı. Bu Dopolovaro, çalışma dışı zamanın özellikle de keyif zamanının örgütlenmesi, tüm keyif zamanı etkinliklerini denetleyen, kitlesel bir bürokratik kurumdu. Bu kurumun amacı, çalışan kitlelerde ussal alile yaşamını yerleştirmek ve gene aynı kitlelerin dinlence saatlerin bir çalışma disiplini dayatmaktı. SSCB'de 1925 yılında S.Strumilin, bireylerin *"Zaman Bütçeleri"* araştırmasını yaptı. Aynı zamanda Sovyet hükümeti, keyif zamanı konusunda ilk konferansı düzenlendi. 18 ülkeden 300 delege konferansa katıldı. Konferansta iş zamanının giderek azaldığı ve çalışma dışı zamanın daha fazla örgütlenmesi gerektiği konusu giderek egemen olmuştu.

Keyif Zamanını Çeşitlere Ayrılması

Birçok yazar ve düşünür, keyif zamanı çeşitli ölçülere göre çeşitlere ayırmışlardır. Şöyle ki;

* Niteliklerine göre çeşitleme
- Eve yönelik, topluluğa yönelik
- Bireysel-toplumsal
- Kamusal olanaklı-özel kuruluş olanaklı
- Kurumlarda yapılabilen-kurumdışı yapılabilen
- Etken-edilgen

A. Sürelerine göre çeşitleme
- Uzun süreli (çocukluk dönemi, yıllık izin, emeklilik)
- Kısa süreli (iş günü sonu, hafta sonu gibi tatiller)

B. Dumazedier'in çeşitlemesi
- Fiziksel (spor, yürüyüş, vb.)
- Sanatsal (resim yapma, vb.)
- Uygulamalı işler (el sanatları, vb.)
- Bilgisel (okuma, vb.)
- Toplumsal (eğlence, ziyaret, vb.)

C. B. J. Nash'ın çeşitlemesi

İnsanların keyif zamanını kullanış biçimlerini Nash, sıfıraltı ile dört arası beş öbeğe ayırmış:

- Sıfır altı: Topluma karşı eylemler (suç, suçluluk) söz konusudur.

-Sıfır düzeyinde birey, zamanı öldürmek amacındadır. Bu düzey kaçış mekanizmaları için eksiksiz bir olanaktır. Burada birey, bir süre için gerçeklikten uzaklaşır.

- Bir düzeyinde, yorgunluğu unutma biçiminde bir değer söz konusudur. Keyif zamanı edilgen olarak kullanılır. Zamanı tekdüze geçirmekten kaçınılıp, can sıkıntısına çare aranır. Seyirlik bir tip olma durumudur.

- İki düzeyinde, bir başkasının yaratıcı çabalarına duygusal olarak katılım vardır (müzik, resim, heykel, kitap, vb. yolla) Bireyin iç duygularına seslendiği için anlam taşır.

- Üç düzeyinde eyleme etken olarak katılım (rol oynama) sözkonusudur. Belirli bir model kopya edilir; şarkıcının bestelemiş bir şarkıyı söylemesi gibi.

-Dört düzeyinde ise yaratıcı katılım sözkonusudur. Birey burada bir model yapar. Birey kendi deneyim ya da imgelerinden bir model yaratır. Bir oyun ya da bir kitap yazar. Sanat, bilim, felsefe, buluş ve keşifler yaratıcı katılım örnekleridir. Leonardo da Vinci, Gandhi vb. kişiler bu katılımı yapan kişilerdir.

Keyif Zamanının Önemi

Keyif zamanının insanın yaşamla ilgili bağlarının güçlenmesi, sağlıklı bir kişilik geliştirme desteginin yanısıra bireylerde çeşitli doyumlara yol açtığını hepimiz biliriz. Bu doyumu birlikte anımsarsak: Yaratma zevki; arkadaşlık, dostluk kurma gibi toplumsal durumlar; macera-yeni deneyimler edinme isteği; başarı duygusu; fiziksel sağlamlık; zihinsel güçleri kullanma: duygusal deneyim: güzellikten hoşlanma; hizmet duygusu; dinlenme, vb. şeyleri sayabiliriz. Dumazedier'e göre, keyif zamanı üç temel işleve sahip (3 D): Delessement: Dinlenme; Divertissement: Eğlenme; Development: Gelişim.

Keyif Zamanının Toplumsal İşlevleri

Keyif zamanı değerlendirme etkinlikleri kimi toplumsal işlevlere de sahiptir. Şöyle ki;

Tören gereksinimlerini karşılamak (Karpuz şenliği, vb.)

Toplumsal dayanışmayı sağlamak (özürlü çocuklara yardım konseri, vb.)

- Demokrasiye yardımcı olmak (Nevruz Bayramı, vb.)

- Çocuk suçluluğunu önlemeye yardımcı olmak (okul çetelerini önlemek için satranç klubü kurmak, vb.)

Toplumsal sağlığı korumak (özellikle ruhsal hastalıkları azaltmak, vb.)

-Özürlü kişilere toplumsallaşma olanağı sağlamak

Dünden Bugüne Keyif Zamanı Etkinlikleri

İlkel insanın çalışma ve çalışma dışı zaman ayrımı olmadığı bilinen bir gerçektir. İlkelerde iş çağcıl topluma göre daha çeşitli ve yaratıcıdır, ayrıca törenseldir de.

Keyif zamanı etkinlikleri, ülkenin coğrafyasal koşullar (iklim, vb.) ve kültürüne göre değişiklik göstermiştir. Örneğin Endonezya'da prinç tarlasında şarkı söyleyerek çalışılır, Karadeniz'de ağ çekerken söylenen türküleri hepimiz biliriz vs.

Oyun daima insan yaşamının bir parçası olmuştur. Her yaştaki insana göre oyunlar oynanır. Oyun konusunda bir yığın kuram ortaya çıkmıştır. Bunları başka bir başlıkta özetleyeceğiz.

Şaka yapmak da ilkellerde yaygın bir keyif zamanı etkinliği olarak gözüküyor. Dans ve müzik, öykü anlatma temel etkinlik biçimleriydi. Özellikle kutsal dışı danslar tam anlamıyla eğlence ve fiziksel amaçlıydı. İlkellerden bugüne gelen uzun yolda, iş-iş dışı ayrımı, kafa emeği-kol emeği ayrımı ortaya çıkınca; teknolojik gelişmeyle verimlilik artınca bir *"keyif zamanı değerlendirme sorunu"* ortaya çıkmıştır. Kapitalizm (ve giderek emperyalizm) derhal bu alana el atarak bunu da bir iş keslmi haline getirmiştir.

Mal-mülk tutkusundan yarışmacı ve acımasız bir koşuşum ritmi içindeki gündelik yaşam bunalımlarından sıyrılıp, boş zamanlarımızı gerçekten kendi adımıza yaşabiliyor muyuz?

Yoksa, boş zamanlarımızı bile nasıl *"dolduracağımız"* bize kalıp olarak dayatılıyor mu? İlk çağda, boş zaman sanat ve oyunla dolduruldu. Kuşkusuz köleler soluklanıp tekrar işe koşulurdu.

Ortaçağda köylülerin boş zamanı kilise, pazar ayini ile denetim altında tutulmaya çalışılıyordu. Endüstriyel kapitalizme geçilince, pazarın kitlesel tüketime açılması için toplumun geniş kesimlerinin kentlere gelmesi, getirilmesi ve kentteki yaşama uygulamalarını öğrenmeleri ve tatmaları gerekti.

Ve Adorno'nun dediği gibi, modern dönemde boş zaman eğlence sanayinin işine yarayan bir tüketim kaynağı haline geldi. Sanayi toplumu geniş kitlelere verdiği boş zamanı standardize ettiği eğlence otoyolunda sözde farklı araçlarla tükettirerek geri alıyordu, hem de kâra dönüştürerek. Bu eğlence teknolojik gelişmelerle *"sanal"* nitelik kazandı. İnternit ortamında sanal eğlence tüketimi, vb. Boş zaman için sistemin sunduğutüketim olanakları arttıkça *"daha çok çalışma"* veya *"yasadışı çok para kazanma"* gibi yaşam uygulamaları artmaya başlıyor. Giderek *"daha çok boş zaman tüketimi için daha çok çalışma"* gibi bir kısır döngü ortaya çıkıyor. Bu noktada Karoşi kavramından sözedelim. Karoşi aşırı çalışmanın neden olduğu ölüm anlamına geliyor. Kavram, 1970'lerde uzun süre çalışan bir genç adamın kalp krizinden ölmesi üzerine alilesinin açtığı tazminat davalarından sonra ortaya atıldı (ayrıntılı bilgi için bkz. New Scientist, 8.12.2001). Bir başka boş zamansal nahoş çılgınlık ise McBuluşma (McDating). Şöyle ki, Chicago'da Çöpçatanlık şirketi FastDater (hızlı buluşturma anlamına geliyor) Chicago'nun ünlü barlarından "Joe's Bar" da bir akşamda 50 kadın ve 50 erkeği bir araya toplayarak kişi başı üçer dakikalık soru sorma ve evethayır yanıtı verme biçiminde tanıştırma partileri düzenliyormuş ve bunun adını hızlı tıkınımevi McDonalds'tan esinlenerek McBuluşma adını vermiş.

Lukacs'ın dediği gibi, zaman kavramının kendisi bile meta dünyasının mekansal yapısıyla eşit hale gelmiştir. Çeşitli boş zaman saniyeleriyle henüz ticarileşmemiş olan etkinler ise, *"hiçbir şey yapmama"* olarak görülmeye başlanmıştır. Rassal bir sırayla günümüzdeki bazı gelişmelere değinelim.

- Haz terörü: Korku dahil her türlü duyguyu sömürerek terörist bir biçimde hazza boğmak! Örneğin önce *"Mumya"* filminde korkudan hazza boğuluyoruz, sonra *"Mumya Geri Dönüyor"* ile bir daha. Bunun üzerine 1973 yapımı *"Şeytan"* filmi ile ünlü W.Friedkin, *"ben daha iyi korkuturum"* savıyla 2001 de yeni bir film yapar: *"Kayıp Ruhlar"*. Bu yeni filmin tanıtım afişinde şöyle yazıyor: *"Bir zamanlar 'şeytan'dan korkulurdu. Şimdi 'Kayıp Ruhlar' var!"* Şimdi kendinize sorun lütfen: Ben neden korkarak haz duyuyorum acaba, şeytandan mı, yoksa mumyadan mı? Yoksa siz korkarak haz duymadan tuhaf insanlardan mısınız?

-Alışverişi keyif zamanı etkinliği haline getirmek: *Capitol* dergisi'nin Ağustos 1999 tarihli sayısında *"yeni milenyum tüketici profili"* başlıklı yazıda bakın ne deniyor: Yeni yüzyılın tüketicisini yakalamak için alışveriş ortamlarının da yaşam kalitesine yanıt verecek şekilde düzenlenmesi gerekiyor. Bu eğilimi gören parekendeciler (perakendeciler değil!) arasında alışveriş ortamlarına eğlence unsuru (dev ekranda video film, gösteriler, çocuklara hikaye okuyan palyaçolar, spor mağazalarına tırmanma duvarı, yağmurluk denemek için yağmur adası, vb.) eklenme eğilimi artıyor. Örneğin; İstanbul'da *Galleria*'daki buz pateni pisti, *Carousel*'in atlı karıncası, vb. Şimdi bu denli eğlendikten sonra bir mal alış-para veriş yaparsınız herhalde değil mi?

- Hız terörü: Arabalar, trenler, bilgisayarlar, yemek yeme biçiminiz, vb. herşey hızlanıyor. Sıçan yarışı da denen bu hızın insan bedenini zorladığı açık. James Gleick bu hızlanmayı (real time economy) kitap bile yapmış. (bkz. Gleick 1999).

- Elektronik oyunlar. Özellikle çocuklar için açılan elektronik oyun dükkanları, veya evde oynamak için DVD, CVD, vb. gereçleri oyunlardan birtaç örnek incelersek ya savaş oyunu çıkıyor ya iş (business)! Şimdi kendinize sorun lütfen: Çocuğunuzun küçük yaştan iş yaşamına hazırlanmasını ve ilerdeki piyasa başarım şansını arttıracak bir "bi-

reysel-yoksa bireyci mi?-gelişim olanağı'na karşı duracak denli "dar görüşlü" değilsiniz herhalde?

- Ağiçinde (internette) gezinmek: Ağa düşmeyegörünl 1972'de internetin öncüsü olan Arpanet'l kuran Amerikalı astrofizikçi C.Stoll ne diyor bakın: Faust, Mephisto yardımıyla iki şeye ulaşmak istiyordu: bilimsel öncesizlik ve mutlak güç. İnternet de aynı şeyleri sunuyor. Hatta maliyet bile aynı denilebilir, ruhunu yitirmek. İnternette öğrenmiyoruz, düşünmuyoruz, tuşluyoruz, geçiyoruz. Ne yapacağız düşünüp? Karadeniz'de gemilerimiz batınca düşünürüz! Ayrıca merak iyi bir şey değildir, insanın başına ne gelirse merktan gelir. Sıradan insanlar birbirine kızdığı zaman *"felsefe yapma"* diye çıkışmazlar mı? Eh felsefe yapmayacaksak merak edip düşünmek niye? En iyisi dijital insan (homo digitalis) olalım. Dijital insan yerine parmak boyu insan da deniyor. Sanal dünyalara tıklayacak olanlara tek parmak yeter.

- Müzik ve sporda haz: Müzik bir etkinlik biçimi olarak ne hallere getirildi diye bir bakalım (*Aktüel* 200, Sayı: 4, Haziran-Temmuz 1998): *"Garage: Kabaca House'un ritmi şiddetlendirilmiş hali.. Dans için ideal. Amaç mutluluk. Bu yüzden kokain ve ectasy garage ile birlikte anılıyor..."* Spordaki haz da fetihe kilitlenmiş durumda. Bakın bir haber (*Cumhuriyet*, 01.05.2001): *"Everest Tepesi'ne en hızlı tırmanan dağcı rekorunu elinde bulunduran B.C. Sherpa, dağa tırmanmaya çalıştığı sırada düştü öldü"*. Yani kısaca Sherpa hızlı fetih merakı yüzünden şapa oturmuş. Şimdi kendinize sorun lütfen: Sizce hazzın yolu, kokain ve ectasy eşliğinde garage müziğiyle şiddetli ritmde danstan mı; yoksa en yüksek dağın en tepesini en hızlı biçimde fethetmekten mi geçiyor? Ne o, ne o diyen bir tutumla dinozorluk yapmayın, kapitalizm taş mı yiyecek?

Eğlence yiyeceği (Eatertainment, funfood): Burger King'in oyuncaklı çocuk menüsü gibi örnekler.

- Sefih yaşam ekini: Halkbilimci Prof. H.P. Duerr şöyle diyor: *"60'lı yıllarda hippiler 'hoşuna mı gitti yap o zaman diyorlardı', bugünün savsözleri ise 'tadını çıkar', 'yaşa', 'mutlu ol', 'hemen şimdi'*. Mutluluğu isteyemezsiniz. Bunu bir şey yarattığınızda veya bir ilişkide yaşayabilirsiniz. Bu bir yere dek haz alma için de geçerlidir. Mutluluğun anlamın ve bilincin bir mallyeti var. Alçakgönüllülük, özveri ve özgeçi. Sefih yaşam ekini, gelişmemişliğin ekinidir. Memeye saldıran bebe, anneyi hazır ve nazır görmek ister.

- Tipik olmayan keyif zamanı etkinlikleri: Bunların içinde uyuşturucu kullanmak, kumar oynamak gibi etkinlikler sayılmaktadır. Şimdi kendinize sorun lütfen: kimi mankenler niye uyuşturucu kullanmaktan yakalıyorlar? Kimi politikacılar niye kumar oynamak için yurtdışına gidiyorlar? Yoksa, bu gibi etkinlikler kapitalist dünyada "atipik" olmaktan çıkıp "tipik" mi oldular? Eğer öyleyse vah halimize. Çünkü bilirsiniz, kem alat ile kemalat olmaz.

Oyun Kumarları

Bu kanı başlıbaşına bir deryal Bir de keyif zamanı ile ilgili kuramları içiçe geçmiş durumde gözüküyor. Bu kuramların çoğu parçasal olduğundan bütünü kavrayamama gibi bir yanlışa da düşmüşler. Yine bir çoğu, her yaştaki insanın keyif zamanı etkinliklerinden çok, çocukların oyunuyla ilgili gözüküyor. Kuramları şöyle sınıflanırabiliyor (bkz. M. Tezcan):

A. Diribilimsel ve fiziksel kuramlar

1. Artık enerji kuramı
   (H. Spencer, F. von Schiller)
2. Yaşama hazırlık kuramı
   (K.Groos)

Groos, oyunları dört sınıfa ayırıyor: Savaş, aşk, öykünme, toplumsal oyun.

3. Öykünme, Yineleme kuramı
   (H. Spencer, F. von Schiller)

B. Tinbllimsel kuramlar

1. İçgüdü kuramı
   (W.James, Mc Dougall)
2. Boşalım kuramı
   (Aristotle)
3. Dinlenme kuramı
   (G.T.W. Patrick)
4. Yeniden Yaratma Kuramı
   (L.Kames, G. Muths)
5. Kendini ifade etme kuramı
   (E. Mitchel, B. Mason)

Bu kuramda insanın evrensel nitelikleri vurgulanır. Şöyle ki, yeni deneyimler isteği, öbeksel etkinliklere katılma isteği, güvenlik isteği, başkalarına yanıt ve onlarca tanınma isteği, estetik isteği.

C. Sosyolojik Kurumlar

1. Kültürde oyun kuramı (Huizinga)

Huizinga, yapımcı insan (homo faber), düşünür insan (homo sapiens) kavramlarına üçüncü boyut olarak oyuncu insan (homo ludens) kavramını getirerek oyun üzerinde durmuştur. Yazarın katkısı, oyunun savaş, siyaset, hukuk, din gibi temel toplumsal kurumların temel öğesi olduğu konusunda ciddi olarak dikkat çekmesidir. Ancak yaklaşımı karmaşık bulunmakta, oyunu açıklığa kavuşturmak yerine onu son derece karmaşıklaştırdığı söylenmektedir. Ayrıca, saf oyun ile tören (rituel oyun) arasında ayrım yapmadığı da eleştirilmiştir.

2. Toplumsal buluş olarak oyun güdüsü (Kroeber)

3. Kültüre göre oyun biçimleri (Caillois)

Caillois, dört temel oyun çeşidinden söz eder: Yarışmacı (agon), Şans (alea), Rol-öykünme (mimicry), Denge Bozma (ilinx)

4. Yaşam etkinliği olarak oyun (L.H. Gulick)

Bugün oldukça yaygınlaşan bir kuramdır. Bu görüşe göre, "oyun, oyunu oynayan kimsenin oynarken yaptığı şeylerden hoşlandığını, onlara karşı bir ilgi duyduğunu gösterir. Bu hareketin oyun ya da iş olduğunu belirleyen şey, bir kimsenin ne yaptığı değil, yaptığı şeye karşı aldığı tutum ve duyduğu duygudur. Bugün bireyin öne çıktığı spor dallarına dah fazla ilgi görüyor, örnegin koşu, su kayağı, kanatlı uçuşlar, ve boşluğa atlayışlar.

Keyif Zamanı ve Ekonomi

Kapitalizmin keyif zaman süresi artan halkın bu sürecindeki etkinlerine de el atıp, ücret olarak verdiğini geri alma süreci durumuna getirdiğinin hepimiz ayrımındayız. Bu bağlamda *"endüstriyalizm keyif zamanını arttırıyor mu, yoksa azaltıyor mu?"* sorusu ilginç olabilir. Hızlıca birtaç saptama:

- Artan otomatikleşme, verimlilik, ekonomik kriz vb. nedenlerle işsizlik artıyor.

- Esnek çalışma, insanları daha kısa sürell çalışmaya itebiliyor.

Esnek çalışma insanları, evden çalışmaya iterken, gönüllü "fazla" çalışmaya itebiliyor.

- Günümüz kapitalizmi daha üst düzey ve çeşitli yetenekli insan istiyor. Bunun için de yaşam boyu eğitim, çok boyutlu olarak devam ediyor. Malumat (enformasyon) bombardıman altında kalan işgörenler, Bumazedier'in 3 D'sina ilişkin şöyle bir izlence üretiyorlar: Çoğunlukla "dinlenme"; edilgin "eğlenme"; işe yönelik "gelişim"

İş "eğlence" haline getirilmeye çalışılıyor (Funny jobl)

Şimdi konuya bu ve benzeri saptamalar ışığında bakıldığında insanların temel sorunu işsizlik ve giderek düşen gelir düzeyleri daha sonra da el konularak standartlaştırılıp (boşalım kuramına uygun ticari eksene dayalı olarak) biçim verilen aptal eğlence biçimleri vb. sorunlar olarak sıralanabilir.

Keyif zamanının ekonomik olarak ölçümü söz konusu olabilir mi? Bu konuda ilgili yazında çalışmalar mevcuttur. Sözgelimi en ciddisi, Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı'nda uzman Cumhur Mehmet Boz'un yaptığı 1990 tarihli çalışma. *"Boş Zamanın Ekonomik Olarak Hesaplanması ve Refaha Katkısı"* Bu çalışmada Nordhaus-Tobin yöntemi ve Usher yöntemi adlı iki yönteme göre, ulusal gelir ve keyif zamanı değerindeki değişmeler birlikte incelenmiş. Keyif zamanı değerindeki değişmelerin, ülkelerin genel ekonomik gönenç (refah) büyüme hızlarında değişimlere yol açtığı gözlenmiş. (Keyif zaman değerlerinin parasal ölçümlemesi için bu çalışmaya bakılabilir. Bu yöntemlere ilişkin bilgi hem çok teknik ve de uzun yer alacağından burada ayrıntıya girilmemiştir).

Bu arada Karl Marx'tan bir alıntı yapalım:

" Her türlü ekonomi son çözümlemede zaman tasarrufuna indirgenebilir. Zamanın fiyatını, ortaçağ taciri, ancak mekanı araştırma sürecinde keşfetmiştir. Mekanın egemenliği için bütün zaman ölçümlerinde standardizasyon yaşandı. Eşit saatler, yeni bir ekinsel ve ekonomik düzenin utkusunu muştuluyordu."

Ankara Üniversitesi'nden Prof. Emine Gönen ve Arş. Gör. Emine Özmete'nin Tokat ilinde yaptıkları bir araştırmaya göre: kadınlar ve erkekler özgür zaman etkinliklerine ilişkin olarak en fazla aile ya da arkadaşları ile geçirdikleri zaman miktarını doyumlayıcı buluyolarmış. Eşlerin yaklaşık yarısı eğlence ya da spor gibi yapmak istedikleri ve hoşlandıkları etkinliklere ayırdıkları özgür zaman miktarlarını doyumlayıcı bulmuyorlarmış. Ayrıca kadınları aile ya da arkadaşları ile geçirdikleri özgür zaman uğraşlarına, ilgilerine ve dinlenmek için kendilerine ayırdıkları özgür zaman miktarı daha az doyumlayıcı imiş.

Keyif Zamanı ve Dirimbilimsel Ritmlerimiz

İyi bir keyif zamanı değerlendirmesi ve yaşamımızın sağlıklı bir biçimde devam etmesi için doğal *"iş saatlerimizi"* eşdeyişle *"dirimbilimsel ritmlerimizi"* de gözönüne almamız gerekir. Bildiğiniz gibi canlılarınn işlevlerinde görülen dönemsel değişikliklere *"dirimbilimsel-biyolojik-ritmler"* denilir. Bu kou ayrı bir yazı konusudur. Örneğin ne zaman yemek yemeli, ne zaman sevişmeli, vb. sorunların yanıtların o yazıya bırakmalı! (Burada gülebilirsiniz! Gülün bence de, bu yazıyı okurken boş değil hoş zaman geçirmelisiniz)

Ütopyada Keyif Zamanı

Ütopyada keyif zamanı nasıl ele alınmalı sorusuna kimi ipuçları atalım ortaya:

- Keyif zamanı kavramı, yaşam kalitesi kavramının bir öğesi olarak ele alınmalıdır.

- Yaşam kalitesi de, ekonomik kalite, toplumsal-kültürel kalite, ve kişisel-içsel kalite olarak üç boyutta ele alınmalıdır.

İş-işdışı ayrımı olanaklı olduğunca ortadan kaldırılmalıdır.

- Hızlı yaşamak değil hazlı yaşamak ilkesi benimsenmelidir.

Yetinmeci ekonomi benimsenerek, insanların *"sahip olarak"* değil *"olarak"* mutlu olma ilkesi yay-

gınlaştırılmalıdır. Böylece çalışma süreleri kusaltılmalıdır. Çalışma tutsaklığına son verilmelidir. Keyif tanımı da "olmak"a endekslenmelidir. Bu anlamda mutluluk keyifle ilişkilendirilmelidir.

- Kol emeği-kafa emeği ayrımına son verilmelidir. Bunun için gerekli eğitsel alt yapı kurulmalı ve sürekli zenginleştirilmelidlr.

- Uzmanlaşmanın hele hele aşırı uzmanlaşmanın getirdiği yabancılaşmadan kurtulmak için azami çaba harcanmalı, bu amaçla *"dönüşümlü çalışma öbekleri"* gibi tasarımlar yaşama geçirilmelidir.

- İşe gidiş-geliş gibi zaman yiyici iş türevi uzantılar temizlenmelidir. Yerleşim planlanması ona uygun yapılmalıdır.

Keyif zamanı etkinlikleri konusunda bireysel seçimlere özgürlük tanınmalı, ancak insanların bilinçli davranmalarını sağlayarak eğitsel alt yapı ile (öbeksel) etkinlikler için olanakları içeren alt yapı ütopya yönetimi tarafından sağlanmalıdır.

- Ütopya kurulmadan önce keyif zamanları üzerine düşünen ve bunu kanıtlayanlara ütopya idaresince ek olarak fazladan keyif hakkı tanınmalıdır. Eh, bu kadar torpil olsun! Bal tutan parmağını yalarmış!

Damla Damla

Yağmurun önce kokusu
sonra ışığı
en son sesi geldi kuzeyden
ve sen

hep yanılmışım
gece zil kara ama
kara gece değil bir başına
aşkım sen olsan da
aşk sen değilsin
ve ben

karanlıkta iyi görmek istemem
renkler olmadan olmaz
her sesi de duymak istemem
ezgisiz yaşanmaz aşk

H. Tuğrul ATASOY

YARARLANILAN VE ÖNERİLEN KAYNAKLAR

- AKTÜEL 2000 Haziran-Temmuz 1998 Sayısı: Hız Özel Sayısı
- AYDOĞAN F. (2000): *Medya ve Serbest Zaman*, İstanbul, OM İletişim
- BOZ C. M. (1990): *Boş Zamanın Ekonomik Olarak Hesaplanması ve Refaha Katkısı*, Ankara, DPT Yayını
- COGITO Dergisi (1997): Sayı 12: *Çalışmak Yorar* Özel Sayısı
- ÇAMURUOĞLU R. (1999): *Bektaşilikte Zaman Kavrayışı*, İstanbul OM Yayınları
- DUERR H.P. ile Söyleşi, çev. Sadık Usta, Bilim ve Ütopya, Ocak 2001, ss.20-23
- ERKİP F. (2000): *"Daha fazla boş zaman ne için"* Toplum ve Bilim dergisi, Sayı: 85(Yaz 2000), ss. 255-263
- FABIAN J. (1999): *Zaman ve Öteki*, Çev. S.Budak, Ankara, Bilim ve Sanat.

FOURIER C. (1995): *Geleceğin Aşk Dünyasından*, İstenbul, Pencere Yay.

- GLEICK J. (1999): Faster James Gleick, London, Abacus.

GÜVENÇ B. (1991): *Sosyal Zamanlar*, MPM 1. Verimlilik Kongresi, 27-29 Kasım 1991.

- KARAKÜÇÜK S. (1999) *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme*, Ankara, Bağırgan Yayınevi.
- KARTARI A. (2001): *Farklılıklarla Yaşamak*, Ankara, Ürün Yayınları.
- NEEDHAM J. (2000): *Doğulu İnsan ve Zaman*, İstanbul, İz Yayıncılık.

OKTİK N. (2001): *"20. Yüzyılda Boş Zamanla İlgili Yaklaşımların Gençlere Göre Değerlendirilmesi"* 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan içinde, ss. 301-314, yayına hazırlayanB F. Gümüşoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınlan

OSKAY Ü. (1991): *"Modern Toplumda Serbest Zaman'ın İşe Koşulması"*, Gösteri dergisi, Sayı: 128, aynen basım: Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım, Yapı Kredi Yayınları, 1999, 2. Baskı, ss.186-193.

- ÖZMETE E. ve GÖNEN E. (2001): *Yaşam Kalitesinin Bir Belirleyicisi Olarak Yaşam Tatmini*, TSE Standard, Aralık sayısı, ss. 85-88.
- ROWE D. (1996): *Popüler Kültürler Rock ve Sporda Haz Politikası*, İstanbul, Aynntı Yayınlan.
- SINGER D. (2001): *Bir Gökkuşağı Projesi*, Çev. A. Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı Yay.
- SOYKAN Ö. N. vd. (2001) *"Saatsiz Yaşanır mı?"*, Sorun Soruda içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TEORİ VE POLİTİKA Bahar 1999: Zaman ve Marksizm Özel Sayısı
- TEZCAN M. (1994): *Boş Zamanları Değerlendirilmesi Sosyolojisi*, Ankara, Atilla Kitabevi Yayını.

T. HARB-İŞ SENDİKASI (1996): *Çalışma Süresi Yaşama Süresi*, Ankara.

- ÜNSAL A. vd. (2000): *"Tembel"*, İnsanın Halleri içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınlan.
- WAUGH A. (1999): Time, London, Headline Book Pub.
- WOLF J. M. (1999): The Entertainment Economy, London, Penguin Books.
- YALTKAYAK. (1997): *Beyin ve Zaman*, Ankara, Palme Yayıncılık.

ROSA LUXEMBURG*

Ebru OKTAY

Burjuva bir ailenin beşinci ve en küçük çocuğu olarak Polonya'nın çarlara ait olan güneydoğusunda bulunan Zamosc'da doğdu. Anne ve babası asimilasyon baskısı altında yaşayan eğitimli yahudilerdi.

Luxemburg'un ailesi orta halliydi. Belki fakirlik çekmedi ama babasının iki yakasını bir araya getirmek için nasıl çabaladığına çok sık tanık oldu. Çocukluğunda yanlış tanı konulan bir kalça rahatsızlığı, hayatı boyunca ayağının aksamasına yol açtı. Yakın aile ilişkileri içinde sevgiyle sarmalanarak büyüdü. Kendine güvenen bir genç kız oldu. Eğitimini ailenin harcama kısıtlamalarıyla tamamlayabildi. Devrimci eylemle yakın ilişki kurdu, bu arada Varşova Lisesi'ni birincilikle bitirdi.

Yaşama savaşı için bilginin kaçınılmaz olduğunu, ama sevgisiz, ailesiz ve dostsuz yaşamanın olanaksızlığını çok erken yaşta öğrenmişti.

Onaltı yaşındayken girdiği devrimci grup, 1882'de kurulan ve Rusya'daki ihtilalci hareketten çok daha ileri olan Proleterya Partisi'nin bir koluydu. Polisin yoğun baskısıyla parçalanan parti, Rosa'yı Polonya'dan ayrılmak zorunda bıraktı (1889). Arkadaşları O'nun yurt dışında, cezaevinde olacağından daha yararlı işler başarabileceğini düşünüyorlardı.

Rus ve Polonyalı göçmenler için çok önemli bir merkez olan İsviçre'ye, Zürih'e gitti. Orada üniversiteye girdi. Doğa bilimleri, matematik, ekonomi, hukuk, felsefe okudu. Bölgesel işçi hareketine, göçmenlerin güçlü entellektüel hayatına aktif olarak katıldı.

Yabancı ülkelerde pek çok kişinin yakasına yapışan "yitirmişlik" duygusu O'nda yoktu. Çocukluğunda içinde yoğrulduğu Musevi, Leh, Alman, Rus kültürleri uyum sağlamasında yardımcı oldu. Üniversite'de de lisede olduğu kadar başarılıydı. İsviçreli profesörlere alışılmadık Marksist eğitimiyle meydan okudu. Öğrenim hayatı, hayli yankı uyandıran doktora teziyle noktalandı. Konu, Polonya'nın endüstriyel gelişmesiydi ve tamamen Marksist bir eser oldu.

1890'da hayatının aşkı olacak Leo Jogiches'le Zürih'de tanıştı. 1893'de Polonya'nın ilk önemli Marksist partisi olan Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi'ni kurdular. 1894'de partinin adı Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi oldu. (SDKPL)

1893 Ağutosu'nda partiyi sosyalist enternasyonalde Rosa temsil etti. Orada yirmilki yaşında bu genç kadın, Polonya Sosyalist Partisi'nin (PPS) iyi tanınan kıdemlileriyle mücadele etmek zorunda kaldı. PPS'nin başlıca programı Polonya'nın bağımsızlığıydı. Ulusal harekete destek vermenin Polonya'da uzun bir geleneği vardı. Rosa ise bu milliyetçilik eğilimlnln işçi sınıfı mücadelesini saptıracağını söylüyordu. Eski ustalara karşıt bir tutum takınarak Polonya için bağımsızlık sloganına muhalefet etme cesaretini gösterdi.

Muhalifler ona hayli yüklendiler. Marx ve Engels'in öğrencisi olan Wilhelm Liebknecht gibilerse Çarın gizli polisinin ajanı olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiler. O ise görüşlerinden kıl payı ayrılmadı. Sosyalist mücadele içinde bugün de etkinliğini sürdüren tahammülsüzlük ve karalama, o günlerde de var gücüyle çalışıyordu anlaşılan...

Jogiches'le birlikteliği ve kurdukları parti Rosa'nın entellektüel gelişimini çok hızlandırdı. Rus Marsizminin babası olarak bilinen Plekhanov'la tanıştıktan sonra bir arkadaşına şöyle yazacaktı: *Mornex'teyim, ama oraya tekrar gideceğimi sanmıyorum, çünkü Plekhanov'u çok bilmiş, daha doğrusu fazlasıyla eğitilmiş buldum. Benimle konuşmak O'na ne kazandırır ki? Her şeyi benden iyi biliyor. Bense fikir yaratamam-yani özgün, yepyeni fikirler*". Bir yıl sonra Jogiches'in biricik ama yetenekli öğrencisi Rosa, Plekhanov'a kafa tutacaktı.(1)

Rosa'nın entellektüel gelişmesi hep sıçrayışlar şeklinde oldu. 1898'de almanya'daki uluslararası işçi hareketi merkezine girdi ve orada ilerledi. Kısa sürede Alman Sosyal Demokratların en önemli yayın organı olan Die Neue Zeit gazetesinin başlıca yazarlarından biri olmuştu. Gazetenin yazı işleri müdürü, Marksizm'in Papası olark bilinen Karl Kautsky'nin müthiş itibarına rağmen Rosa'yı doğru bildiğini söylemekten asla alıkoymıyordu. Bu arada Bebel, Clara Zetkin gibi ünlü sosyalistlerle de güçlü dostluklar kurdu.

Almanya'daki işçi hareketini içten destekledi. Bir çok sosyalist gazetenin kadrosunda sürekli yazar olarak, bazılarında ise yazı işleri müdürü olarak çalışıyor, mitinglerde halka hitap ediyor, işçi hare-

ketinin ona yüklediği görevleri bütün gücüyle yerine getiriyordu. Konuşmaları ve yazıları tümüyle orijinaldi. Heyecandan çok akla yer veriyordu. Okurlarına daha önce bildiklerinden daha büyük, daha geniş ufuklar açıyordu. Gözü pekliği, ince zekası, ateşli konuşma yeteneği ve keskin kalemiyle herkesi tutsak ediyor, şaşkına çeviriyordu. Ama kişisel ilişkisi... Bir zamanlar, kendi başarısının ilişkilerine gölge düşüreceğinden çekinmişti Luxemburg, çünkü Jogiches gururluydu, kuşkuluydu. Şimdiyse, bir yandan kazandığı bütün zaferlerin Jogiches'e manevi destek sağlamak girişimleri olduğuna onu inandırmaya çalışıyor, öte yandan daha turfanda olan bu zaferlerin gizli mutluluğunu yaşıyordu. Ama siyasal başarı, doyumsuz bir kişisel hayatın boşluğunu dolduramadı. Jogiches'le paylaştığı çoşku hiç aklından çıkmıyordu. Ondan uzakta geçirdiği her yeni gün bir işkence, mutluluğun artık geçmişte kaldığını anımsatan bir göstergeydi. (2)

O sıralarda Almanya'daki hareket, biri devrimci, diğeri reformcu iki ayrı eğilim gösteriyordu. Reformcuların sözcüsü, Engels'in öğrencilerinden Eduard Bernstein'di. 1896-1898 yılları arasında Die Neu Zeit gazetesinde "sosyalizm sorunları" hakkında, Marksizmin ilkelerine gittikçe daha açıktan saldıran bir yazı dizisi yayınlandı. Uzun süren, tatsız bir tartışma çıktı bu yüzden. Alman işçi hareketine henüz katılmış olan Rosa, derhal Marksizmi savunmaya koyuldu. "Sosyal reform ya da devrim" (3) adlı kitap yaygın reformculuk kanserine saldırdı.

1903-1904 de Rosa Lenin'le polemiğe girişti. Parti bünyesi kavramı ve parti ile kütle eylemleri konusunda Lenin'le aynı görüşte değildi.

1904 de Kayzer'e hakaretten üç aya mahkum oldu ama bir ay yatıp çıktı. 1905 de ilk Rus devriminin patlak vermesinden sonra Polonya partisi için devrim fikrini geliştiren broşürler ve yazı dizileri hazırladı. Sürekli devrim fikri daha önce Troçki ve Parvus tarafından dile getirilmiş ancak pek az Marksist tarafından sürdürülmüştü. Aralarındaki derin ayrılığa rağmen bolşevikler ve menşevikler Rus devriminin burjuva demokratik devrimi olacağına inanırlarken Rosa bu devrimin burjuva demokrasisi aşamasının ötesine geçeceğini ve, ya işçi iktidarı ile ya da tam bir yenilgiyle sonuçlanacağını belirtiyordu. Köylüye dayanan devrimci proleterya diktatörlüğü sloganıyla bu görüşünü netleştirdi.

Devrim hakkında düşünmek, yazmak ve konuşmak ona yetmiyordu. Hayat düsturu "başlangıçta eylem vardı" olduğu için sağlığının kötülüğüne rağmen sık sık Rus Polonyası'na gidiyor, orada Party gazetesini gizlice çıkarıyordu (Aralık 1905). 4 Mart 1906'da tutuklanarak dört ay hapis yattı. Sağlık durumu kötü ve Alman vatandaşı olduğu için (1889'da yakın arkadaşı Karl ve Olympia Lübeck'in oğlu Gustav Lübeck'le göstermelik evlilik yapmıştı) salıverilip ülkeden çıkarıldı.

Rus devrimi, Rosa'nın yıllar önce ortaya koyduğu bir fikre yeniden can vermişti. Siyasal ya da ekonomik kütle grevleri, devrimci işçilerin iktidar mücadelesi içinde başlıca unsuru oluşturur ve sosyalist devrimi öncekilerden ayırır. *"Kütlesel grevler, en geniş proleter tabakaları harekete geçirmenin ve örgütlemenin doğal metodu olarak ortaya çıkar. Bu yol aynı zamanda kurulu devlet iktidarını devirmenin ve kapitalist sömürüyü engellemenin de kendiliğinden yürüyen metodudur. Bunun için de işçi sınıfı, herhangi bir doğrudan siyasal hareket içinde kütleleşmelidir. Bu kütlesel hareket önce kendini örgütlemelidir, her şeyin üstünde, fabrikalarla işyerleri arasındaki madenlerle dökümhaneler arasındaki sınırlar kaldırılmalıdır. İşyerleri arasındaki bölünme, yenilmelidir. Burjuva devriminin ilk ana biçimi olan barikatlarda savaş, silahlı devlet gücüyle açık dövüş, bugün artık proleteryanın kütlesel hareketinin bütünü içinde sadece bir andan; sadece bir dış görüntüden başka bir şey değildir."* (4) Rosa bu gerçeğe bir halk toplantısında değindiği için "şiddet hareketlerini kışkırttığı" gerekçesiyle bu kez Almanya'da suçlanır ve iki ay cezaevinde kalır.

1907'de Stuttgart'ta toplanan sosyalist enternasyonele katılıp emperyalist savaşa ve militarizme karşı bir belli devrimci tavrı fikrini geliştirdi. Ana teması, *savaşa karşı dövüş, sosyalizm için dövüşten ayrılamaz* idi. Kongre, bir sömürge komisyonu kurmuştu. "Kongre prensipte ve tümden her sömürge siyasetini reddetmez." deniyordu. Gerçi bu tasarı 108'e karşı 127 oyla reddedilmişti ama kongrenin yarısından çoğunun da açıkça emperyalizmin yanında yer aldığı görülmekteydi. Bu kongrede Rosa Luxemburg emperyalizme karşı açıkça ortaya çıkıp bir karar tasarısı önerdi. *"Savaş tehdidi halinde, ilgili ülkelerdeki işçilerin ve onların parlementodaki temsilcilerinin görevi, savaşın patlak vermesini önlemek için, şüphesiz birinden ötekine değişebilecek veya sınıf çabasının ve genel siyasal durumun şiddetine uygun olarak şiddetlendirilebilecek uygun ölçüleri kullanarak mümkün olan en kısa zamanda savaşı sonuçlandıracak tedbirleri almak ve savaşın halk kütlelerinin çevresinde yükselttiği ekonomik ve siyasal buhrandan yararlanmak ve kapitalist sınıf egemenliğinin devrilmesini hızlandırmaktır."* (5) Bu karar taslağı kabul edildi, ancak gittikçe anlaşıldı ki, sömürgeciliği açıkça desteklemeyen liderlerin çoğu, emperyalizme karşı devrimci

yollardan savaşmak gerektiğini kavramamışlardı. Bugün bombaların gölgesinde yaşayan insanlığı önceden sezen Rosa Luxemburg şöyle diyor. "Burjuva toplumu bir çıkmazla yüz yüzedir. Ya sosyalizme dönüşecek, ya da barbarizme dönecektir. Biz bir seçimle yüzyüzeyiz: ya emperyalizmin zaferi ve bütün bir kültürün yok olması, eski Roma'daki gibi çökme, yıkılma, bozulma, uçsuz bucaksız bir mezarlık; ya da sosyalizmin zaferi emperyalizme ve onun metodu olan savaşa bilinçli şekilde hücum eden uluslararası işçi sınıfının zaferi. Bu, dünya tarihinin karşılaştığı güçlüktür, o mu, bu mu; zarı, sınıf bilincine erişmiş proletarya atacaktır." (6)

1905-1910 yılları arası Rosa'nın grev savunuculuğunu "zamansız maceracılık olarak gören Kautsky ile de arası açılmaya başladı. Rosa onları kararlı bir eylem isteyen durumlarda çekingenlik gösterdikleri için eleştiriyordu. O tarihten itibaren SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi) de üç ayrı eğilim baş gösterdi: emperyalist politikayı benimseyen reformistler, Kautsky'nin önderliğinde Marksist merkez ve Rosa'nın önderliğinde devrimci kanat..

1913'de en önemli kuramsal çalışması olan "Sermaye birikimi, enperyalizmin ekonomik izahına katkı" adlı yapıtı yayımlandı. Bu, Kapital'den beri Marksist ekonomik öğretiye belli başlı önemli katkılardan biridir. Bilgi zenginliği, üslup parlaklığı, tahlil keskinliği ve entellektüel bağımsızlığıyla bu kitap, herhangi bir Marksist yapıta göre Kapital'e en yakın olanıydı. Kitap özellikle kapitalizmin yeni geri ülkelere doğru yayılmasının iç çelişmeler ve düzenin istikrarı üzerinde ne tür etkileri olduğunu incelemektir. Temel söylemi, eğer geri kalmış üretim tarzları bastırılırsa, kapitalist üretim tarzının çok büyük bir genişleme göstereceğidir. Bu şekilde kapitalizm, bir temel çelişki içine düşecektir: O ne kadar genişlerse, tek tek kapitalist üretim birimlerinin pazar şansı o kadar azalacaktır. Rosa Luxemburg, kapitalizmin son noktasını, onun toprak ve toplum olarak genişlemesi olanağının, kapitalist olmayan alanları kapsamasında görür. Bu görüşüyle de Marksist ekonomi teorisinden ayrılır. Gerçi Marks da sürekli Pazar genişlemesi kapitalist değerlendirme için esaslı bir ön koşul olarak görür. Fakat ona göre, kapitalist üretimin en son önüne geçilmez bir sınırı yoktur. Çünkü Marks'a göre kapitalist üretim tarzının iç temel çelişkisinin hareketi, kapitalist olmayan ortam olmaksızın da olanaklıdır.(7) Bu eserin en önemli vurgusuysa, emperyalizmin, kapitalizme destek verirken insanlığı da çöküntü altında bırakmakla tehdit ettiği üzerinedir.

Birinci paylaşım savaşı patladığında sosyalist parti önderleri yurtseverlik akıntısına kapıldıklarından savaş kredileri lehinde oy kullandılar. Savaşa karşı tavır almak isteyen küçük bir grup da (Karl Leibknecht, Franz Mehring, Clara Zetkin) Spartaküs Birliği'ni kurdular. Leo Jogiches'in yazınsal önderliğinde Spartakusbund'u çıkaran grup, Rosa cezaevniden çıktıktan sonra başka bir yayın organı olan Kızıl Bayrak'la mücadeyi sürdürdüler.

Rusya'da 1917 Şubat devrimi, O'nun savaşa karşı devrimci muhalefet politikasının ve emperyalist hükümetleri alaşağı etme çabasının gerçekleşmesiydi. Cezaevinden Alman işçileriyle askerlerine çağrıda bulunuyor, onları Rus kardeşleri gibi davranmaya teşvik ediyordu. Ekim devrimini de aynı coşkuyla karşıladı. Ancak herşeyin eleştirisiz kabulüne karşı çıktı ve devrimin tecrit edilmişliğinin onun sonu olacağını vurguladı.

8 Kasım 1918'de Alman devrimi ile cezaevinden kurtuldu. Ne var ki çıkışından kısa bir süre sonra 15 Ocak 1919'da Kayzer ordusunun, devrimci proletaryayı bastırmak ve ezmek için harekete geçen subaylarınca katledildi.

Kadın Olarak ve Kadın Sorununa Bakışıyla Rosa Luxemburg

Kadın ve musevi olarak ezilen iki sınıfı temsil ediyordu. Onun gençlik yılları bu ezilmişliğin karşı kıpırdanışlarına denk gelir. Polonya kadınlarının durumu diğer Avrupa kadınlarıyla benzerdi. Feodal baba erkil alile ortamlaında günah ve cezalandırma korkularıyla yetişen, ana görevi toprağı işleyecek çocuklar doğurup yetiştirmek olan kadınlar.. Polonya folklorunda ilk "özgürleşen" kadın, kocasını zehirleyerek ekonomik ve kişisel bağımsızlığını kazanmış bir duldu.

Polonya'da da sanayileşmeyle birlikte yeni bir elit olan burjuvazi doğuruyordu. *"Yoksullaşan soylular artık ne kahraman şövalyeleri ne de duygulu genç kızları besleyebiliyordu. O güne dek gücü babasının soyundan ve mülkünden kaynaklanan erkek, bundan böyle zihinsel ve fiziksel yetenekleriyle kendini kanıtlamak zorundaydı. Aynı konudaki parasız kadınsa kahyalık görevini yüklenmekle, ailesini iflastan kurtarabilmek için bir yeni zenginle evlenmek arasında seçim yapmak durumundaydı. Yeni refah sınıfı, bir öncekilerden pek farklı olmayan bir tutumla kadını, ya servetini daha da arttırmak, ya da o günlerde pek makbul olan bir aile armasına sahip olabilmek için kullanmaktaydı. Yeni yeni palazlanan aydınlar arasında, mesleklere ilişkin rekabet iki cins arasındaki çekişmeyi daha da belirginleştirmekteydi. Sayıları hızla artan kentli proletarya içindeyse kadın, en alt tabakanın da altında yer alıyordu".*(8)

Toplumsal sınıfların yeniden düzenlenişi Musevileri de etkiledi. Küçük kasaba ve köylerden kent-

lere göç arttı. Rosa'nın babası, Polonya'nın bağımsızlığına inanan, çocuklarını en iyi şekilde okuyup yetiştirmek isteyen, orta halli bir kereste tüccarıydı. 1863 ayaklanmasını yürekten desteklemişti. *"Kadınlar savaşı olarak anılan bu ayaklanma, kadınların tertipçi ve silah arkadaşları olarak da başarı kazanabildiklerini kanıtlamıştı. Bir zamanın tutsakları birer savaşçıya dönüşmekteydi. Yalnız kadınca erdemlerinin değil, çalışma ve düşünme yeteneklerinin de kendilerine teslim edilmesini istiyorlardı. Tüllerini, kadifelerini bir yana atıp, hesaplaşılacak bir toplumsal güç olarak ortaya çıktılar"* (9)

Ekonomik ve sosyal baskılar kadınların erginleşmesini hızlandırdı. Varşova'daki ilk toplu grevlerden biri çarlık polisinin kadın işçileri, sokak kadınlarıyla aynı sağlık muayenesinden geçmeye zorlamasıyla çıkmıştır. Gerek kilisenin baskısı altında ezilen, gerek parya muamelesi gören musevi ve Polonyalı kadınlar eğitimi tek kurtuluş olarak görüyorlardı. Ancak Rosa'nın kuşağında bu görüş, eğitimle birlikte devrimin ve sosyalizmin biricik çıkış yolu olacağında birleşti.

"Başkaldıran kadın" imajı o yılların ayrılmaz parçasıydı. *"Vera Zasulich, Petersburg valisi General Trepov'a makamında gözümü kırpmadan ateş ettiğinde Rosa sekiz; bir Rus generalinin kızı olan Sofia Perovskaia, Çar İkinci Alexandre'nin öldürülmesiyle yardım ettiği için asıldığında on bir yaşındaydı. Luxemburg liseyi bitirdiği yıl, Polonya'nın ilk işçi partisi olan Proletarya'nın liderlerinden yirmi bir yaşındaki Maria Bohusz'un, Sibirya'da sürgündeyken öldüğü haberi geliyordu. Musevi bir doktorun kızı olan Rosalia Efelsenhardt'ı da aynı kader bekliyordu. Çok akıllı ve çok güzel bir kadın olan Aleksandra Jentsy, kendisiyle birlikte Proletarya'nın kurucularından olan sevgilisi Ludwik Warnski ile tutuklanmış, Alexandra sürülmüş, Ludwik bir Rus zindanında ölmüştü".*(10)

Çarlık rejiminin uyguladığı baskı, kadınları, öğretmenleri ve öğrencileri yer altı faaliyetlerine zorluyordu. Okullar gelecek devrimci kuşakların temel eğitimden geçtikleri tertip yuvalarına dönüşmüştü. Cinslere ilişkin tutumlar da büyük değişikliğe uğruyordu. Kız ve erkek öğrenciler arkadaş ve yoldaş olduklarının farkına varmaya başlamışlardı. Polonya edebiyatı ve tarih okumaları, yeni fikirlere yelken açmalarını sağlıyordu.

Rosa, kadın hakları için örgütlü bir savaşımın varlığını sürgün yıllarında August Bebel ve Clara Zetkin'le tanışınca öğrendi. Onlar kadın haklarını işçi hakları kadar uğrunda savaşılmaya değer buluyorlardı. Rosa'a göreyse insanların cinsiyetlerine göre ayrılmaması, sömürenlere karşı da ortak bir cephe oluşturulması gerekmekteydi. Onun açısından cinsiyet ayrımı; sınıf, ırk ya da milliyet ayrımı gibi uluslararası proletaryayı bölen zararlı bir parçalanmaydı. Musevi hareketini de benzer sebeplerle benimsememişti.

Musevilikle ilgili fikirlerini ömrünce sürdürdü. Ona göre kendi bir musevi olarak belli bir yerdeyse anti semitizm özel bir toplumsal sorun değil, ancak kapitalizme özgü baskıların sonucu oluşan bir durumdur.

Kadınlara ilişkin bakışı ise Jogiches'ten ayrılması ve 1. Paylaşım savaşının patlak vermesiyle değişime uğradı. *"Kendi görülmedik başarısı ve Jogiches'in sarsılmaz desteği onu, çağdaşı olan kadınların kaderinden uzak tutmuştu. Kızıl Prima Donna ya da Musevi Gülü gibi adlar takıldığında omuz silkip geçebilmişti. Ancak savaş, onun kendisini artık aşağılanmaya karşı savaşan bir konumda değil, bu muamelenin yol açtığı somut sonuçları -güçsüzlüğü- yaşayan kadınlar arasında bulmasına neden oldu. Kendi başlarına kalan, her türlü siyasal güçten yoksun bu kadınlar, kendileri, çocukları ya da ülkeleri konusunda karar verebilecek durumda değillerdi. Ve Luxemburg da artık yalnızlığı tanımıştı. 1915'de Hollanda'daki Uluslararası Kadınlar Konferansı'na katılmaya karar verdi."* (11) Cezaevi süreçleri ve hazin sonu bu isteğini gerçekleştirmesine engel olsa da sorunu kavrayışı önemlidir.

Kişisel olarak ise Rosa, kuşlarla, kelebeklerle, bulutlarla ilgilenen, kedisi Mimi'ye sevgiyle bağlanmış olan bir kadındır. Dışarıdaki mektup arkadaşlarının moralini yükselten, mutsuzluklarına karşın arkadaşlarını "nesnelerin güzelliğine" duyarlı olmaya özendiren biridir.

Sanat ve Bilim

Zevklerinin ve yeteneklerinin çeşitliliği herkesi etkiler. Tarihle, ekonomi politikle, tüm ülkelerin edebiyatıyla ilgilenir. Resim, yontu, müzik, jeoloji, zoooloji ve botanikle.. 1906 da Almanya'ya döndüğünde bütün benliğiyle kendini resme verir. Bu eserleri Hans Kautsky tarafından satın alınır. 1913'de kendini botaniğe verir. Oniki bitki bilim kitabı yazar. Edebiyatta en çok Alman ekolünü bilir. Goethe ve Mörike hayranıdır. Edebiyatı, yaşamasına izin veren, soluduğu hava gibi görür. Adam Mickiewicz, Balzac, Stendal'ı *"dünyadaki her şeye güleç bir kuşkuculukla yaklaşan bıkkın adamlar"* olarak gördüğünden kınar. İnsanlığın büyük sorunlarına uzak kalan yansız bir sanatı onaylamayacaktır asla... Ama aynı ölçüde tezin net bir biçimde ortada göründüğü bir sanat eserini de bir kalemde reddeder. *"Gerçek sanatçıda, sanatçının önerdiği toplumsal çare ikinci plandadır"* der.

Yaşantının İçinde

Alışılmış kurallara göre asla güzel değildir. Oldukça kısa boyludur, ayağı hafifçe aksamaktadır. Düzgün çizgili bir yüzü, sıklıkla kendisinin de alay ettiği upuzun bir burnu vardır. Sık sık gönlünü kaptırmış, sevilmekten hiç bıkmamıştır. Ruhunu, zekâsını, canlılığını gözlerindeki alevden anlamak mümkündür.

Gündelik yaşama gösterdiği özen, mektuplarına açıkça yansımıştır. 28 Mart 1895'de Paris'ten Jogiches'e yazdığı mektupta şöyle der: *"Nasıl para harcadığımı duyunca hayretler içerisinde kalıyorsun biliyorum, ama artık mümkün olduğunca bir şeyler almak istiyorum, evimiz daha önceleri olduğu gibi olmasın diye. Zaten karar verdim, yaşama biçimimiz tümüyle değişecek. Belli saatlerde ve erken yatıp kalkacağız, güzel giyineceğiz, odamızı düzenleyeceğiz, kendimize ait bir sürü bir şeyimiz olacak ve bir de (dikkat et!) kavga etmeyeceğiz. Çünkü ben sağlıklı ve güzel olmak istiyorum, sen de öyle.. Bu kavgalar yaşamımızı altüst ediyor. Düzenli ve huzurlu çalışacağız. Benim görünümüme ve evimizin görünümüne ilişkin bütün isteklerini yerine getireceğim (insanlarla ilişkilerim üzerine olanları değil!); ancak unutma, iki şeyden vazgeçmeliyiz: kavgalar ve düzensiz uyku saatleri. Kendini hazırla, çünkü bu kez insan gibi yaşamaya kesin kararlıyım ve eğer benim planlarımı bozarsan kendimi asarım."*(12)

Yaşam boyu ailesine bağlı kalmış, politik çalışmaların yoğunluğundan anne ve babasının cenazelerine bile gidemediğinden "lanet olası politikaya" kendisini buluştıran Leo'yu suçlamıştır.

Onun için gerçek yaşam mutlu yaşamla özdeştir. İsteklerini, kişisel mutluluğu doğrultusunda sürdürür. Bu bir olgudur, "mutlu olmayı çok istiyorum" der. Her gün katır inadıyla mutluluk payı için pazarlık etmeye hazırdır.

Bu düşlenmiş mutluluk, sevdiği adamla birlikte sakin bir yaşam şeklinde biçimlenir. *"Bize ait küçük bir evimiz, mobilyalarımız, kütüphanemiz olsun; sakin ve düzenli bir işimiz olsun, baş başa gezintilere çıkalım. Ara sıra operaya gidelim, bazen akşam yemeğine davet edebileceğimiz birkaç dostumuz olsun, her yaz bir ay köyde tatil yapalım."* (13)

Mutluluk aynı zamanda bir avuç sadık dosttur. Ortaya çıkan dostlukları geliştirir ve sürdürür. Doğasında, insan tavrında sempati uyandıran bir şeyler vardır.

Büyük Aşk ve Olanaksız Beraber Yaşam

Rosa Leo'yla tanıştığında yirmi yaşındaydı. 1890 yazında Litvanya'dan Zürih'e gelen bu yakışıklı, paralı ve akıllı genç, kısa zamanda Rosa'nın "hayatının aşkı" olacaktır. Leo daha o zamandan düzenlediği grevler, çara yapılan suikasttaki destekleyici tavrıyla devrimcilerce tanınan biridir. Cesur, tehlikeyi seven, yasadışı işlerde son derece teklifsiz davranan bir yapısı vardı.

Büyük aşk on beş yıl sürdü. On beş yıl boyunca, ayrı yerlerdeyken Rosa ona bazen her gün, daha çok haftada iki üç mektup yazıyordu. Yine de ilk aylardan sonra bu tutku Rosa'yı mutlu etmeye yetmedi. Son derece farklı, hatta zıt karakterdeydiler.

"Benim için aşk, hep çok önemli, onu yaratan nesneden çok daha kutsal oldu. Çünkü aşk, dünyaya ışıl ışıl parlayan sihirli bir öyküymüş gibi bakmayı sağlar, çünkü insan varlığının sahip olduğu en asil ve en güzel şeyi ortaya çıkarmak gerekir. Çünkü aşk, en anlamsız ve en sıradan şeyleri yüceltir, elmaslara donatır. Çünkü aşk, insanın büyük bir sarhoşluk ve esrime içerisinde yaşamasına izin verir" diyordu Rosa. Şefkat ve karşılıklı anlayışa dayanan ortak bir yaşam düşlüyordu. Leo'ya güvenmeye, tüm benliğiyle bağlanmaya hazırdı. Üstelik politikada kazandığı başarıları, aşk uğruna feda etmeye hazır olduğunu söylüyordu. Doğuştan komplocu, otoriter, bir kişiliği olan, gençlik yıllarında başladığı yarı yasa dışı işleri tüm yaşantısı boyunca sürdüren Leo'nun örgütlenmeye, yönetmeye, öğüt vermeye, eleştirmeye, akıl hocalığı yapmaya gereksinimi vardı. Her şeyden öte politikaya önem veriyordu. Rosa gibi duygularını açığa vurma, şefkat gereksinimi duymuyordu. Yine de Leo, Rosa'yı seviyordu. Ancak kendi açısından aşktan beklentilerine, karşı tutum sergiliyordu.(14)

Jogiches'in yaşamında en önemli kişi olmak Rosa'ya yetemezdi. Aynı zamanda hem sevebilir hem de çalışabilirdi. Birinden öteki uğruna vazgeçmeye gerek duymadı. Jogiches'in tek amaçlılığını, ancak kendisinin "aşk gücüyle" iyileştirebileceği bir hastalık olarak gördü. Yaşamını Rus anarşistleri Bakunin'le Nexhaev'in tanımladığı gibi kabul etmedi ve öyle de yaşamadı: *"devrimci kayıp kişidir. Kendine özgü ne bir ilgi alanı, ne bir davası, ne alışkanlıkları, ne mülklü vardır, adı bile yoktur devrimcinin. Her şeyiyle tek bir amaca yönelmiştir. Tek bir düşünce ve tutkuda yoğunlaşmıştır. Aile hayatı, arkadaşlık, sevgi, şükran gibi sıcak duygular ve hatta dehşet duygusu tek ve buz gibi tutku tarafından bastırılmış olmalıdır.*

Jogiches'in yaşamındaki öncelikleri kabul etmemeye kararlıydı Luxemburg... Bunun için biricik rakibi olan insanlıkla sürekli yarıştı: *"Mektuplarında İşçi Davası dışında bir sözcük, tek bir sözcük bile yok."* diye sitem ediyordu ilişkilerinin başlangıcında. Bu yakınma zamanla süregenleşti... *"Polonya Sosyalist Partisi'ne ilişkin tartışmalarla dolu altı*

sayfalık mektubunu açıp da içine gündelik hayata ilişkin tek bir söz bulamayınca" diye yazıyordu ilişkileri on yaşını doldurduğunda,. "içimde bir şeylerr yıkılıyor."

İnsanlığı kötülüklerden arındırmak için ev sahibi, çocuk sahibi olmaktan vazgeçmek, ya da dünya nimetlerinden el etek çekmek değil, "yapıcı çalışma" ve "olumlu eylem" gerektiğine inanır Rosa.. Kişinin doğal dürtülerine gem vurmakla kurtulacağına inanmaz; başkalarının acılarını kendini yaralayarak paylaşmak gibi bir inancı da yoktur. Dünyadan el etek çekmek kendi doğasına aykırı olduktan başka, bu tutum yıkıcıdır da O'na göre. (15)

Yaşamlarının son dönemlerinde ilişkileri giderek daralır. Eski çatışmalarının yerini alan dinginlik, politik düzlemde kısıtlı görüş alış verişleri, savaş sırasında ilişkilerine yeni bir boyut kazandırır. Aralarında ölçülü ve neredeyse gizli bir dostluk hüküm sürer.

Mektuplar

Tanıştıkları andan itibaren peşlerini bırakmayan ayrılık, mektup türünde çok zengin yazışmaları da beraberinde getirir. Leo'nun yazdıklarından kalan olmamakla beraber sadece Rosa'nın O'na yazdığı 300'e yakın mektup bulunmuştur. Bunun yanında Rosa özellikle cezaevinden arkadaşlarına da çokça mektup yazmıştır (yaklaşık 2700 adet). Bu mektuplarda Rosa Luxemburg'un yazarlık eğilimi de açıkça ortaya çıkar. Mektuplarının tonu, kadın ya da erkek olsun, mektup arkadaşına göre değişir. Karl Liebnecht'in karısı Sonia, kocasının cezaevinde olmasından ötürü dayanıksızdır. Öyleyse Rosa mektuplarında dengeli, kararlı bir mizaç sergileyecektir. Savaşın kötülüklerine karşın, neredeyse her zaman, iyimser olmak için bir neden bulur. Bu çeşit mektuplar, büyük çoğunluğun dışında kalan bir kişiliğin bütün yönlerini aydınlatır. Onun fikirlerini, zevklerini, felsefesini, yaşam kurallarını... Kimi kez ağır, çoğu kez neşeli ara sıra derin ve hep ilginç uzun bir konuşma, asla gevezeliğe dönüşmeyen ve nükteden yoksun olmayan bir konuşma.(16)

17 Mayıs 1898'de Berlin'den Jogiches'e yollanılan mektupta şöyle yazar: *"İşte yine başladık! Ne dersin! Ayrılmadan önce bana bütün söylediklerine rağmen, o eski türküyü çağırmadan edemiyorum. Kişisel mutluluktan dem vuruyorum gene. Evet, lanet olası bir özlem duyuyorum mutluluğa ve kendi payıma düşen gündelik tayını koparabilmek için bir eşek inadıyla direneceğim. Ama bu direnci de yitiriyorum. Duyduğum tek istek, mutluluğun cam gibi berrak, daha doğrusu mezar gibi karanlık olanaksızlığı karşısında yok olup gidiyor. Sevinçsiz mutluluk olmaz, ya da belki, bizim yaşamımız, yani ilişkimiz sevinçten yoksun, kasvetli. Yaşamın kişiye bir daha bırakmamacasına el koyabileceğini anlamaya başladım. Yapabileceğimiz pek bir şey yok. Artık alışmaya başladım, anlaşılan şimdi benim biricik görevim seçimleri düşünmek, sonra da seçimlerden sonra olacakları. Kendimi menopoz belirtileriyle uğraşan kırkında bir kadın gibi görmeye başladım. Oysa ikimizin yaşını toplasan altmış etmez..."*(17)

Almanya'da pek çok sosyalist dergiye yazılarıyla destek olurken işi disiplini üzerinde ısrarla durur. 24 Haziran 1898'de Berlin'den Leo'ya uyarılarda bulunur: *"Bugüne dek, çalışma düzenimiz boş yere sağlığımızı ve enerjimizi tüketmemize neden oldu. Düpedüz delilik bu.. Gözle görülür sonuçlar üretmeyen çabalar saygı değil alay konusu edilmelidir. Azami sonucu asgari çabayla elde etmek-ilke bu olmalı. Ben uygulamaya başladım bile. Huzur içinde, rahat rahat, kızmadan, sinirlenmeden, bir konu üzerinde gereğinden fazla durmadan çalışmak-benim yöntemim bu.."*(18)

Çocuk isteği varlığını sürekli hissettiren, kapanmayan bir yara gibiydi Rosa için.. 6 Mart 1899'da yazdığı mektupta bu isteği ifiade bulur: *"Mektubunu en çok neresini sevdim biliyor musun, ikimizin de kişisel yaşamımızı örgütleyebilecek kadar genç ve yetenekli olduğumuzu söylediğin yeri. Ah, altınım, bir de verdiğin sözleri tutabilsen! Tiergarten'de yürürken birdenbire aklıma ne geldi? Abartmıyorum! Birdenbire, üç dört yaşlarında, sarışın, tertemiz giydirilmiş bir çocuk ayaklarıma dolanıverdi, durmuş bana bakıyor. Al kaçır dedim kendi kendime, al eve götür, senin olsun. Ah sevgilim benim de bir çocuğum olmayacak mı hiç?.."* (19)

Mevcut ilişkilerin ve dostlukların heyecan verici olduğu kadar ilerletici olmasını da çok önemser: *"İkimiz de sürekli olarak bir iç yaşam sürdürüyoruz. Bu da değişiyoruz, büyüyoruz demek, dolayısıyla içsel bir çatışma ortaya çıkıyor, bir denge bozukluğu, ruhlarımızın bir yerlerinde bir uyumsuzluk. Bu yüzden iç benlik sık sık gözden geçirilmeli, yeniden uyarlanmalı, uyumlu hale getirilmeli. Bu ruhsal tüketim ve sindirim içinde boğulup gitmemek için kişinin sürekli olarak kendi üzerinde çalışması gerek. Ama var olma duygusunu yitirmemek için, ki ben bunun dışa yönelik bir yaşam, yapıcı eylem, yaratıcı iş olduğuna inanıyorum, başka bir insan tarafından denetlenmesi gerekiyor kişinin. İşte o insan yakın olmalı, anlayışlı olmalı, ama uyum peşinde koşan "ben" ayrı olmalı."* (20)

Zaman zaman kendi hayatıyla çeliştiği ve isyan ettiği de olur: *"Bugün biraz güneşte yürüdüm, kendimi daha iyi hissediyorum. Dün neredeyse vazgeçecektim, her şeyden, bu tanrı belası siyasetten*

(daha doğrusu tümüylü komedi olan şu siyasal yaşamımızdan), batsın bu dünya diye yazdım. Siyaset, ahmakça, ilkel bir tapınma bence, zihinsel kuduz hastalığına yakalanmış, zaten kendi takınaklarının kurbanı olan insanlardan varlıklarının tümünü onun uğruna kurban etmelerini istiyor. Eğer Tanrı'ya inansaydım, kendi kendimize böyle eziyet ediyoruz diye bizi fena halde cezalandıracağına da yürekten inanırdım." (21)

Oysa yalnızca siyasetçi olarak yazı ve konuşmalarıyla kalmayıp yıllarca SDP'nin merkez komite okulunda ekonomi-siyaset dersleri verdi. Luxemburg, tipik Avrupalı üniversite hocalarından farklı olarak, onların bilmesine, anlamasına çalışır, görüşlerini öğrenmek, kendi görüşünü onlarınkine katarak görüş açılarını genişletmek isterdi.

Ölüm

Berlin Eden oteli. Yüzbaşı Waldemar Pabst'ın kumandanı olduğu alayın genel kurmay merkezi. 15 ocak 1919.. saat 23'ü biraz geçe Rosa tutuklanıp otelin bir odasına hapsedilmiş. Birkaç dakika önce tutuklanırken sökülen giysisini onarmış Goethe'nin Faust'unu okuyor. Saat 23.30'da yüzbaşı odasına çağırtıyor onu. 23.40'da soruşturma bitmiştir. Kendisine hapse gireceği söylenir. Otelden çıkınca bir asker dipçik darbesiyle çenesini dağıtır. Yarı baygın halde bindirildiği otomobilde subay Kurt Vogel, kafasına bir kurşun sıkarak katleder onu. Gövdesine taş bağlayarak Landwehrkanal'a atarlar cansız bedenini. Cesedi ancak 31 Mayıs 1919'da kanalda sürüklenirken bulundu. 25 Ocak 1919'da o ve Lienknecht için görkemli bir tören düzenlendi. O günden bu yana her yıl binlerce Berlinli ocak ayının 3. Haftası mezarı çiçekle donatırlar.

Gerçeği arama ihtirası Rosa'yı herhangi bir dogmatik düşünceden uzak tutmuştur. Stalinizmin, Marksizmi bir dogma haline getirdiği dönemde, O'nun yazıları canlandırıcı ve hayat verici olmuştur. O'na göre yanılmaz otoritelere baş eğmek hiçbir şekilde hoşgörüye layık değildir. Marx'ın gerçek bir öğrencisi olarak O, ustasından ayrı düşünebiliyor ve ayrı hareket edebiliyordu. Düşünce bağımsızlığı, her zaman her yerde sosyalistler için büyük bir esin kaynağıdır. O, fikirlerin çatışmasına, gerçeğe daha yaklaşabilme bakımından âşık olmuştur.

Yakın arkadaşı Clara Zetkin'in O'nun ölümünde yazdığı gibi: *"Rosa Luxemburg'ta sosyalist fikir, hem kalbin hem beynin hiçbir zaman sönmeden yanan güçlü ve egemen bir ihtirasıydı. Bu şaşırtıcı kadının büyük amacı sosyal devrim yolunu hazırlamak, sosyalizme giden tarih politikasını temizlemekti. Devrim denemesi, devrim için çarpışmak onun en büyük mutluluğuydu. Bütün hayatını ve bütün varlığını sosyalizme vakfetti. Kendisini sadece trajik ölümünde değil, fakat bütün hayatı boyunca, her gün, her saat, yıllar boyu süren bir mücadelede sosyalizme hasretti.. O, keskin bir kılıç, canlı bir devrim aleviydi."* (22)

KABASABA BİRİYİM VE UTANGAÇ

Kabasaba biriyim ve utangaç
bakma öyle... gözümün içine
alnım terliyor birden
duydukça kalbimin sarsıntısını
çekiniyorum burnumu silmekten

Ama, insanım işte
sarkık da olsa kolum, çekiç sallamaktan
sen gözüme baktıkça
çevirsem de öteye başımı
duymak isterim... kalbindeki sarsıntıyı...

İsmet ALICI

Kaynaklar

1. Rosa Luxemburg, *Sevgiliye Mektuplar*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ekim 1985, İstanbul.
2. Age
3. Rosa Luxemburg, *Sosyal Reform ya da Devrim*, Çev. H. Selman, Maya Yayınları, Ocak 1975, İstanbul.
4. Rosa Luxemburg, *Seçme Söylevler ve Yazılar*, 1955, Cilt 1, Syf 227, 228, Berlin.
5. Tony Cliff, *Rosa Luxemburg*, Çev. Yurdakul Fincancı, Anadolu Yayınları, Aralık 1968, Ankara.
6. Rosa Luxemburg, *Seçme Söylevler ve Yazılar*, 1955, Cilt 1, Syf 270, Berlin.
7. Marit Rullmann, *Kadın Filozoflar II.*, Çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabalcı Yayınevi, 1998, İstanbul.
8. Rosa Luxemburg, *Sevgiliye Mektuplar*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ekim 1985, İstanbul.
9. Age
10. Age
11. Age
12. Age
13. Gilbert Badia, *Bir Mektup Ustası Rosa Luxemburg*, Çev. Ülkü Erdoğdu, Pencere Yayınları, Mayıs 1999, İstanbul.
14. Age
15. Rosa Luxemburg *Sevgiliye Mektuplar*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ekim 1985, İstanbul.
16. Gilbert Badia, *Bir Mektup Ustası Rosa Luxemburg*, Çev. Ülkü Erdoğdu, Pencere Yayınları, Mayıs 1999, İstanbul.
17. Rosa Luxemburg *Sevgiliye Mektuplar*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ekim 1985, İstanbul.
18. Age
19. Age
20. Age
21. Age
22. Age

(*) İnsancıl Atölyesinde "tarihsel Süreçte Kadın" seminerleri dizisinde 23 Nisan 2002 Salı günü sunulan bildiri.

TÜRK HALK ANLATILARINDA KADIN*

Muharrem KAYA

Kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda konu genelde mitolojik, antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve ideolojik açılardan ele alınmıştır. Yine genelde, ya feminist açıdan bakılarak, kadının erkek egemen bir toplumda siyasi ve ekonomik anlamda geri planda kaldığı, kendi kimliğini ifade edemediği ya da bunun tam tersine muhafazakâr bir bakışla, kadının tarihte ve günümüzde, toplumsal ve siyasi olarak erkek karşısında eşit konumda bulunduğu (1) üzerinde durulmuştur. Bu iki yaklaşım tarzında da ideolojik bir tek yönlülük vardır. Bu konuya geniş açıdan bakıldığında, erkek ve kadın egemen, hatta kutsal yapının, tarihsel süreçte, toplumlarda birbirinin içine geçmiş bir şekilde yaşadığı belirtilebilir. Özellikle kutsallığa ilişkin olarak ataerkil ve anaerkil özelliklerin birbirine karıştığı görülür. Bu yazıda Türk halk anlatılarında, ataerkil ve anaerkilliğin izleri, Türk atasözlerinde kadınlarla ilgili bu çerçevedeki değerlendirmeler üzerinde durulacaktır.

Tarihsel süreç içinde, toplayıcı, avcı, çiftçi toplumlardan, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplumlara kadar kadının konumu üzerine, özellikle feminist kuramın da etkisiyle bir hayli geniş literatür oluşmuştur. İlkel toplumlarda anaerkil yapının izlerinin bulunduğu ileri sürülmesine rağmen bazı araştırmacılar hiçbir zaman anaerkil bir toplum olmadığını da belirtirler. Bu konudan bahsedilecekse, anaerkilliğin değil ana hukukunun, ana soyluluğun ön planda tutulması gerektiği üzerinde durulmuştur. (2)

Feminist kuramdan hareketle, geçmişte kadının konumu üzerine yazılan kitap ve makalelerde şöyle bir çerçeve çizilmiştir: Toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumlarda, kadının gebelik döneminin ve çocuğu büyütme döneminin uzun sürmesi, bu yüzden erkek gibi evden fazla uzaklaşmaması ve eve topladığı kök, meyve, bitki gibi yiyecekleri getirmesi, kadının saygınlığını arttırmıştır. Özellikle toprağın ekilip biçilmeye başlanması yani çiftçiliğe geçilmesiyle kadın, tıpkı toprak gibi üretici olması sebebiyle kutsallaştırılmıştır. Erkeğin avcılık yaparak eve yiyecek getirmesi, tabiat şartları sebebiyle her zaman mümkün olmuyordu. Çocuğun soyunun kime dayandığı da evden uzun süre uzak kalan erkeğe değil, evin yakınında bulunarak eve yiyecek getiren ve çocuklara bakan kadına bağlanarak belirlenmiştir. Fakat hayvanların grup halinde avlanan erkeklerce, evcilleştirilmeye başlaması ve tarımda hayvanın kullanılmasıyla kadının saygınlığı ve kutsallığı da hafiflemiştir. Topraktan elde edilen ürünün ve ticaretin getirdiği güç, özellikle köleci toplumlarda insanın bir mülkiyet nesnesi haline gelmesiyle ataerkil yapıyı daha da güçlendirmiştir. Kadının toplumsal konumu büyük ölçüde evle sınırlanmıştır. Fakat sanayileşmenin gelişmesi, kadının ekonomik ve politik hayata da girmesini beraberinde getirmiştir. (3)

Eski Türk toplumlarında kadının konumu hakkında yapılan araştırmalara göre özellikle atlı-göçebe kültürün etkili olduğu Türklerde kadın erkekle hem yönetim hem hukuk açısından eşit statüde yer almıştır. Fakat İslamiyet'in kabulünden sonra Arap, Fars ve Bizans kültürlerinin etkisiyle Türklerde kadın daha pasif bir konuma itilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Atatürk'ün başlattığı ve yönlendirdiği devrimlerle, Türk kadını pek çok sosyal, siyasi, ekonomik hakka sahip olmuştur. (4) Türk halk anlatıları incelendiğinde ise kadının hem bu medeniyet dönemlerine uygun olarak metinlerde rol aldığı hem de kadınlarla ilgili kendi dönemlerine göre değer hükümlerinin bulunduğu görülür.

Halk anlatılarının temeli olan mitolojiyle başlayacak olursak, Türk mitolojisinde kadınla ilgili pek çok unsura rastlarız. Verbitskiy'nin derlediği *Altay Yaratılış Miti*'nde Tanrı Ülgen'e evreni, dünyayı ve insanları yaratmasını dişi bir ruh, Ak-Ene (Ak-Ana) ilham eder. (5) Ayrıca insanın yaratılışıyla ilgili derlenen mitolojik metinlerde toprağın, kadına benzer bir şekilde insanı doğurduğu görülür. *Türk-Memlûk Yaratılış Miti*'nde insana benzeyen mağara oyuklarına toplanan balçığın, güneş tarafından ısıtılmasıyla insanlar oluşurlar. Bu metinde mağara oyukları yani toprak, bir ana rahmi görevi görmüştür. (6) Zaten *"Toprak Ana"* düşüncesi pek çok ilkel toplumda da görülen ortak mitolojik bir düşüncedir. (7) Ay-

rıca bazı mitolojik anlatılarda bir soyu oluşturan çocuğu doğuran kadının, bir erkekle birlikte olmadan bu çocuğa hamile kalmasını Malinowski şöyle yorumlar: *"(...) mit, babanın yaratıcı gücü yerine, ana atanın kendiliğinden yaratıcı gücünü koymuş oluyor."* (8) Kadını ve doğurganlığını yücelten bu mitin oluştuğu toplumun, toplayıcılıkla ve tarımla geçinen bir toplum olduğuna da dikkat edilmelidir.

Türk mitolojisinin hem inanç hem de uygulama yönünü yaşatan *şamanların* kadın ve erkeklikle ilgili çeşitli sembolleri bir arada kullandıkları görülür. Bu durum şamanın cinsel kimliğini de araştırmaya açar. İki cinsiyetin özelliklerini taşımak, kadın ve erkeğin ilk yaratıldıkları, o kozmik zamana dönüş ve o ilk yaratılış anının kutsal gücüne ulaşma isteği şeklinde mitolojik bir izahla açıklanabilir. Ayrıca uzun tarihi ve toplumsal dönemler boyunca kutsal kabul edilen şeylerin sembolik olarak yaşatılması da şamanlarda görülen bu iki cinsiyetli özellikleri de anlaşılır kılabilir. Erkek şamanların bile kadınlıkla ilgili özellikler taşımaları, kadının kutsallaştırıldığı dönemlerle bağlantılıdır.

Kökeni itibariyle mitolojiye dayanan *destanlarda* kadın hem ödül hem soyu kutsallaştıran tanrısal bir unsur olarak görülür. Bir toplumu temsil eden destan kahramanı kendi toplumunun düşmanı diğer toplumun kahramanlarını ve ordusunu yendiğinde, kadın, düşmandan elde ettiği bir *ödüldür*. Bu kadın genelde yendiği, yerine geçtiği kralın karısı veya kızıdır. Bu durum hem savaşçı, erkek egemen toplumların hem de kadın kutsallığının var olduğu tarım toplumlarının destanlarında görülür. (9)

Oğuz Kağan, kendi toplumunu, daha doğrusu avcı bir toplumun yaşam alanını tehdit eden yani ormanı ve av hayvanlarını kontrol eden gergedanı öldürdükten sonra, gök tanrısının ve yer tanrısının sunduğu kadınlarla evlenir. Oğuz Kağan'ın soyu böylelikle kutsallaştırılmış hatta tanrısallaştırılmıştır. Bunu sağlayan ise tanrının Oğuz Kağan'a bir ödül olarak sunduğu kadınlardır.

Bu destanla bağlantılı olarak kadının, erkek cinselliğinin nesnesi ve soyun devamlılığı için üreme aracı şeklinde görüldüğü de belirtilebilir. Zira Oğuz Kağan, bu kadınları görür ve istediğini alır. Uygurca *Oğuz Destanı*'nda, Oğuz'un göğün tanrısının kızıyla evlenmesi şöyle anlatılır:

"Oğuz Kağan bir yerde, Tanrıya yalvarırken:
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten!
Öyle bir ışık indi, parlak aydan, güneşten!
Oğuz Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Oturduğunu gördü, ortasında bir kızın!
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,
Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı
Öyle güzel bir kız ki gülse gök güle durur!
Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!
Oğuz kızı görünce, aklı gitti beyninden,
Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönlünden,
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden." (10)

Bu kadından doğan çocuklara da *Gün, Ay Yıldız* adları verilir. Bu adlar gökle bağlantılı kutsal varlıklardır. Böylelikle destan, o soyun, gök tanrısıyla ve gökteki kutsal varlıklar aracılığıyla yüceltilmiş anlatısı halini alır. Destanda Oğuz, tıpkı gök tanrısının kızıyla evlendiği gibi yer tanrısının kızıyla da evlenir:

"Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
Gölün ortasında bir, tek ağaç uzuyordu,
Ağacın koğuğunda, bir kız oturuyordu
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı,
Irmak dalgası gibi, saçları dalgalıydı.
Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan,
"Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah! Biz ölüyoruz!"
Der, bağırır dururdu!
Tıpkı tatlı süt gibi, acı kımız olurdu!
Oğuz kızı görünce, aklı başından gitti,
Nedense yüreğine, kordan bir ateş girdi.
Gönülden sevdi kızı, tutup aldı elinden,
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden." (11)

Oğuz'un *yer tanrısının* kızından doğan çocuklarına ise *Gün, Ay, Deniz* adları konur. Burada da soyun yer-su tanrısıyla bağlantılı olarak yüceltilmesi söz konusudur. Bunlar tam bir mittir.

Oğuz Kağan destanının İslami varyantında da Oğuz, adeta bir peygamber özelliği kazanmıştır. Daha doğmadan annesini İslamiyet'e davet eder. Evlendiği kızları da yine İslam'a çağırır, bu teklifi reddeden amcası Kür-Han'ın kızıyla birlikte olmaz. İkinci evlilikte de aynı şey tekrarlanır. Oğuz, üçüncü evliliğini ise küçük amcası Or-Han'ın kızıyla yapar. Oğuz aynı teklifi yaptığında kızdan şu cevabı alır:

"Kız Oğuz'a vurgundu, Oğuz'a candan bağlı,
Herşeye değer idi, Oğuz gibi adaklı. Oğuz'a dönüp baktı, şöyle dedi, ağladı:
"Ben ne Allah tanırım, ne de Tanrı bilirim!
"Senin sözün buyrukdur, hep peşinden gelirim!
"Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!
"Sen var isen başımda, başkasına bakamam!" (12)

Oğuz'un evliliği görüldüğü üzere üç tanedir ama sadece kendisine itaat eden, onu seven, İslamiyet'e geçen üçüncü karısıyla birlikte olur.

İslamiyet'e geçildikten sonraki dönemin destanı olan *Battal Gazi* destanında da kadınlar, özellikle de düşmanın kadınları Battal'a âşık olurlar, hatta Battal'ın ordusunun kuşattığı kalenin kapılarını bile

açarlar. *Mah Piyruz, Gülendam, Aden Banu, Ketayun* bunlar arasında en önemlileridir. (13) Adı şu veya bu, Müslüman veya Hıristiyan, kadınlar, baş kahramanın yani Battal Gazi'nin büyüklüğünün, yüceliğinin, yakışıklılığının gösterilmesinde bir araç olarak kullanılırlar. Battal'ın yüceltmesiyle ilgili bu mekanizmada düşmanın savaşçı askerlerinin de kullanıldığı görülür, Battal tek tek onları da yener.

Gerek Battal Gazi destanında gerekse Manas, Köroğlu gibi destanlarda, erkek gibi silah kullanan, güreşen kadınlara da rastlanır. Hem edebi tür hem de medeniyet açısından bir geçiş dönemi eseri olan *Dede Korkut Kitabı*'nda da böylesi kadınlar görülür. *Banu Çiçek, Selcen Hatun, Burla Hatun* ok atar, ata binerler. Hatta *Banu Çiçek*, kendisiyle evlenmek isteyen *Beyrek*'e güreşte kendisini yenmesi şartını koşar. Dede Korkut Kitabı'nda savaşçı bir toplumun özellikleri görülür, hayatta kalabilmek için kadınlar da erkekler gibi savaş konusunda ustalaşmışlardır. Bu kitapta artık yerleşik medeniyete geçme döneminin etkisiyle narin Oğuz kadınlarından da bahsedildiği görülür. (14) *Kan Turalı* evlenecek kız bulup bulmadığını soran babasına Oğuz kızlarının narinliğini belirten şu sözleri söyler: *"(..) pes varasın bir cici bici türkmen kızını alasın, nagahandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla dldı."* (15) Kun Turalı'nın istediği kız şu özelliklere sahip olmalıdır: *"Baba men yirümden tırmadın o turmış ola, men kara koç atuma birmedin o binmiş ola, men kanlı kafir iline varmadın ol varmış mana baş getürmiş ola didi."* (16) Savaşçı bir toplumda yaşayan Kan Turalı'nın istediği adeta savaşçı bir arkadaştır.

Dede Korkut Kitabı'nın başında kadınlarla ilgili bir değerlendirme yer alır. Dede Korkut kadınları dörde ayırır: *"Birisi solduran soptur. Birisi tolduran toptur. Birisi ivün tayağıdur. Birisi niçe söyler isen bayağıdur."* (17) Burada kadınlar ev işinden, kocasına karşı davranışlarından dolayı değerlendirilmişlerdir. *"Bunlardan 'evin dayağı' dışında, diğerleri olumsuz kadın tiplerini ifade eder. Solduran sop, pis, nankör ve dırdırcıdır. Dolduran top, pis, gezgin ve dedikoducudur. Bayağı, nankör, pinti, er sözü dinlemeyen bir tiptir. Kocasını konukların yanında rezil eder. Evin dayağı, eri evde olmasa da gelen konukları ağırlayan bir tiptir ve Dede Korkut onu, "Ayşe-Fatma soyu" olarak tanımlar"* (18)

Ayrıca *çocuğu olmayan* kadın da erkek de toplumda geri plana itilmektedir. Çocuğu olmayan beyler bile Hanlar Hanı *Bayındır Han*'ın çadırında yer bulamamaktadır. Savaşçı, göçebe toplumda kalabalık, karşı tarafta korku yaratır. Bu yüzden kadının doğurgan olması olumlu bir özellik olarak gösterilir.

Manas destanında Manas'ın evlendiği *Akılay, Kara Börük* savaş ganimetidir, *Kanıkey* ise geleneklere göre evlendiği kadındır. Akılay, kıskanç ve acımasız bir kadındır, Kanıkey ise tam tersine Manas'a yol gösteren, vefakâr, sadık bir eştir. (19)

Kanıkey, nişanlısı Manas'ın kendisiyle birlikte kalmasına karşı çıkar. Onun karşı çıktığı nokta tamamen ataerkil yapıya has bir iffet anlayışıdır:

"Atam Temir Han'ın
At bağlamadığı ahıra
At bağlayan kimdin?
Kamçı takılmayan kapısına
Kamçı takan kimdin?
Kuş kondurmadığı tüneğe
Kuş konduran kimdin?
Baytal kısrağın ballı kımızını
Susayıp yutan kimdin?" (20)

Kanıkey'in iffeti burada babasına bağlı bir şekilde gösterilmiştir. Kanıkey, Manas'a çıkışır, bıçağını çekip tehdit eder. Destanın diğer bölümlerinde Kanıkey, Manas'a yol gösterir. Kanıkey, bir han kızı ve yerleşik medeniyetten gelmesi sebebiyle kültürlüdür, böylelikle bilge bir tip özelliği kazanır.

Türk *masallarında* da kadınlar genç, yaşlı, fakir, zengin gibi özelliklerle yer alırlar. Ayrıca kadınlar, masallarda olay örgüsündeki rollerine göre şu şekilde de belirtilebilirler: *"1. Mutluluğu yakalamak için uğraş veren, olayların gidişini yönlendiren akıllı, vefalı, özverili, direşken kadınlar. 2. Kıskanç ve iftiracı kadınlar, 3. Kötü kalpli üveyanneler, büyücü kadınlar ve acımasız dev anaları, 4. Cinsel tacize uğrayan kadınlar, 5. Eşlerine ihanet eden kadınlar, 6. Yalan ve kurnazlıkla mutluluğa ulaşmak isteyen kadınlar, 7. Akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar."* (21)

Tıpkı destanlarda olduğu gibi masallarda da *padişahın kızının*, masalın kahramanına, çözdüğü zor bir iş sebebiyle ödül olarak verildiği görülür. Tam tersi şekilde *fakir kızların* da zekâları, becerileri sayesinde padişahın oğlu ile evlendikleri görülür. Her ne kadar masallar, baskı altında ve durağan bir şekilde yaşayan toplumların bireylerinin, bireysel kurtuluş ütopyaları gibi görülse de aslında bunlar bütün toplumun ortak düşleridir. Gerçek hayatta yapılamayan şeyler, kötü idareciden hesap sorma, sınıf farkına rağmen istenen insanla evlenme hep masallarda gerçekleşir. Masallardaki fakir genç kızlar da yine rahatı, zenginliği, mutluluğu erkeğin üzerinden (yani şehzade sayesinde) ele geçirirler.

Masallardaki *üvey ana* tipinin de üzerinde durulması gerekir. Masallarda üvey ana, kendisinden beklenen annelik görevlerini yerine getirmeyen bir

kadındır, belki de bu yüzden ona üveylik sıfatı yakıştırılmış gibidir. Masallar hep tipler üzerine kurulu olduğu için o kadının, annelik görevlerini yerine getirmemesinin sebepleri üzerinde durulmaz. Bir birey olarak istekleri, amaçları belirtilmez. Bu anlamda üvey ana tipi için feminist kuram çerçevesinde, kadınlık kimliğinin farkına varmış bir birey gözüyle bakılamaz. Belki burada çocukların üzerindeki ana-soyluluk bağının önemi sebebiyle, üvey çocuklarını reddeden böylelikle önceki anneden olan çocukların miras hakkını da ortadan kaldıran bir geleneğin etkisini belirtebiliriz. Ama bu durum metinlerde kesin bir şekilde kendisini göstermez.

Efsanelerde karşımıza çıkan ermiş kadınlar da artık manevi alanda erkekler kadar saygındırlar. Bu metinlerde *Kız Evliya*'dan *Mümine Hatun*'a kadar pek çok kadının kadınlığından öte dini anlamda gösterdiği olağanüstülükler ön plana geçmiştir. (22) Bu kadınların tarihi arka planında Osmanlı'nın kuruluşunda önemli yararlıklar göstermiş *Bacıyan-ı Rum* geleneğini de belirtmek gerekir. Boş Beşik'ten Ezo Gelin'e kadar ise genelde kadının yaşadığı sosyal ve ekonomik zor şartlar dikkati çeker. Taş kesilme motifinin başat olduğu efsanelerde ise gelinlerin, kadınların da taş kesildiği görülür. Bunun sebebi ise zor durumda kalan insanların Allah'a dua etmesi sonucunda taş kesilerek kurtulmalarıdır. Mesela, *gelin alayının yolu*, gelinin diğer aşığının adamları tarafından kesilir. Gelin dua eder ve taş kesilir. Bu efsanelerde amaç ders vermek olduğu için zaman zaman suçsuz insanların, kadınların da taş kesildiği olur. (23)

Halk hikayelerinde, özellikle aşk konulu olanlarında, kadınlar, erkeğin ne kadar sadık bir âşık olduğunu göstermek için kullanılan bir nesne konumundadırlar. Bu hikayelerdeki olay örgüsü kalıbında önce kadın ve erkek kahramanlar birbirlerine âşık olurlar, sonra araya mutlaka bir engel motifi girer ve ayrı düşerler, en sonunda, birbirlerine sadık olan âşıklar ya biraraya gelir mutlu olurlar ya da ikisi birden ölür, ruhları öte dünyada buluşur. Mesela, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin hikayelerinin ana olay örgüsü bu kalıba uygundur. Kerem ile Aslı hikayesinin sonunda Kerem yanar kül olur, Aslı da onun küllerini süpürürken bir kıvılcımla tutuşur; böylelikle ikisi de ölür. Fakat ikisi de birbirlerine sadık kalmışlardır. Onların mezarları bile yan yanadır.

Sosyal hayatın çeşitli sahnelerinin canlandırıldığı *Meddah ve Ortaoyunu*'nda ise hem namuslu, terbiyeli, kendisine âşık olunan ev kızları hem de para için erkeklerle birlikte olan düşmüş kadınlar yer alır. Ortaoyunlarında kadınlar *"zenne"* diye belirtilir. *"Zenne grubu, hemen daima önde bir kocakarı, onun ardında genç kızı veya gelini ile, arkada ya koltuğunda bir bohça, yahut elleri göğsünde kavuşuk siyahi bir cariye şeklinde meydana gelir."* (24) Cevdet Kudret'in yayınladığı iki ciltlik *Ortaoyunu* adlı kitapta yer alan *Kanlı Nigâr, Çivi Baskını* gibi oyunlarda kötü yola düşmüş kadınların faaliyetleri ve cezalandırılmaları komik bir şekilde anlatılır. Bu kötü kadınlara bakış, hakim İslami anlayışın etkisindedir. Yer yer bu kötü kadınların sadece bir cinsel nesne olmaktan çıkıp kendisine artık yüz vermeyen (dolayısıyla para da) âşıklarına karşı dolap çevirdiği, bir özne haline geldiği de görülür. Bu duruma en uygun örnek, *Kanlı Nigar* oyununda birbirinden habersiz bir adamla *(Çelebi)* evlenen iki kadının adamdan aldıkları intikamdır. Gerçi bu intikam basittir: *"Öyleyse buldum. Onu, 'İkimiz de beraber yaşamaya razı olduk' diye kandırarak eve götürelim, bir temiz pataklayalım."* (25) Çelebi eve götürülür, dövülür ve çıplak bir halde sokağa atılır. Bu durum mahallede bir ahlak baskınının yaşanmasına ve adamın rezil olmasına yol açar. Bu tipten konular ilk Türk romanlarında da işlenmiştir. Örnek olarak şu romanı verebiliriz: Konusu bir meddah hikayesi kalıbına uyan, kötü yola düşmüş bir kadının, saf, zengin bir beyzadeye neler yapabildiğinin anlatıldığı Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanı.

Halk edebiyatı içinde kadınlarla ilgili en çarpıcı ifadeler atasözlerinde bulunur. Türkçe'nin ilk sözlüğü olarak kabul edilen *Divanü Lugati't-Türk*'te ve onunla aynı dönemde yazılan *Kutadgu Bilig*'te kadınlarla ilgili atasözlerine de yer verilir. Divanü Lugati't-Türk'te *"erkeğe yiğitlik, cesaret ve erdemlilik özellikleri atfedilirken; kadınlar için bu değerler yerine, anlayış, sabır, olgunluk, sevimlilik, temizlik (ruh ve beden temizliği) ve güzellik değerlerinin ön planda"* olduğu görülür. (26) *Kutadgu Bilig*'te ise *"kadınlar güvenilmez, vefasız, korkak, yalancı ve iki yüzlü yaratıklardır. Onların aslı ettir; yani akıl, irade, ruh yoksunudurlar. Varlıkları, bedenlerinden ibarettir. Bu yüzden de yeme-içme, şehvet gibi bedeni istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket ederler ve bunlarda herhangi bir ölçü tanımazlar. Fırsat buldukları an, bu istek ve ihtiyaçlarını gidermeye bakarlar, yani yer, içer ve çiftleşirler. Aynı zamanda korkak olduklarından, yaptıklarını yalanlarla ve ikiyüzlülükle gizlemeye çalışırlar."* (27) Kadınlar hakkında bu şekildeki olumsuz düşünceler günümüzde hazırlanmış ve yayınlanmış *atasözü* kitaplarında da yer alır.

Arı sırrı karı sırrı. At ile avrada inan olmaz. Avrat attır, gemini boş tutma. Avrat kıtlık bilmez, ço-

ban yokluk bilmez. Avrattan vefa, zehirden şifa. Bal arıdan, kavga karıdan çıkar. Elinin hamuruyla/Elindeki hamura bakmaz erkek işine karışır. Erkeğin nefsi birdir, kadının dokuz. Erkeğin şeytanı kadın/Kadın erkeğin şeytanıdır. Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmaya kalkar. Güzel nerde kavga orda. Kadın aklı gâh uzalır, gâh kısalır. Kadın deniz gibidir. Kadın kısmının saçı uzun olur, aklı kısa. Kadın şerri, şeytanın şerrine eşittir. Kadın şeytana pabucunu ters giydirir. Kadın şeytana pabuç diker. Kadına, çocuğa, sarhoşa sırrını açma. Kadının/Cahilin sofusu, şeytanın maskarası. Kadının fendi erkeği yendi. Kadının girtlağı olmaz. Kadının kazdığı kuyudan su çıkmaz. Kadının kırk çırağı var, biri sönse biri yanar. Kadının şerrinden Allah'a sığınmalı. Kadının yüklediği yük şuraya varmaz. Kadının zoru diline kuvvet. Kadınla tavuk bağlanmaz. Kadınların işi tavukların eşinmesine benzer. Karı ile çıkma yola başına gelir türlü bela. Karı sözüne uyan adam değildir. Karıdan hayır gelmez. Karının bir aklı erkeğin dokuz aklı vardır. Karıya bakanın aklı az olur. (28)

Yukarıda sıralanan atasözlerinde kadınlarla ilgili olumsuz hükümler yer almaktadır. Bunlara göre kadınlar anlayışsız, bilgisiz, güvenilmez, dırdırcı, dengesiz, tüketicidir. Özellikle kadınları şeytanla bir tutmak da dikkati çekicidir. Şeytana uyan insandır, nefsine engel olamayan erkektir. Bu sözlerde geri plana itilmiş, sosyal dünyayı, iş ortamını iyi tanımayan ve bu sebeple de doğru kararlar veremeyen, eksik insanlardan, kadınlardan bahsedilmektedir. Halbuki bu duruma kadın düşürülmüştür.

Kadınlarla ilgili *olumlu atasözlerine* de rastlanır. Bunlarda da kadının yerinin evl olduğu, kadın olmadan evin ayakta kalamayacağı, çocuk yetiştirmekle (tabii ki erkek aracılığıyla) aslında dünyaya hükmettiği belirtilir:

Kadınsız ev olmaz. Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder. Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi? Yuvayı dişi kuş yapar. (29)

Erkek egemen toplumun en temel özelliği de kurulan evliliğin, erkeğin gücünü hissettirecek ve devam ettirecek şekilde olmasıdır. Bunun için de *kadının ekonomik gücünün* evlenilirken sınırlı olması, erkeği ezmemesidir.

Avrat malı başa tokmaktır. Kadın malı hamam tokmağıdır. Kadın malı, kapı mandalı. (30)

Her kadının bir olmadığı, iyisinin de kötüsünün de bulunduğu belirtilir. Olumlu özellikler hem ev kadınlığıyla hem de cinsel nesne olmasıyla, güzelliğiyle ilgilidir:

Alma soysuzun kızını, sürer gider anasının izini. Anasına bak kızını al, kenarına/kıyısına/tarağına bak bezini al. Avrat vardır arpadan aş eder, avrat vardır bulguru keş eder. Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar. Bağın taşlısı, karının saçlısı. Beyazın/Akın adı var, esmerin/karanın tadı var. Çirkin karı evin toplar, güzel karı düğün/sokak gezer. Er kemaliyle kadın cemaliyle anılır. Erkeğin iyisi eşeğinden, kadının iyisi eşiğinden bellidir. Hayvanın erkeğine para verirler, insanın dişisine. Aslan dişisine bakar da kuvvet alır. Kadın kadıncık gerek. Kadın var kardan soğuk, kadın var kordan sıcak. Kadını evinden, erkeği pirinden sorarlar. Kadının temizi sırtından, sütün temizi yoğurdundan bellidir. Karın soğuğu, kadının soğuğundan iyidir. (31)

Kadınların olumlu özellikleri az da olsa belirtilir:

Kadın kalbi merhamet kaynağıdır. Kadınlar eğe kemiğinden yapılmıştır. Kırk yılda bir karı sözü dinlemelidir. (32)

Her ne olursa olsun erkeksiz kadın olmaz. Erkek başka kadınlarla olsa bu göze batmaz da kadın başka erkeklerle olsa bu namussuzluk olur. Bunun sebebi her ne kadar kadının bir mülkiyet nesnesi olmasıyla açıklansa da aslında erkeğin kendi soyunu koruması olsa gerek.

Horozsuz tavuk çobansız sürüye benzer. Horozsuz tavuk yaşamaz. Erkeğin eli kınası, kadının yüzü karası. Kadın erkeğin elinin kiri. Kadını erkek değil, ar ve namus korur. (33)

Günümüzün değişen toplumsal ve ekonomik yapısı insanla, kadınla ilgili değerleri de etkilemektedir. İş hayatına girip kendini yetenekleriyle kanıtlayan kadınlar için bu atasözleri ilgisiz kalmaktadır. Tam tersine kadınlar arasında arabası, yatı, katı olan erkeğin makbul olduğu, bunların çok ciddi değerler olarak yeni yetişen genç kızlara aşılandığı da görülmektedir. Değişen sosyo-ekonomik şartlarla birlikte değerlerin yerini yenilerine bırakması normaldir. Bu hayatı erkek ve kadın ortaklaşa yaşadığına göre değerler öbür tarafı ezmeden, sömürmeden ortaklaşa oluşturulmalıdır. İnsanı, kadınıyla, erkeğiyle nesne olarak değil, ruhuyla bedeniyle bir bütün olarak görmek gerek.

* İnsancıl Atölyesinde "Tarihi Süreçte Kadın" seminerleri dizisinde 26 Mart Salı günü verilen bildiri.

1. Türk kadınlarıyla bağlantılı bir örnek: Gülçin Çandarlıoğlu, "Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, C.I, sayı: 4, Mayıs 1966, s.22-27

2. Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark Yay., Ankara, 1995, s.1-50, Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, V Yay., 1.bs., Ankara, 1986, s.13-25; Nilgün Gürbüz, "Kadının Tarihsel Gelişimi ve ... 8 Mart", *İskenderiye Yazıları*, sayı:8, Mart 1997, s.17-18.

3. Andrée Michel, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, Kadın Çevresi Yay., İst., 1984, s.17-86; Türköne, a.g.e., s.1-65; Hassan,

a.g.e. s.13-48, Gürbüz, a.g.e., s.17. Pek çok sosyolog, etnolog, antropoloğ bu çerçevenin dışında düşünceler de ileri sürmüşlerdir. Bu düşüncelerin burada çok özet bir şekilde verilmesinin sebebi, ataerkil ve anaerkil yapının, toplumların medeniyet ve yaşayış tarzlarıyla olan bağlantısı üzerine bir fikir vermektir.

4. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, C.II, İstanbul, 1976, s.141-143; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay., 12.bs., İstanbul, 1995, s.216-217; Şefika Kumaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ank., 1990, s.1-5; Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, T.İş Bank.Kül.Yay., 2.bs., Ank., 1992, s.3-13; Özkan İzgi, "İslamiyet'ten Önceki Türklerde Kadın", *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl:XI-XIV, Ank., 1975, s.145-160; Çandarlıoğlu, a.g.e., s.22-27.

5. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.433.

6. Ögel, a.g.e., 483-484.

7. Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara, 1992, 122-125.

8. Bronislaw Malinowski, *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, çev. Hüseyin Portakal, Kabalcı Yay., İstanbul, 1989, s.84.

9. Murat Belge, "Epik", *Edebiyat Üstüne Yazılar*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994, s.375-380.

10. Ögel, a.g.e., s.117.

11. Ögel, a.g.e., s.118.

12. Ögel, a.g.e., s.160.

13. Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1984, s.110-118.

14. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayını, 2.bs., Ankara, 1989, s.124, 185.

15. Ergin, a.g.e., s.185.

16. Ergin, a.g.e., s.185.

17 Ergin, a.g.e., s.76.

18. Türköne, a.g.e., s.211

19. Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.165-188.

20. Yıldız, a.g.e., s.180.

21. Muhsine Helimoğlu Yavuz, "Masal Kadınları", *Kadın Gerçeklikleri*, yay.haz.Necla Arat, Say Yay., İstanbul, 1996, s.103-104.

22. Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, Özgür Yay., İstanbul, 2001, 210 s.

23. Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980, s.38-44.

24. Ahmet Rasim, *"Ortaoyununda Kadın"*, *Muharrir Bu Yal*, s.81.

25. Cevdet Kudret, "Kanlı Nigâr", *Ortaoyunu*, C.II, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.115.

26. Türköne, a.g.e, s.201.

27. Türköne, a.g.e, s.191-192.

28. Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yay., Ankara, 1995, s.94, 147-149.

29. Yurtbaşı, a.g.e, s.147-149.

30. Yurtbaşı, a.g.e, s.94, 148.

31. Yurtbaşı, a.g.e, s.93-94, 147-148.

32. Yurtbaşı, a.g.e, s.148-149.

33. Yurtbaşı, a.g.e, s.148-149.

SEVGİSİZ

GÜNLERDEN MUĞLA
YOLLARINDAN ARLANIRIM
BAKAMAM YÜZLERİNE
ÇIĞLIK OLUP SESİN
MASADAĞINA SARINCA

AYRILIKTIR MUĞLA
ÇOCUKLARA ADANMASA

GÜRE AYLARDAN
KOCA KAPI ARDINDAN
BOŞ EVLERDEN
SEMAHLARDAN ARLANIRIM
ÖPÜLEN OMZUMDAN
GÜVERCİNLER OLSUN
GÜZEL YÜZLER OLSUN
SEVGİNİN DOYULMAZ TENİ
OLMASA

SUSMUŞLUK YÜREĞİMDEKİNİ

DOĞUŞUMUNDAN DENİZLİMDEN
KAVAKLARDAN ARLANIRIM
PINARLARDAN
KARCI HONAZ ÇÜRÜKSUDAN

TAŞITLARDAN
ATLAYASIM GELİR
KENDİMDEN SAKINMASAM
DENİZLİMİ

YAŞAMIM
İSTANBUL
OYLUMLARINDAN ARLANIRİM
DÜNE DURDUĞUM
TAŞ OYLUMLARINDA SU OYLUMLARINDA
ÖLEYİSE ARLANIRIM
SEVGİSİZKEN

Cengiz BEKAŞ

SENNUR SEZER'İN DENGBEJLİĞİ

Hira Selma KALKAN

Sennur Sezer son kitabı "Dilsiz Dengbej"i imzalarken şöyle yazıyor bana:

"Hira için sevgiyle, adını kendi seçen kadınlar yazgılarını da kendileri yazabilmeli"

Adımı kendim seçmediğimi, çok sevdiğim bir insanın verdiğini söylüyorum Böyle güzel bir ad aklıma gelmemişti. Duyduğumda ise evet bu benim ismim dedim. Bunun üzerine isimlerden söz ettik. Sezer şöyle diyor: *" Bence yeni bir isim seçmektense verilmiş sıradan isme yeni anlamlar katmalı."* Tabi bu da bir düşünce. Kendileri isim seçenleri anlamıyor. Ben de bana verilmiş bu isme anlam vermek istiyorum. Keşke ismini seçebilse insan Hiç birşeyi kendimiz seçmiyoruz; ana babamızı, ülkemizi, cinsiyetimizi.. Yazgımızı, evet onu seçebiliriz. Bir arkadaşımın babası şöyle diyor: *"Ana babanın verdiği isim önemli değil. Asıl mühim olan lakaplar, sonradan başkalarının verdiği isimler, çünkü o kişiye dair bir şey söyler."*

Sennur Sezer 1943'de Eskişehir'de doğuyor. İstanbul Kız Lisesi'nde okuduktan sonra 1959'da Taşkızak Tersanesi'nde çalışmaya başlıyor. 1965-68'de Varlık Yayınevinde redaktör olarak çalışıyor. 1967'de öykücü Adnan Özyalçıner ile evleniyor. 72-74 Cumhuriyet gazetesinde düzenli olaak resim eleştirileri yazıyor ve röportajlar yapıyor. 1982'den sonra emekli oluyor ver serbest yazarlık başlıyor. Şimdi çalışmalarını başta Yeni Evrensel ve Evrensel Kültür olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yazarak, belgesel anlatılar hazırlayarak sürdürüyor. İki çoçuk annesi.

İlk şiiri 1958'de, ilk kitabı *Gecekondu* 1964'de yayınlanıyor. 1980'de kadınlara yönelik yazıları ve şiirleri için *Kadınların Sesi Dergisi*'nin 8 Mart Ödülü'nü, 87'de *Bu Resimde Kimler Var* ile Halil Kocagöz Şiir Ödülü'nü alıyor. 2000 yılında Oğuzkaan Koleji'nin "2000 yılı şiir ustaları" sanını Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Sunay Akın ile birlikte alıyor.

Şiirinin içeriğini günümüzde aydın bir genç kadının gözünden gördüğü biçimiyle ülkenin ve insanlarımızın sorunları oluşturur. Şiirlerinde eskimeyen yaşama ve direnme. Ozandan beklediği: Susmayın, gözlerinizi yummayın, tanıklık edin, unutmayın.

Yorgun, ilk kitabı *Gecekondu*'daki 24 şiirinden biri:

Avaz avaz haykıranların kenti bu / Bütün şarkılar açlığa /Ama ekmek ama kadın ama su / Bütün eller kalemleri kırmaya /Hangisi yazsa bir irkin dize çünkü / Çünkü aç çünkü bıkkın /Çünkü herkes tekrarlanan bir türkü / Yapacak bir şey kalmadı /Ben de öyle / Bu kent çok gürültülü

Bu kalem kıran eller tetikte çeker, ekmek de açar. Eller birlik olur, yarını yapar, birlik olur düzeni değiştirir. O eller yalnız değildir. Nasırlı, yorgun, çocuksu, güçlü eller.. Herşey el üzerindedir Sezer'de. İnsanların beyni, gözü, düşünüşü herşeyi ellerdir. Çünkü el aklın uzantısıdır.

Haykırı da da vardır bu tema. Herkesi birlik olmaya, haykırmaya çağırır. Suç hepimizin, olanlardan hepimiz suçluyuz: Birşey yapmazsak, dur demezsek bu gidişe daha, hepimiz suçlu olacağız. Farabi evinize çekilin diyordu, böyle bir toplumda garipsiniz diyordu. El-Hazin ise birlik olmaya çağırıyordu, sen sorumlusun diyordu. Sennur Sezer de hepimizin sorumlu olduğunu söylüyor, birlik olmaya çağırıyor. Özellikle bırakmaması gereken aydınların ya da öyle sanılanların içki masalarında kalan vatan kurtarmaları bir yana, onlar da sorumlular bu gidişten, hepimiz...

Bugünlerin böyle kötü olmasından büyükler nasıl sorumluysa, yarın, çocuklarımıza böyle kalırsa, bundan ekmek üreten ekonomi-sanat üretene kadar herkes sorumlu olacak.

Şarap kadehlerinde tükenir gelecek kaygıları, endişeleri. Şarap rehavetiyle bir anlık son bulur, ama sırf o Cumartesi için ya sonra?

Parayla satılan kadınlar da şiirin konusu olur, **X+2'de** olduğu gibi. Onlar da kadındır, onlar da yanlış giden sisteme yaralı parçalardır, onlar da kapitalizmin durağında metalardır. Hem de en meta, hem de en umursanmaz, en aşağılardır onlar, farkedilmeyen, tepelenendir. Parayla satılmasa da kadınlar küçüktür, kadınlar görünmez eşyalardır.

Ya çocuklar? Mutlu uçurtma der annelerin yıpranmış ellerinde çocuklara. Anneler çocukların peşinde yalınayak, yüreklerinde dert. Sokaktaki bir dilenci çocuğun gülüşünü dahi derinden hisseder, anaca hisseder.

Komşun açken sen nasıl uyursun der **X+1**'de. İnsanlar sokakta üşürken sen nasıl ısınırsın? Tanımadığı bir tek insanın sorumluluğunu da hisseder Sezer. Üşüyen insanlar varken o ısınmaz. Açlar

varken doyamaz, kadınlar satılırken... Bunlara aldırmadan kendi tekil hayatını yaşayanları seslenir, bir bu yana bakın diye.

İkinci kitabı **Yasak**'ın ana konusu emek'tir. Kadınların, marangozların en çok emeğine saygı duyar. Bu yüzden de en çok elleri anlatır. İnsan, homo sapiens diye adlandırılan olduğu gibi, ona homo faber yani araç yapan diye adlandıranlar da vardır. Bunlar insanın üstünlüğünü araç yapmasına bağlar ve homo faber der. Araç yapmayı beceren eller beyni etkiler, gelişen beyin yeni araçlar yapabilecek özellikleri getirir ellere. Bu ayrı bir konu ve işte Sezer ençok insanın bu yanını, araç yapan, ürün veren emek harcayan yanını, ellerini anlatır **Yasak**'ta. Eller tetiği çeker, halbuki tanrının önüne çıkmadan ilk arıtılandır onlar.

"Sevmek"e yosma der **Ezgin Destan**'da. Bu yosma eller ekmek ve emek ödeyemez. Hızlı hızlı yürürken bazen koşarken birden durmak gibidir şiirleri:

İŞTE BÖYLE
Zonguldak'ta Raman'da / Ağaçlar çiçeğe durandа / Unutup yorgun kazmaları / Türkü yakıyorum ay ışığında /Keser ışıltısının altının / Bir damla kan / Alnından kopan bir damla /Tutuşur ocakta / Kıpırdar camında lambanın / Vardiya dönüşü yol ortasında /Keser ışıltısını bir damla kan / Lambanın / Yarın / Yarın /Hangisine değdi candarma tetiği / Nişan yüzüklerine bakamıyorum /

Nişan yüzüklerine bakamıyorum derken birden durur şiir.

Kezbanları, Ayşeleri, vardiyaları, atölyeleri aydınlatır kimi şiirleri. Beklemeleri, geceleri aydınlatır. Işıkları ellere düşer. Çalışan, yorulan nasırlı ve susuz ellere...

Öğretmenini de unutmaz. Anadolu'nun berbat halinde yasaların ve paranın tutsaklığında öldürülebileceğinden korkar öğretmenimin. Bu ölümle öyle çaresizdir ki, üzülmek ve tarifsiz üzülmek kalır kendisine.

Yaşayan yaşamayan insanlara sunar şiiri. Hapishaneleri, karargahları, mahpusları, askerleri tanıtır bize. Ne öyküler serpilmiştir mısralara. Özlemler, acılar köşelerde bekler bizi. Bir nokta iner şiire birdenbire.

Bazen yıldızböceği, bazen marangoz Kerem gülümser bize dizelerin arkasından. Biz inanıyoruz onlara, oysa ki inanmak yasak diyordu şair, inancın sesini haykırarak... O'nun haykırdığı yerlerde inanmak kadar bilmek, görmek, söylemek de yasaktır.

Yasak, tetiksiz bir dünyayı, uygar bir dünyayı arayışın şiiridir. Herşey el üzerinedir. Askerlik, savaş kavramları ise bu ellerden uzak değildir. Bir öpüş kadar yakın şaire, ama öpüşün antitezi olarak. Şiirler gerçekçi ve yalındır. Süslemeden uzaktır, ama imgede zengindir.

Direnç 1977'de yayınlanr.

"Bırakma yaşamayı, bırakma umudu
daha çok yok sabaha"

Şiirleri, kaos içinde yaşayan bir toplumda kadın olmanın sorumluluğunu taşır.

Direnmek, acıyla da olsa yaşamı bırakmadan umutla direnmek. Baskıya, ezene, açlığa, alın terini sömürene karşı direnmek. Bu direnç köydeki bireyden, güncel toplumsal olaya, bağımsızlık kavgası veren uluslara dek uzanır. Gerçek dünyanın izleri toplumcu bir şairin duyarlılığıyla birebir sunulur. İşçi kadındır, çocuğuna yemek ve emek veren anadır, baskıların ortasında direnen bir militandır, eşinin yanında yarını yaratan kadındır.

Sezer'in yüreğinin kapıları sarı sıcağa bakar, çaresizliğe, umutsuzluğa kapalıdır. Bütün bebeleri düşler eksik analığı, eksik şairliğiyle. Hep eksik bulur kendini; şiirinde de yaşamında da.. Bu eksikliktir otuz yıl boyunca onu şiire, hayata çoğaltan. *"Ozan yazdıklarıyla yetkinliğine bütün kalbiyle inanmayan, yazdıklarıyla yetinmeyen insandır. Öleceğini aklıyla bilse de yüreğiyle reddeder"* der. Tam oldum demek bitirebilir sanatı, eksikliktir zaten yaratmaya zorlayan.

Su akar gider şiirlerinde. Tanıdığı, suçlayanı su... Suyun sesine kulak verir, dinletir onu bizlere. Su yıkar, uyandırır, suçlar. Tanıdıktır su eller kadar.

Su, dikenin korkusudur
Çocuk korkusudur ölümün
Bilmek, karanlığın korkusu.
Uyku kimseyi korkutmaz
Ama ninnilerden korkun

Buradaki ve Angola'daki ve diğer ülkelerdeki insanlar ilgilendirir şairi. Direnen insanlardır bunlar, herşeye rağmen direnen.

Satılan çocuklar da içini yaralar. Analar ve çocuklar, satılan çocuklar. Çocuklarını satmaya yetiştirir analar. Çocuklarını büyütür ve toprak sahiplerine kiralar. Ağanın malıdır artık onlar.

Bazen de gurbettir anlattığı. Almanya'daki işçiler gösterir yüzünü şiirden.

Görmüş geçirmiş, ömrünü acıyla yoğurmuş. Kah mahpus, kah asker, kah gurbet yolu gözlemiş, hayatı topraktan öğrenmiş bir ana. Şöyle diyor: "Kadının konumunu, toplumun değişimini, üretici katmanların konumundan ayırmıyorum. Ama şiirimde kimliği saklı bir acı çeken, bir hayır diyen kadını çizmekten korkmuyorum artık. Bir başka deyişle masallarımızdaki kadınlar gibi erkek giysisiyle savaşa katılmayı gereksiz görüyorum."

Batan gemilerden öncelikle kurtarılmasına çalışanlar hiç değişmez: Kadınlar ve çocuklar.

Batan ülkelerde de en çok ezilenler aynıdır: Kadınlar ve çocuklar. Belki de bu yüzden devrimler çocuklar için yapılır. Çocukluğunu bilmeden büyüyenler için...

Baterist Guido'da kara derili insanların ağıdı beyazların dansına meze oluyor, kasalarını parayla dolduruyor ama kara derililer yine ağlamakta...

1982'de yayınlanan **Sesimi Arıyorum** 27 şiirden oluşur. 3 kısım içerir:

- *Sınarlar Seni* ile başlayan bölümde sorunsallık ya da toplumsal sorumluluk kaygısının ön planda olduğu şiirler 11 tanedir. Bu anlamda günümüzün şiirleri. Bugünü anlatınp yorumlayan, yarına inanan şiirler.

- **Her Gece Düşümde** 7 şiirden oluşur. Bunlarda daha çok fantezi vardır.

- **Notlar** 9 şiiri içerir. Yurtdışı gezilerinden artakalan izlenimlerdir bunlar.

Şair ses arar şiire başlamak için. Yenidoğan bir bebeğin sesini ve güneşini bekler şiiri bitirmek için. Sesini çocuklara ve güneşe üleştirerek geleceği, herşeye rağmen umudu işler şiirine.

Doğum Kontrolcülere Fatma'nın Anlattığıdır

Önce yüzün kızarır kanımın sıcağından / Yatak yumuşar sonra / Büyürün çok büyürüm deniz kadar / Bir iğde ağacıyla kokulanırım / Bin iğde ağacı çiçeklenir / Binlerle çoğalmaktır dileğim / Bebelerim daha küçük / Sütüm gürdür ama beslemez / Dokuz ay aş ererim / Elim varmaz/ Bebelerime baktıkça / Süte, ete / Olsa da / Önce yüzüm kızarır / Erkeğim ne der bilmem / Üçünü kızarıktan görmedük / Biri üç ay yaşadı / Bir sevincimiz okuldakiydi, vurdular / Biri beşini sürüyor daha / Yüzüm kızarır / Otuzumu geçtim ama / Ben bebelerle iğde gibi çoğalırım / Bebelerle / Binlerce iğde

Çocukları öldükçe doğuran Fatma'nın öyküsüdür bu. Fatma doğurur ölür, doğurur vururlar. Bir tane çocuğu sağ, bir de karnındaki vardır. Bebeleriyle iğde gibi çoğalmaktadır dileği. Ben bu çoğalmaya katılamayacağım. Kadının anne olan yanını çoğalmaya eş tutmak... Anne olmak, bebelerle çoğalmaktan öte bir çoğalma da olabilir. Sokakta binlerce annesiz çocuk var, onlar yetiştirilip çoğalınılabilir. Doğurmak en kolay yaratı ve çoğalma yolu. Tabi bu başka bir duyarlılık ve bakış gerektiriyor. (Fatma için bunu düşünmek zor belki ama iğde gibi çoğalmaktan sözedebiliyor bu kadın) Ancak kadınların bu doğurma takıntısını temellendirme çabası diye düşünülebilir bu şiirde. Üstelik habire çocukların öldüğü bir toplumda yeni bebekler doğurmaktansa doğmuş bebekleri büyütmek, yetiştirmek yeğdir diyorum.

Kimi sanatçıları, kendini kozasına hapseden ipekböceğine benzetir. İçerikten yoksun, biçime takılmış, dünyayla ilgisini kesmiş bir ipekböceği. Sonra boğulacaktır o ipekböceği, güvenli sandığı kozasında. Kendini toplumdan soyutlayan sanatçının durumunu anlatır.

Sabah Türküsü

Hey! / Bir sabahın üç kapısı var göğe / Biri umut / Al umudu / Ver çocuğa büyütsün / Büyütsün de yürütsün / Hay! Hay! / Bir sabahın üç kapısı var göğe / Biri emek /Ellerinde ışıyan / Işıt gitsin / Yol boyu / Türetsin / Heyheyde hey! / Bir sabahın üç kapısı var göğe / Biri korku / Çal yere / Emek senin umut senin / Korku ne? / Yeter ki ellerin ellere kavuşsun

Şarkısı yapılan bir şiir. Umut, emek ve korku sabahın göğe uzanan kapısı. Umut ve emek olunca korkuyu bırak. Korku kapalı kapı, umut ve emek açıklar... Korkuyu bırakmak değil de, korkuyu taşıyarak yürümek bence.

Suya Şarkı ile, genç bir dünyayı yani bir dünyayı serinletecek suya şiir yazar. Damlaları duymaktadır, umudu vardır geleceğe. Bugün değildir belki ama "o gün" geleceğini bilir ve onu genç tutar.

Kumlar birbirine benzemez der, hep sözettiği güller gibi. Bence insanlar da kumlar gibi, birbirine benzemez. Lukacs'ın dediği gibi insan, tür olarak evrenseldir aynı zamanda özel bir bireydir. Hiçbiri bir diğerine benzemez, ama toplarsak kumdur, birleşirse dağ bile olur.

Kırlangıçlar, martılar, denizin mavisi girer şiirine. Bazen de gül, hele gül ile bülbül...

Her şiiriyle bir tanıklığı dile getiren şair, bazen isim de yer de veriyor şiirinde. Varna, Nazım, Milev, Vapsorof...

Öndeyiş

Görmez misin ozanları / Aydınlığı kutsarlar karanlıktı / Mutluluğu överler /açların ekmeklerini bağışlaması gibi / Umudu sunarlar / Görmez misin ozanları /Sevgiyi kutsarlar sevilmeden / Yaşamadan yaşamayı / Kimseyi incitmezler / İncitildiklerinden

Yüreği adadır, coğrafya sorunlarında yanıtlanan. Ada şehirden ayrıdır. Yüreği adadan daha büyük olanların (ki kendisi **Öndeyiş**'te söylediği gibi bir ozandır) ne kadar renk varsa o kadar rengin barındığı yerdir. Şairin seçtiği ara yüreğidir. İyi de kış

bastı mı, sis düştü mü adaya yol görünmez. Soruyorum şaire: Kışın sisli günlerde nasıl varılır size?

Mayıs birçok şairin dizelerine takılır. Kimisinde aşka giriş mevsimi, kimisinde başlangıçlar, kimisinde hüzün... Benim de en sevdiğim aydır mayıs. Yeniliktir, canlanmaktır, Hıdrellez ayıdır. Toprak Ana'nın sevgilisi Adonis'e tekrar tekrar kavuştuğu ay. Yitirdiklerim de çoktur Mayıs'ta, gözyaşlarımda. Doğduğum ay Mayıs ve kardeşimin öldüğü... Yine de en sevdiğim ay... Sennur Sezer'de de Mayıs'a yer vardır. O hem baharı işler Mayıs'ta hem de yitirdiği sevdiklerini. Eksik yaşar. Bence Mayıs en eksik yaşanmayacak ay. Acı da bütünlüğü tamalayan...

Çocukluğunu yaşayamamış, babasız kalan çocuklar gibi, kendi yerine çocuğu vurulup çocuksuz kalan babalar vardır.

"İfade"sinde *"Çocuklarımdır bütün çocukları dünyanın"* der. Çocukları çok önemser, onlar gelecektir. Bir de çocuklar için şiir kitabı var Sezer'in: **Pencereden Bakan Çocuk.**

Afiş adlı kitabı 1991'de yayınlanır. Düşlerine giren bir şehir gibi bakar ölüme. Miro resimlerinin sergilendiği pahalı sergiler gibi. (Miro'nun resimleri aynı zamanda naiftir. Şair burda da sergilerin, sürrealist dediğimiz ressamların sergilerinin paraları ve burjuvalara gereksindiğini söylüyor sanırım. Yoksa çocukluğu bunca önemseyen bir şaire naif ressam Mioro uzak olmasa gerek). Sonra düşlerine giren şehir, kirpiği rimelli olacaktır. Ayva tüyleri olan bir bebek belki.

Şair aşkta da sancıyı var kılıyor. Aşka girişi ve aşkı koruyuşu sancılı. Aşk için önce sancıyı tatmak gerektiğini söylüyor. Bu sancının bir de diğer yüzü var, doğum da sancılı değil mi?

Yaşadığı günlere bir izdüşümüdür onun şiiri. Toplumun, dünyanın değişen yüzü, insanın, insanlığın durumu neredeyse ana tema. İnsanın toplumun sorunlarını tok bir söyleyişle dile getirişi şiirinen en belirgin yanı.

"Şiirin tanıklığında yaşadığım olayları, tanıdığım insanları anlattım hep" diyor. Sesini baskılara, kıyımlara karşı yükseltmeyi bilmiş, bireysel özgürlükten toplumsal özgürlüğe hep özgürlüğü istemiş bir ozan. Bunu daha iyi anlamak için sesini arar.

Yarım uyaklı, bazen serbest kafiyeli yazmıştır. Serbest çağrışım izlenimi veren, bir sesten sözcükten türetilen şiirlerin içeriği yine toplumsal gerçekçi öğeler taşır. Toplumsal gerçekçidir, fakat bu yenilikçi, klişelerden uzak bir toplumsal gerçekçiliktir.

Kirlenmiş Kağıtlar adlı kitabıyla 2000 yılında Yaşar Nadi Şiir Ödülü'nü alır. Bu kitaptaki şiirlerle birlikte başka bir yön alır şiiri. Ben Sennur Sezer'le adnan Özyalçıner'i elmanın iki yarısı gibi düşünüyorum. Bu düşüncemi Sennur Sezer'e söyleyince ortak noktamız söylenceler dedi. Dilsiz Dengbej'de daha çok görünen söylenceleri bu kitap haber veriyor sanki.

Eksik Şiir'le başlar kitap. Şairin hep sözünü ettiği eksikliğe, yine çok sözettiği su ve güller eşlik eder. Yine kadını ayırmıyor analığından.

Kanı döküyor şiirlerinden. Yüzyılımızın savaşlarının acısını, torunlara bırakılan geleceği sorguluyor. Günümüzün özeti: Kan diyor şair. İnsan yalnızdır'ı mikroskop altına koyuyor.

Çiçeklerin söylencesi dilleniyor. Gülün, nergisin... Söylenceye Ferhat'la devam ediyor. Dalgaların yanyanalığını düşündükçe Ferhat'ın dağda yalnızlığı geliyor hatırına.

Mardin'li bir ustaya gençliğini satar, gençliğinden, anılarından vazgeçer. Utanır anılarını satmaktan. Borcunu ödeyecektir. Sattığı arkadaşsızlığıdır. Şiirin devamındaysa kızar yüreğine, unutmadığı için. Tanımadığı sokaklarda arar anılarını, çocukluğunu, gençliğini.

Kirlenmiş Kağıtlar'da tema özlemdir çokça. Ayrılık ve gurbet vardır. Biraz da yalnızlık. Dünya halkları, mezarsız ölüler yüreğindedir.

Köyünü Bırakanın Ağıdı

Gördüm / Bilirim / Gülümser cefayla ölenler / Yüktür cesetleri cellatlarına /Ve sevdiklerinden uzak / Mezarsız gömülenler / Gözleri yarı örtük / Güneşle dönerler /Kır lalelerinde / Vay bana! / Sevdiklerim mezarsız / Mezarların ıssızdır. / Bilirim /Süsüdür saçı kadının / Uzatılır / Sevdaya, duvağa ve kefene / Örtmez aklı /Kestim örgülerin gördüm / Bahçeme / Duvağımın ve sevdamın / Kalsın izi / Kefenim kimbilir nerde / Değer toprağa / Ah! /Sesim bana düşman / Uykum yabandır

Yeni şiir kitabı, **Dilsiz Denbej**, dünü bugüne bağlayan bir söylence. Üstünde yaşadığımız toprakların, bu topraklarda yaşayan halkların acıları, sevinçleri, türküleri, söylenceleri boy veriyor.

Dengbej, Aşık, Ozan
Sesidir onlar sessiz çoğunluğun.
Anlatırlar aşkları, acıları ve
Umutları; köyden köye dolanıp.
Kimi kez yüksek evlerdir
konakladıkları. Bilirler nedir
çekilenlerin kaynağı.
Kimi kez hanlarda yatarlar.
Anlattıklarına ezgileri katarlar.
Uyaklı ve ahenkli bir anlatım.
Ezberlensin ve aktarılsın diye. Bu
yüzden çoğu güzel seslidir. Ustadır

sazlarda parmakları.
Bu toprakların yaşadıklarını
Onlar aktarır, bir su gibi coşkun
Ve duru. Ozan der Türkler, Kürtler
dengbej diye anar onları... Ama
aşıktır hepsi... Çünkü tek sazları,
yürekleri.

Çok eskilerden beri hikaye anlatıcılar olmuştur. Kimi zaman meddah bu, daha teatral. Kimi zaman aşık, sazıyla bütün. Hikayeleri şarkıyla anlatır dengbej.

Bu kitapta biçim de değişiklik gösterir. Öykülemeye dönüktür şiirler. Şair dengbejdir burda, şarkısı kitaptan yükselir. Dört dağ içinde Munzur'u öper, sevdiğini uykusunda öper gibi.

Kadınlar gözyaşı ve terle dokurlar kilimleri oralarda. Ceylan ölüleri işlerler, sırtlanlar... Karanlıkta kilimleri renkleri parıldar.

Suyun masalını anlatıyor. Demirdağ'I delip halka suyu getiren Ferhat var sanki dizelerin arasında. Ferhat'ın suyla çoğalan aşkı. Sezer de pek sever suyu. Su gümbürder, serinliktir, berekettir. Su sessizliğin içinde kükreyen bir sestir.

Ters laleye özlemi anlatır nakkaş. Bu nakkaş da Ferhat'a benzemektedir. Şairin dediğine göre hâlâ Selimiye'deymiş, görmek isterseniz gidip bir bakın. Lale özlem olduğu kadar, karşı koyuştur bence, yabanlıktır. Hele ki dağ laleleri. Dağ laleleri kışın karda açar. Yabanidir, evde büyütemezsiniz, evcilleştiremezsiniz onları. Lale aynı zamanda her bahar yeniden doğan Adonis'in simgesidir. Özlemi ordan olsa gerek.

İsa'yı anlatan bir Meryem Ana çizer. *"Dünya değişecek, değişmeli bu çocuk büyüdükçe"* der Meryem ana. Şair yine dünyayı değiştirmekten sözeder, Meryem Ana kişiliğinde. Oğlun dirilmese de varsa sütün doyur aç çocukları Meryem Ana.

Sivas'ta yanan canları sevdiği çiçek gülle özdeşleştirir. Yanmaktadır güller, su ister. Sivas'ta, Çorum'da, Maraş'ta, Tunceli'de, Lice'de, Diyarbakır'da, Amasya'da yanan güllerle yanar gönlü, doymaz suya. Yanar o da insanların çaktığı yangında.

Asım'a, Nesimi'ye ve Sivas'ta yanan diğer sanatçılarımızın söylencelerini de anlatır. Ağıt değildir getirdiği, kuş sesleri ve çiçeklerdir. Küllerinde doğan Anka kuşunun tüyleriyle yazmışlardır belki adlarını.

İnsanların yabancılaşmalarını, kapitalizmin parçaladıklarını İstanbu'a inen sis gibi algılar, Yeni yıl tebrikleri, mutlu bayram sözleri arasında gözyaşları karışmıştır bir şekilde.

Barış için imza toplayan gencin öyküsü yansır kölelik tarihinden. Parthenon'a gömülmeyen gencin öyküsü. Sonra Metin Göktepe'yi anar özlemle. Evrensel birliğin güçlü taşı, şimdi kalbimizde yaşayanların duvarını örecek.

Asım Bezirci'nin yadigarı Refika Hanım için de şiir yazar. Neredeyse bir anma kitabıdır bu. Dedim ya başta, bu kitap söylenceler kitabı diye. Artık ölmüşlerimiz de söylencenin kahramanları değil mi? Sennur Sezer de direnirken öldürülenlerin hiç ölmeyeceklerin hikayelerini anlatıyor şiirlerinde.

Ölüm orucunu konu alır sonra. Yine dirençten sözeder. *"İhtiyacım var sesine, dayan"* der. Onursuz yaşamaktansa ölmek, onursuz yaşamamak adına ölümü seçmek. Selam olsun size.

Bir Bakış

Çok değerli Nalan'a

Seyretmekteydi;
gece gökyüzünü,
Kaybolmuş yıldızlar.
Zaman kendinden geçmiş.
Kşular ötmekte gece
sarmakta kan vücudu.
Yüzüne baktı
gözlerinin içindeydi
yıldızlar.

Medet TURAN

BU YAZI BİR OYUN ELEŞTİRİSİ DEĞİLDİR

Sevim GÜNDÜZ

7 Nisan, 2002 akşamı, *Kartal Sanat Tiyatrosu*'nda Rıfat Ilgaz'ın yaşam öyküsünü anlatan bir oyun izledik. Oyunun adı *Hababam Rıfat Debabam Ilgaz*. Amatör tiyatrolara çok büyük emekler vermiş ve vermekte olan Mehmet Esatoğlu yazıp yönetmiş oyunu. Oyuncuların hepsi amatör. *Tiyatro Simurg*'un oyuncuları. *Bakırköy Oyuncuları ve İstanbul Sahnesi* katkıda bulunmuşlar.

Amatörce yapılan her şey, oldum olası bana büyük çoşku vermiştir. Para kazanmak veya bir çıkar amacı gütmeden, kimsenin başını ağrıtır mıyım ya da dengesini sarsar mıyım kaygısı taşımadan, kimseden ve hiçbir kurumdan yardım beklemeden, yalnızca yaptığı işe gönül verdiği için yapan, yaptığı işten başka amacı olmadığı için sözünü özgürce söyleyen amatörce uğraşlar çok saygıdeğerdir bence. İnsan bir ülkü sahibi olarak ve beklentiler hangi biçime bürünürse bürünsün, onları umursamayan dervişce bir tutumla yola çıktı mı, hem özgür olur hem de korkusuz.

Mehmet Esatoğlu'nun yazıp yönettiği oyunu izlemek için tiyatroya doğru yürürken işte bu duygu ve düşüncelerle doluydum. Yazar-yönetmenden tutun da dekordan kostüme, ışıktan sahne düzenine, sahne gerisindeki işlerden müziğe kadar tiyatro deyince aklımıza gelen tiyatronun tamalayıcısı her türlü yanal işi de üstlenen oyuncuların, yaşamlarını kazandıkları işten artakalan zamanlarında, haftanın birkaç gününde geceyarılarına kadar ve dinlenecekleri, gezecekleri tek gün olan Pazar günleri yaptıkları tiyatro çalışmaları insanda saygı uyandırmaz da ne yapar?

Ancak amatörlüğe saygı duyuyoruz, bizi çoşkulandırıyor diye ortaya konan her amatörce ürünü beğenmemiz gerekmez. Profesyonelce yapılan her işe sırt çevirmeyeceğimiz gibi. Bir iş ister amatörce, ister profesyonelce yapılsın, işin alanı ne olursa olsun, o alana özgü değerler vardır ve bu değerler gözardı edilmemelidir.

Oyun başladıktan sonda bütün bu duygulardan ve düşüncelerden arınıp tiyatroyu yalnızca tiyatro değerleriyle ve o değerleri arayarak izlemeye başlıyorsunuz.

Mehmet Esatoğlu oyunda, Rıfat Ilgaz'ın söylediği kimi sözlerin ve yaşadığı kimi olayların altını çizerek, onları öne çıkararak kendi sözünü de söylüyor. Türkiye'nin, Rıfat Ilgaz'ın gelişmesini etkileyen, bir bakıma sağlayan ortamı; Türkiye'yi de etkileyen dünyadaki ve ABD'deki büyük kriz; Rıfat Ilgaz'ın daha öğrenciliğinde ilk filizlenişlerini farketiğimiz direnci; doğrunun, hep doğrunun peşinde olan ve insanca olmayana başkaldıran, ölüme bile meydan okuyan kişiliği ilk bölümde sergilenmekte.

İkinci bölüm Rıfat Ilgaz'ın yazar, dergi yayıncısı ve öğretmen olarak savaşımlarını, tutukluluk dönemini ve yaşamının sonuna dek Cide'de geçirdiği yılları anlatır.

Oyundaki etkileyici bölümlerden biri *Yürüyüş Dergisi*'ni çıkaran üç idealistin -Ömer Faruk Toprak, A. Kadir, Rıfat Ilgaz- Nazım Hikmet'in hapisten gönderdiği şiirleri basmak için yollar aradıkları sahne. *"Onun adıyla basarak başına iş açarlar. Basmasak, onun sesini ve soluğunu kesmek isteyenler başarıya ulaşacaklar."*

Kendilerini düşündükleri yok. Kendi başlarının derde girebileceği onları ürkütmüyor. Bir bıçağın sırtında yürüyorlar ama hangi yana düşerlerse düşsünler, yitiren Nazım Hikmet olacak- onların korkusu bu. O nedenle bıçak sırtında yürümeyi başarmak zorundalar. Ve bıçak sırtında yürümenin yolunu bulurlar. İçlerinden biri iki ayrı akrabasının adlarını bir araya getirir. Şiirler o adla çıkacaktır. Olay çözülürse de, şiirleri kendisinin yazdığını ve takma adla bastığını söyleyecektir.

Öğretmen olarak ilk göze çarpan Rıfat Ilgaz'ın insanca tutuma her şeyin önünde yer vermesi, Bu gün de, alt yapıya, öğretmenim yetiştirilmesine ve yaşam koşullarına yeterince önem verilmeden, tepeden inme çabalarla düzeltilmeye çalışılan, ama böylesi bir tutumla düzelmesi ancak düş olarak kalacak eğitim sisteminin bozukluklarına eleştirel bir bakış açısı. Ve o gün de tıpkı bugün gibi, baş kaygısı insanca davranmak olan kişilerin cezalandırılması; o gün tıpkı bugünkü gibi "aykırı" düşünen insanın, aykırılığının haklı olup olmadığı araştırılmadan, yalnızca kimilerinin rahatını kaçırdığı, kimilerinin dengisini sarstığı için oradan oraya sürülmesi,

fırlatılıp dışlanması; günün düzenine aykırı düşünen ve davranan her kişinin, hangi iş alanında ve hangi düzeyde olursa olsun -en aç aşağılayıcı nitelendirmeyle- "olumsuz kişi"liğe layık görülmesi.

İnsancıl ve *Özgür Düşünceden Korkanlar Ülkesi*'nde, ille de özgür, insancıl solukları ve sesleri yaymak isteyenlerin serüvenleri bunlar.

Sonra Marko Paşa deneyimi.

Esen Rüzgâra Göre Ülkü ve Fikir Değiştirenler Ülkesi'nde bu kez Hitler modası rüzgârları esmekte. Ülkeye demokrasiyi yerleştirmeye çalışan Atatürk'ün ölümünden sonra, demokrasi rüzgârı hafifliyor ne yazık ki. O günlerde dünyada kafatasının biçimine önem veren bir fırtına var. Hitler Fırtınası. Ülkenin başında bulunanların epeyce bir bölümü bu kez kendilerini bu fırtınaya kaptırmışlar, ülke halkının karşısına olmadık kararlarla çıkıyorlar. Karşısına mı çıkıyorlar? Tepesine, omuzuna, sırtına çıkıyorlar demek daha doğru. Ve *"Aziz ve Sevgili Halkımız,"* diye diye, yamyamca bir yönelişle yalnızca kendi güçlerini artırmaya bakıyorlar.

Marko Paşa, işte bu fırtınanın esteği II.Dünya Savaşı bittikten sonra ama savaşın yarattığı şaşkınlıklarla dolu karanlık daha aydınlığa dönüşmeden başlıyor yaşamına. Gazeteyi çıkaracak olanlar Rıfat Ilgaz, Cevdet Kudret Aksal ve Aziz Nesin. Paraları yok. İşçilerin bağışlarıyla çıkacak gazete. İşçiler candan yürekten katkı sağlamaya, arka çıkmaya çaba gösteriyorlar ama "İşçilerin aldığı yevmiye ne kil" Dişlerinden tırnaklarından ayırabildikleri paranın toplamı 260 TL. Bu parayla gazete çıkar mı? İşçiler dört gözle bekliyorlar. Hakkı yenmişin, ezilmişin, insanca yaşamak isteyenin sesini duyuracak mizah gazetesinin ilanlarını lokallerine asıyorlar. *"Marko Paşa, Siyasi Mizah Gazetesi yakında çıkıyor."* Bu durumda ne yapılır? *"Işık, biraz daha ışık - Goethe"*. Sabahattin Ali 1000 TL. Verir "Biraz daha ışık" için. İlk çıkışta 6000 basar gazete.

İlk engel: Aziz Nesin'in önceden anlaştığı dağıtımcı Fazıl Ünverdi, o zamanki iktidarın, Halk Partisi'nin has adamı. Verdiği sözden döner, gazeteyi dağıtmayacağını söyler.

2000 gazete Anadolu'ya gönderilmiş, elde daha 4000 gazete duruyor. Başvurdukları hiçbir bayi, gazeteyi satmak istemez. Aziz Nesin, koltuğunun altında taşıyabileceği sayıda gazete, Eminönü'nde gazete satmaya başlıyor. Kolay mı? Sabahattin Ali'nin yalnızca söze dayanarak verdiği 1000TL. borç var. Ve işçilerin, konuşmak isteyip de konuşmayan halkın, sesini duyurmak isteyip de bunu nasıl yapacağını bilemeyen insanların onlara umut bağlamış gözleri üstlerinde... Bağırıyor Aziz Nesin. *"Çıktı. Marko Paşa çıktı. Yazıyor. Size ses olmaya bir gazete çıktı... Yazıyor. Bir dargelirsizin istisnasını yazıyor.."*

Gazete satıyor, satıyor. Sesini duyurmak isteyip de duyuramayanlar; evine yiyecek götürmek isteyip de götüremeyenler; çocuğunu okula göndermek isteyip de gönderemeyenler; hastasını doktora ulaştıramayanlar, ona ilaç alamayanlar; ezilip de ezilmişlikten kurtulmayı becerememeyenler; başkaldırmak isteyip de başkaldırmayı bilemeyenler alıyorlar gazeteyi. Taşradan haberler geliyor, daha daha gönderin, diye. Ama nasıl göndersinler? Hiçbir basımevi *Marko Paşa*'yı basmıyor. *Marko Paşa*'yı hiçbir basımevi basmıyor ama *Marko Paşa* çıkıyor çünkü *"İnsanın kafasında bir dünya görüşü yoksa korkar."* Kendilerinden üstün tuttukları bir ülküsü olanlar korkmazlar ve düştükleri her çıkmazdan ülküleri için bir çıkar yol yaratırlar. Teksir makinesinde basarlar gazeteyi.

Olur mu? Böyle de olur mu? Bu kadarına katlanılır mı? Bütün bunların hoşgörülecek yanı var mı? Yılanın başı küçükken ezilmez mi? Ne yapmaya çalışıyor bunlar? Bütün dengeleri sarsmak, attığımız temelleri kundaklamak mı istiyorlar?

Marko Paşa'nın karşı çıktığı düzen ve dengeler, o günün dengeleriydi, o günün düzeniydi. Öyle mi? Bu günkü dengeler önce Türkiye, sonra dünya nüfusunun yüzde kaçının yaşam, sağlık, eğitim gibi temel haklarını kullanmalarına elveriyor? Dünya insanlarının kaderinin birkaç büyük şirketin eline bırakıldığını, bu şirketlerin, çoğunluğunun zekâlarının ve dünya görüşlerinin gelişmesine fırsat verilmemiş 180, bilemediniz 200 milyon kişinin "seçtiği" boş kafalı bir "imparator" aracılığıyla 6 milyon insanı yönettiğini, Türkiye'nin de şimdilerde bu "rüzgâra" kendisini kaptırdığını, bu kaptırışın tohumlarının ne zaman, nasıl atılmaya başlandığını tartışıp bir çıkar yol aramayalım mı? *Marko Paşa*'yı yasaklayan düşünce biçimi öldü mü? Yok oldu mu? Bir nebzecik özgürlüğe yöneldi mi? Yoksa biçim değiştirerek yine karşımızda duruyor mu? Olumluya yöneldiyse, ne kadar? Yeterli mi?

Oyun sürüyor. *Marko Paşa* çıkıyor ama davalar sürüyor bir yandan da. Sonunda *Marko Paşa* yasaklanır. Bu kez de *Malûm Paşa*'yı çıkarırlar. Amerikan emperyalizmine karşılar. Bu günün gelişini o günden görmüşler. Marshall Planının sömürmenin bir başka biçimi olduğunu, yüze gülünüp enseye yumruk indirildiğini, yüze tükürülüp bunun iltifatmış gibi gösterildiğini görmüşler.

Ya Bedii Faik? O neye hizmet ediyor acaba? Neyin peşinde? *Malûm Paşa*'nın sorumlu müdür Orhan Erkip'i yüklü bir rüşvet vererek satın alışına ne dersiniz? Rüşvetin karşılığı Malûm Paşa'nın tüm yazı birikimi, karikatürler ve gazetenin adı. Or-

han Erkip bundan böyle gazeteyi, Bedii Faik ve "milliyetçi" arkadaşlarının yanında sorumlu müdür olarak çıkaracak. Aynı adla, *Malûm Paşa* adıyla, çünkü "halk onları seviyor, iş tutmuş."

Malûm Paşa da yasaklanır. "Milliyetçiler" ve Bedii Faik geri çekilir, Orhan Erkip'i yalnız bırakırlar. Rüşvetçi sorumlu müdür hapse düşer, hem de Rıfat Ilgaz'ın bulunduğu cezaevine gönderilir. Orada karşılaşırlar.

Üniversitede okuduğum yılları düşünüyorum. Bedii Faik'in o sıralar Dünya gazetesinde - yanlış anımsamıyorsam - "keskin kalemiyle" yazdıklarını hayranlıkla okuyoruz. O yazılara verdiğim zamana, harcadığım göz nuruna acıyorum oyunu izlerken.

İşte tartışılması gereken iki konu daha. Biri fikir, emek, bilgi hırsızlığı; ikincisi, söledikleriyle yaptıkları birbirini tutmayan insanlar. Hele bu insanların bir de yazar olarak, topluma yön veren kişiler olarak sorumlulukları göz önüne alınırsa böylesi bir tartışmanın ne denli ivedi ve önemli olduğu daha kolay anlaşılır.

Yine oyuna dönelim. İran Şahı'nın evleneceği haberiyle düşler kuran kızlar... İran Şahı'nın Süreyya ile evlendiği yıllarda ortaokul öğrencisiydim sanıyorum. Ne büyük gürültüler kopmuştu, ne modalar türemişti! Ben üniversite öğrencisiyken de Şah Süreyya'dan ayrıldı, Farah Diba'yla evlendi. Yine Türkiye'de yer yerinden oynadı. Herkes Süreyya'nın yedi kuşak sülalesini, talihsizliğini, Diba'nın eğitimini, ne giyip çıkardığını, sarayın salonlarını çiçeklerle süslediğini konuştu. O günlerde medyatik olan kadınların ve erkeklerin dedikodularının yapıldığı sıralarda Türkiye'ye büyük gürültülerle giren Marshall yardımı karşılığında Türkiye'nin ödediği bedeller, bu yardımın ülkenin elini kolunu bağlayacak olan iplerin ilk dolanımları olduğu yeterince konuşulmuyordu. Ölmüş kişilerin adlarının saatlerce radyoda sağmışlar gibi okunarak, Vatan Cephesi'ne girip Adnan Menderes'in arkasında yer aldıklarının belirtildiğini; bu ülkeye kötülük ve ilk onursuzluk tohumlarının ekildiğini; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Komünizm Korkusu Fırtınası'na kendimizi kaptırıp ülkemizde nasıl bir komünist avına çıkıldığını da yeterince konuşmuyordu insanlar. Konuşanlar vardı kuşkusuz. Rıfat Ilgaz'lar, Aziz Nesin'ler ve daha başka aydınlar konuşuyordu, ve hapse atılıyorlardı.

Daha yakın zamanlarda Leydi Diana benzer biçimde doldurmadı mı zamanımızı? Evlendiydi, ayrıldıydı, boşandıydı, sevgilisiydi, saçıydı, diyetiydi... Oysa kadıncağızın yaptığı dikkate değer şeyler de vardı ama Türk kadınlarının saçlarını onun gibi taratmaları daha önemliydi. Yalnızca masalsı bir dünyada yaşadıklarını sandığımız ve boyuna onları konuşarak bizim de o masal dünyasına ait olduğumuz aldatmacasına kendimizi kaptırdığımız o kadınları mı konuşuyoruz? Burunlarımızı çıplaklıklarıyla 'argo' yaşamlarıyla uzun veya kısa bir süre için gündemde kalmayı başaranların yatak odalarına sokmuyor muyuz?

Türkiye'nin -ve dünya insanlarının- neleri konuşup nelere zaman harcamaması gerektiği çok önemli bir tartışma konusu değil mi?

Oyunda bir de Türkiye'de adı kral ya da prens olmayan ama krallar ve prensler gibi yaşamaya özenenlere; "muhaliflere (solda), muvafıklara (sağda) ve münafıklara (daha da sağda)" göndermeler var. Ama bir yandan da insan olalım dedi diye; yüreğine insanlara insanca bir sıcaklık taşıyor diye; kafasında ve yüreğinde kendileri aşkın ülküleri var diye mahpus yatanlar oldu Türkiye'de.

Ve *Hababam Sınıfı*. Nerede Rıfat Ilgazın *Hababam Sınıfı*, nerede aynı adı kullanan, para, daha çok para, daha daha çok para yapmayı amaçlayan, Hababam adına eklentilerle yapılan filmler? Bu filmler Rıfat Ilgaz'ın çok uzağında. Rıfat Ilgaz onlara ancak ve ancak içini paralayan, acıtan, kanatan hüzünlerle bakar. Kemal Sunal "Eşşeoğlu eşşek" dedi diye gülen bir halk değil Rıfat Ilgaz'ın istediği. Rıfat Ilgaz insanların gülerek düşünmesini amaçlamıştı. Eğitim sistemindeki ezberciliği, bilgi hamallığını, biçimselliği; bilgi aktarmanın gerçek bilgiye, gerçekten öğrenmekle ilgisi olmadığını insanlar görsün, bunları düşünsün istemişti. Oysa ortaya çıkan filmlere bakın. Adeta planlanmış, programlanmış gibi - acaba gerçekten programlanmış mı?- güzelliklerin dışına itilen, düşünmemesi sağlanan; aşağılık, içi boş, ah, hem de bomboş şeylere gülen bir toplum yetişmiş. Düşünün, Kemal Sunal'ın otuz iki dişini göstere göstere "eşşeoğlu eşşek" deyişine, ya da TV programlarında dikkat çekmek adına en aşağılık argoyla konuşan sunuculara veya oyunculara öykünen, onlar gibi konuşmaya özenen, onların dediklerine kahkahalar atan kuşaklar yetişmiş. Böylesi istenmiş, böyle olmuş. Rıfat Ilgaz nasıl kahrolmasın? Kafası işleyen, gözü gören, gönül gözünü açık tutan, gerçek değerlere sarılalım, gerçek değerler yaratalım diye çırpınan üç buçuk insan kalmış Türkiye'de, onlar nasıl kahrolmasın? Kahrolurlar, yalnızlaşırlar, birlikte gülebilecekleri, birlikte ağlayabilecekleri kimsecikler bulamazlar çevrelerinde. Altmış beş milyon içinde kaç kişi? O denli seyrekler ki birbirlerini bulmaları mucize gibi. Üstelik onlara karşı olan güçler öylesine yoğun kil

İşte bunları tartışmamız gerekir. O çok az bulunur insanların ikisi bir araya gelse bunları tartışmalı. Birlikte ağlama bu insanları bunaltıp bir çıkış

noktasına götürecekse birlikte ağlamalılar. İnsanların bu denli geri zekâlı yerine konmasına ağlamalı, ağıtlar yakmalılar. Çünkü insanlar hangi noktaya konulursa bir süre sonra kendilerinin gerçekten o noktada olduğuna inanırlar. İnsanların beğenilerinin yüceltilmeye çalışılması yerine aşağılara çekinmesine ağlamalılar, ağıtlar yakmalılar. Çünkü insanlar bir süre sonra kendilerini gerçekten o aşağı beğeni çizgisine yerleştirirler. O gerçekleri gören üç beş insan öylesine ağlamalı, öylesine sıkılıp bunalmalı ki yaşamlarında avuntuların aldatıcılığına yer kalmamalı ve bu dar boğazdan kurtulacak bir çıkış yolu aramalı.

Ya Türçe'miz? Bizim öz varlığımız, kimliğimiz! Acı çekiyor Rıfat Ilgaz. *"Dilimizi katlediyorlar. İnsanları köleleştirmek için önce dillerini bozarlar... Sizin güldüğünüz o sözcükler bana acı veriyor."*

1993 yılından bu yana dilimizin günden güne büyüyen bir hızla bozulduğunu görseydi on kat, yüz kat kahrolurdu Rıfat Ilgaz. Mydonose'lar, Taxim Hill Hotel'ler, Fast Food'lar, Wesvese'ler, "Good Morning Turkey" diye güne başlayan, halk türküleri yayını yapan ve telefonla arayan izleyicilerini "Bye Bye" diye gönderen radyolar, Showroom'lar, olağanüstü güzel bir gösteriye "Once upon a time" diye başlayıp İngilizce konuşmayı sürdürenler, daha neler de neler... Köleleştiren sistem çok sabırlı. Çok uzun vadeli planlar yapılıp büyük bir sabırla davranılıyor. Bizlerse o sabrın binde birini bile göstermeye katlanamadan yıkıcı bir acelecilikle, bilinçsizce onların hedeflerine doğru koşmaktayız.

Türk Dili'nin arılaşması, zenginliklerinin günyüzüne çıkarılması ve daha da zenginleşmesi için öylesine yüreklilikle çalışanlar! Sizden bizleri bağışlamanızı isteyecek yüzümüz var mı ki? Genç kuşaklar! Dilimizin kimliğimiz olduğunu sizlere yeterince anlatamadığımız için bizleri bağışlamanızı istesek, neden bağışlanmak istidiğimizi anlar mısınız? Bizi bağışlayın ve dilimizin değerinin farkına varın desek bizi anlar mısınız? Aramıza serpilmiş bu kötülük tohumları ne kadar da güçlüymüş ki hemen filizlenip geliştiler. Çakır dikenleri gibi onları söküp atmak gitgide zorlaşmakta. Daha geç kalırsak onları söküp atmamız olanaksızlaşacak.

Biraz oturup düşünsek, tartışsak, bugünkü dengelerin birazcık sarsılmasını göze alarak konuşsak!.. Rıfat Ilgaz'lar hapislerde yattılar, oralarda kahırlar çektiler.

Dışarı çıktılar, hırsızlar, vurguncular, soyguncular, katiller, devleti ve halkı rahat rahat soyarlarken, isterikleri gibi at oynatırken, onlar dışarıda da izlenmekten, aşağılanmaktan kurtulamadılar. Cezaevlerindeyken göremediklerinin tümünü dışarıdayken görebildikleri için içerde oldukları günlere göre daha da çok kahroldular. Bir bölümü gönüllerinin yüceliğinin, kafalarının aydınlığının bedelini diri diri yanarak ödedi. Kimilerinin o sıcacık yürekler kurşunlarla delik deşik edildi, kimilerinin güzelim beyinleri bombalarla un ufak olarak yerlere yapışıp kaldı.

Yüreklerimizin biraz acımasını göze alalım, buna hazır olalım, çünkü gerçeklere görerek bakarken, dengelerimizi ve değer yargılarımızı gözden geçirirken dayanıklılığa gereksinim duyacağız.

Eline, gönlüne, beynine sağlık Mehmet Esatoğlu. Rıfat Ilgaz'ın yaşam öyküsünü yazarken öne çıkardığın yanlar için; Rıfat Ilgaz'ların acılarının nedenlerini yeniden gündeme getirdiğin için.

Yarın/Sokak

1
Buzdan bir sabahta
buldum seni
O pencerenin kalıbından
ancak sen geçebilirdin.

Yarınlara söylenen şarkılar gibi içimde
bir yalnızlık dolanır dururdu.
Ne seni beklerdim ne ötekini,
Bir bekçiydim soğuk sokakta.

2
Yarınsızlıkta
İki büklüm olmuş sokaklar.
Ne seni arar ne çırpınır
kızmaz bile çiğnenmesine.

Onlar yarını düşler durur,
Bize kalmış yolları yürümesi

Pelin İSTANBULLUOĞLU

SAMİ VE MEHÇURE KARAÖREN İLE GÜRCÜ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Mustafa YAKUT

- Sayın Sami Karaören, 78 yaşında, 36 yıldır Cumhuriyet Gazetesi'nde makalelerin başındasınız. Kısaca kendinizden söz eder misiniz?

- 1924 yılında Muğla'nın Fethiye ilçesi Kaya köyünde doğdum. Anaokulunu ve ilkokulu Fethiye'de okudum. Ailemin benim okumam için gösterdiği özen ve özveriyle 1938'de Muğla'da yatılı ortaokula kaydoldum. Buradaki çok değerli öğretmenlerimi hiç unutmadığım gibi Türkçe hocamız Tahir Tolga'yı bu ayın (Mart-Nisan 2002) Türk Dili Dergisi'nde yazdım. 1941'de ortaokulu bitirdim fakat İkinci Dünya Savaşı koşulları nedeniyle iki yıl liseye gidemedim. Bu arada öğretmen vekilliği yaptım. Daha sonra Antalya Lisesi'ne giderek 1945'te mezun oldum. Aynı yıl çok iyi bir edebiyat öğretmeni olmak ve Türk Edebiyatı'nı öğrencilere sevdirmek idealiyle İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'ne girerek Türkoloji Bölümü'nü bitirdim. Ancak koşullar beni öğretmenliğe değil gazeteciliğe sürükledi.

İlk olarak Dünya Gazetesi'ne girdim. O zamanlar Dünya Gazetesi Bedii Faik'in yönetimindeydi. Dünya Gazetesi'nde yazı işleri müdürü olarak 9 yıl çalıştım. 1966'ta istifa ederek ayrıldım. İki ay sonra Yaşar Kemal'in çağrısıyla Nadir Nadi ile görüşünce Cumhuriyet'te göreve başladım. 1986'ya kadar aralıksız yazı işleri müdürlüğünü yürüttüm. 1986'da emekli olduktan sonra Cumhuriyet'teki görevim ikinci sayfadaki makalelerin seçiciliği ve redaksiyonuna dönüştü. Halen bu görevi sürdürmekteyim.

1950'de aynı fakülteden mezun olan eşim Mehçure ile evlendim. Mine adında bir kızımız, Mehmet adında bir oğlumuz ve lise çağında bir torunumuz var.

- Hangi seçici kurullarda bulundunuz?

Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Armağanı Seçici Kurulu daimi üyesiyim. Ayrıca Cevdet Kudret Ödülü Seçili Kurul üyeliği ve Ömer Seyfettin (Gönen) Ödülü Seçici Kurul Başkanlığı yaptım. Çeşitli kurullarda bulundum.

Dil Derneğinin üyesiyim.

1961'de Türk Dil Kurumu'na çağrılı olarak girdim ve 35 kişilik bilim kurulunda yönetim kurulu üyeliğine seçildim ve bu görevi TDK devletleştirilinceye kadar sürdürerek bilimsel çalışmalara katıldım.

Yirmi yıllık dostluğumuz "Çveneburi Dergisi"nin kurucusu rahmetli Ahmet Özkan vesilesiyle başlamıştı. Onunla ilgili anılarınızdan söz eder misiniz?

- Ahmet Özkan, tanıdığım en seçkin aydınlardan biriydi. Gürcü kökenli olduğunu öğrenince, beni Gürcü kültürüyle temasa geçirecek diye daha çok memnun oldum. Zaten onun "Gürcüstan" adlı kitabı, pek çok dostlarıma okuttuğum gerçek bir kültür ve dostluk kitabıdır. Kendisi çok iyi yetişmiş bir mimar, nice zengin bilgileri olan, o bilgileri çok iyi değerlendiren hem bir halk çocuğu gibi halktan yana bir insan olmanın tadını yaşayan, hem de bir aydın olmanın bütün kültür özelliklerini o günde yaşayan insandı. Ailesini ayrıca tanıdım. Eşini, kızını, oğlunu yakından tanıdım, sevdim, onlar benim yeğenlerim gibidir.

Ahmet'in ölümüne, öldürülüşüne, faşistlerin o insafsızca katliamına hep lanetler ediyorum. Yaşasaydı çok daha verimli olacaktı. Hem Türkiye için değerli bir kişiydi hem Gürcüstan için çok değerli bir kişi, adeta Gürcüstan'ın bir kültür elçisiydi bu sevgili Ahmet Özkan. Oğlu İberya'da iyi yetişti, geçen yıl görüştük. Kızı Tamara'yı da çok sevmiştim.

Tamara bir ara Cumhuriyet'te çalışmıştı.

- Evet. Benim aracılığımla oldu. 1981-1982 yıllarında gazetenin grafik servisinde çalıştı. Tamara çok güzel, hoş, kızım gibi sevdiğim bir kızdır. Evlendiğini duydum, uzun süredir görmedim. Ahmet'in eşi Yüksel Hanım da çok sevdiğim bir hanımdır. Neredeler acaba, Bursa'da mı?

- Evet. Bursa'da beraberler, Tamara öğretmenlik yapıyor. İki tane kızı var.

- Ah ne güzel, siz vesile olun da yeniden karşılaşalım, görüşelim.

- Kadıköy Beksav Vakfı'nda, 1995'te düzenle-

nen Ahmet Özkan'ın 15. ölüm yıldönümü toplantısına katılmış ve bir konuşma yapmıştınız.

- Evet, iyi anımsıyorum. Toplantıya çok severek gitmiştim. Orada yeniden Gürcü kökenli pek çok sevgili arkadaşlarla tanıştım. Tabii bu vefalı davranışlar iyidir. A.Özkan gibi bir adam unutulmamalıdır, unutulmaması için de bu tür anma toplantıları iyidir, gereklidir.

1989'da Başaran, Zihni Anadol, Sırrı Öztürk, Rüştü Bozkurt vb. ile birlikte yaptığımız Bursa-Oylat gezisini anımsıyor musunuz?

- Aa, çok güzel bir şey anımsattınız. Bursa'ya bu vesile ile yapılan bu gezide çok güzel bir "Gürcü Gecesi" yaşadık. Bize Gürcü kültürünü yaşattılar. Gürcü oyunları, Gürcü folklorü, konuşmalar. Ve o sıcak gecenin devamı olarak da Oylat'a gittik. Gece geç vakitler Oylat'a ulaştık. Orada da dostlarla kaynaştık, çok güzel günler geçirdik.

Daha sonra Gürcüstan'da da gördüğümüz gibi Gürcüler yaşama sevinci ile dolu insanlar. Tarihsel olarak da çok şanssız bir geçitte bulunuyorlar. Tarihsel olarak çeşitli istilalara uğramışlar buna karşın kendi ulusal karakterlerini korumuşlar. Gürcüstan birçok istila görmüş, ama Gürcüler (Gürcü ruhu) tutsak olmamış.

Bu nokta çok önemlidir, yüzyıllar süren Pers (İran), Bizans, Arap, Osmanlı ve Rus istilaları onların kültürel yaşamında kesinti yaratamamıştır. Ulusal varlıklarını, dillerini, kendilerine özgü abece'lerini korumuşlar.

- Gürcüstan seyahatiniz nasıl gerçekleşti?

1989'da Gürcüstan Gazeteciler Birliği'nin davetlisi olarak gittik. Benim Cumhuriyet Gazetesi'nin fiili yazı işleri müdürü, eşim Mehçure'nin de Nodar Dumbadze'nin çevirmeni olarak çağrıldığımız bu gezi, sizin ve rahmetli Otar Gigineişvili'nin çabaları sonucu gerçekleşti.

- Size ev sahipliği yapan O. Gigineişvili, gezinizin hemen ardından 11 Şubat 1990'da yaşama veda etti!

- Ah evet onun ölümünü öğrendiğimiz zaman karım da ben de o kadar üzüldük ki anlatamam. Önce gerçek bir bilim adamı gerçek bir tarihçi idi. Türkiye'yi yakından tanıyan bir düşünürdü.

Tbilisi'ye gittiğimizde, Gigineişvili bizi havaalanında karşıladı ve tercümanımız Tsate Batsaşi ile birlikte gezimiz boyunca bize ev sahipliği yaptı. Kendisi Bilimler Akademisi'nin Başkan Yardımcısı ve Doğu Dilleri ve Yakın Tarihi Enstitüsü'nün Türk Dili ve Tarihi Bölümünün başkanı idi.

Gigineişvili yakın çağ Türkiye Tarihini, III.Selim'den bu yana olan dönemi okutuyordu. Aynı zamanda Atatürk'ü de çok iyi tanıyan bilen seven bu Gigienişvili niçin III.Selim'i seçmişti? Çünkü III.Selim'den itibaren Türkiye'de yenilik hareketleri başlıyor. Padişah denilen şey halkı daima geri tutmak ister, kendisi yaşasın halk sadece hizmetçi olsun. Ama III.Selim ve ardından gelen II.Mahmut öyle değil, bunlara şu anda bile saygıyla andığımız devlet başkanlarıdır diyebilirim ve sözgelimi bunları Kanuni'den çok daha fazla sevdiğimi söyleyebilirim. Tarihimizin aydınlık sayfalarıdır onlar. Yeniliğe açılan Türkiye'yi modernleştirmek isteyen insanlardır. Yapabildikleri kadar yaptılar ama Türkiye'yi çağdaşlaştıran kişi Atatürk'tür. İşte Gigineişvili özellikle bu dönemi seçmişti.

Gigineişvili Atatürk üzerine bir kitap yazdığını ve yakında basılacağını söylemişti, sonucu ne oldu çok merak ediyorum.

Gigineişvili ile birlikte üniversiteleri, çeşitli yerleri bu arada modern bir konyak fabrikasını da gezdik. Bize armağan ettikleri çeşitli güzel konyaklarından bazılarını buradaki dostlarımıza getirdik.

- Gürcü kültürü ve sanatı ile ilgili neler söyleyeceksiniz?

- Gürcü kültürünü ve Gürcü sanatını epeyce yakından tanıma fırsatını buldum. Gürcü sinema ve tiyatrosunun dünyada yeri var. Özellikle sahneye koyuşta. Bazı oyunları izledim, bazı oyuncuları yakından tanıdım. Gördüm ki tiyatroya karşı, sinemaya karşı, sanatın bütün dallarına karşı, edebiyata ve şiire karşı müthiş bir yakınlığı var Gürcülerin. Genellikle neşeli bir yapıya sahipler. Çalışmayı sevdikleri kadar yaşamayı ve eğlenmeyi de seviyorlar. Akşamları ailece, eşleri ile, yakınları ile birlikte eğlenmekten çok hoşlanıyorlar. Bu gerçek bir uygarlıktır. Maddi durumları iyi olanlara bakıyordum Tbilisi'de hemen her gece eğlence yerlerini dolduruyorlardı. Bu bir yaşama sevincidir. Ayrıca Gürcüstan'da beni mutlu eden şeylerden biri de her caddenin bir Gürcü yazarının adı ile anılması, her yerin Gürcü sanatçıların heykelleri ile süslenmesi idi. Bunlar bize onların daha Avrupalı olduğunu, Avrupa ile daha fazla temasta olduklarını, İslami baskıdan daha doğrusu dinsel baskıdan daha kurtulmuş, aklın özgürlüğüne kavuşmuş olduğunu gösterir. Sanat ve sanatçılara en yüce değerler olarak bakmalarının yanısıra, büyük ulusal şairleri Şota Rustaveli ve İlya Çavçavadze gibi birçok sanatçıları aynı zamanda büyük devlet adamlarıdır.

Şunu da ekleyeyim Gürcüler şiddetle kitap okumaktan çok hoşlanan bir halk. Biz oradayken kitap satan dükkanlar boş gibiydi. Dediler ki yarın klasiklerden ikiyüzellibin tane gelecek. Ertesi gün dükkanlarda iki saat içinde bir tekinin bile kalmadığını gördük. Bu Gürcü halkının okumaya, kültüre ne kadar meraklı olduğunu göstermektedir.

Gürcüstan'da Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi verir misiniz?

- Önce şunu söyleyeyim ki Gürcüstan'da Türk dili ve tarihi, Türk edebiyatı Türkiye'den çok daha ciddi bir tutum içinde okutuluyor.

Örneğin Bilimler Akademisi'nde gördüm ki, bizim arşiv araştırmalarımız, Osmanlı arşivi henüz tamamlanmadı. Ama orada arşiv çalışması sonuçlanıp bitmiş ve Osmanlı arazi defterleri yayınlanmış (Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan). Doktora öğrencileri son derece bilinçli idiler, ciddi bir tarih bilinci içinde idiler. Gürcü hocalar Osmanlıcayı ve Türkçeyi kendi çabaları ile ve kitaplardan öğrenmişler. Bir tek Prof. Sergi Çikia Türkiye'de öğrenim görmüş, Fuat Köprülü'nün öğrencisi olmuş.

Türkoloji bölümünde dekan Prof. Bayan İrina Gotsiridze ve diğerleri ellerinde kitaplanyla gelip bize armağan ettiler. Kitaplığımızda Gürcüce bilim kitapları ayrı bir yerde saklanmaktadır. Zaman zaman açarak onların karıma ve bana ithaflarını okuyoruz. Gürcüstan gazetelerinde bizimle ilgili haberler ve resimlerimiz epeyce yer almıştı. Hatta Tbilisi'den Batum'a dönerken, uçakta, bizi tanıyanlar ellerindeki gazetelerdeki resimlerimize bakarak gazetelerini bize armağan ettiler. Bu güzel anıları özenle saklıyoruz.

- Gürcüstan'da okutulan Türk yazarları ile ilgili bilgilendirir misiniz?

O zamanki bizim tutucu çevrelerin liselerin edebiyat kitaplarına almadığı yazar ve şairler Gürcüstan'da okutuluyordu. Dönüşte o yazarların listesini yayınladığım zaman Türkiye'deki yazarlar çok ilgilendiler. Demek ki biz kendi ülkemizde okul kitaplarında yokuz ama komşumuz Gürcüstan'ın okul kitaplarında varız diye çok sevindiler. Aynı listeyi buraya da almadan önce Gürcüstan'da Nazım Hikmet'ten sonra en çok tanınan, adları sık sık anılan yazarların Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Sabahattin Ali, Haldun Taner gibi isimler olduğunu belirteyim.

Okuma kitabındaki liste: Kemalettin Kamu, Nevzat Üstün, M.N.Öngay, Murat Arıburnu, Ümit Yaşar, Nazım Hikmet, Ceyhun Atıf Aksu, Bedri Gider, Zeki Ömer Defne, Ahmet Kutsi Tecer, Orhan Veli, Oktay Rıfat, Oktay Akbal, Cahit Külebi, Refik Halit, Orhan Asena, Ahmet Rasim, Yılmaz Öztuna, Eflatun Cem Güney, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cevdet Kudret, Falih Rıfkı, Cahit Sıtkı, Ziya Osman Saba, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Adnan Ardağı, Suat Derviş, Bekir Yıldız, Rıfat Ilgaz, Cavidan Tümerkan, Orhan Kemal, Ömer Seyfettin, Ahmet Haşim, Reşat Nuri, Asaf Halet Çelebi, Yakup Kadri, Sait Faik, Hasan Pulur, Muzaffer Tayyip Uslu, S.Sami Uysal, Recaizade Ekrem, Fakir Baykurt, Kemal Tahir.

- Gürcü sofrasında biliyorsunuz "tamada" yönetiminde yenilir içilir. Sizde nasıl oldu?

- Çok güzel bir soru. Bütün sofralar tamadalı oldu bizim gittiğimiz yerlerde de. Ama ilk Batum'dakini anlatmak istiyorum. Ben akşam otelden resmi bir kıyafetle değil de rahat edeceğim bir yemeği gidiyorum diye indim. Sandım ki sadece bizi karşılayan mimandarımız Lla ile yemek yiyeceğiz. Fakat bir de ne göreyim? Çok ciddi bir resmi sofra ile karşılaştım. Acara Yazarlar birliği Başkanı Piridon Halvaşi başka gazeteci ve yazarlar, çeşitli kooperatiflerin temsilcileri, devlet adamları masada yerlerini almışlardı. Tamadamız ise Tbilisi'den bizim için gelmiş olan Gürcüstan Gazeteciler Birliği Başkanı Nikoloz Çerkezişvili idi. Daha sonra Tbilis'de de sofralarda Tamadaların başkanlığında çok hoş sohbetler oldu, yenildi, içildi. İçkiyi çok seviyorlar ve geleneksel biçimde içiyorlar. İçkiyi ben de çok severim ama onlarla beraber öyle büyük boynuzlardan içecek kadar da becerikli değilim.

Gürcüstan ile ilişkilenmiş yazarlardan Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Tarık Dursun K., Haldun Taner ve diğerleri hakkında neler söyleyeceksiniz?

- Fakir Baykurt çok yakın dostum idi. Yıllarca ortak çalışmalarımız oldu. Avrupa'dan Gürcüstan ile çok güzel ilişkiler kurdu. Pridon Halvaşi'nin şiirlerini Türkçeleştirdi. Üzerinde çalıştığı N.Dumbadze'nin kitabını ölümünden önce karıma emanet etmişti. Dilerim yakında yayınlanır.

Necati Cumali ile kırk yıl boyunca ölümüne kadar vazgeçilmez bir dostluğumuz sürdü. Zaman zaman haftada iki-üç gün ailece yemekte olurduk. Rumeli kökenli olduğu halde yetiştiği Urla üstüne bir Urla tutkunuydu o. İkimizde Ege çocuğuyuz. Hâlâ şiirleri çok taze olan, romanları çok geçerli olan çok değerli yazarlarımızdan biridir. Gürcüstan üzerine de öyküleri var.

Tarık Dursun K.da N.Dumbadze'nin "Sonsuzluk Yasası"nın yayınlanmasına yardımcı oldu.

Evet, yardımcı oldu ama kitabın adını yanlış bastı. "Sonsuzluk Yasak" diye çıkardı. Çok kızdım, öfkelendim. Kendisi iyi bir araştırmacı iyi bir yazar ama çok işe el attığı için bu hatayı yaptı. Gürcüstan üzerine de yazıları var.

- Haldun Taner ile sağlığında görüştüğümde kendisinde "Gürcülük" olduğunu ve Gürcüce soyadının (gvari) "Pirsahuria" olduğunu söylemişti. Yapıtlarının önemli bir bölümü Türkolog Lia Çlaidze tarafından Gürcüce'ye çevrildi.

- Saydıklarının arasında en az görüştüğümüz, görüştüğümüzde de çok sevgi ile birbirimize ilgi gösterdiğimiz, yazarlardan biriydi. H.Taner gerçekten birçok alanda çok başarı sağlamış değerli bir yazardır, gerek oyunları, gerek öyküleriyle, H.Ta-

ner'in tiyatroya katkısı çok büyük olmuştur. Yani tiyatronun değişimini sağlamıştır adeta Türkiye'de. Onun "Eller" adlı öyküsünü okumadıysanız mutlaka bulun okuyun. Yapıtlarının Gürcüce'ye çevrilmiş olması çok güzel bir şey.

- Bu güzel söyleşi için teşekkür ederiz. Şimdi de sayın Mehçure Karaören'le söyleşelim.

Sayın Mehçure Karaören, Çağdaş Gürcü Yazını'nda önemli bir yeri olan Nodar Dumbadze'nin "Güneşi Görüyorum" adlı yapıtını Türkçeye siz kazandırdınız. Bu çeviri ve Dumbadze hakkında neler söyleyeceksiniz?

- E Yayınları'nın kurucusu rahmetli Cengiz Tuncer dostumuza, Sovyetlere yaptığı gezi sırasında, romanın Almanca çevirisini N.Dumbadze'nin kendisi vermiş. Cengiz de çevirmem için bana verdi. Kitabın yayınlanması böyle gerçekleşti. 1968'de bu kitap yayınlanınca ilginç bir şey oldu; Türkiye'nin çeşitli yerlerinden, çoğunlukla Gürcü kökenli yurttaşlarımızdan çok sayıda telefon geldi. Hatta, Bursa-İnegöl'den yanlış anımsamıyorsam Hayri Hayrioğlu "Bu kitabı ben çevirmeyi düşünüyordum, iyi ki çevirmemişim, sizin çeviriniz çok güzel oldu" dedi. Arayanların çoğu benim Gürcü olduğumu, Gürcüce'yi bildiğim için Gürcüce'den çevirdiğimi sandılar. Almanca'dan çevirdiğimi bilmiyorlardı. N.Dumbadze de bu kitabın yayınlanmasına kadar Türkiye'de tanınmıyordu, halbuki bütün dünyada ilgi ile çevrilip okunan bir yazardı aslında.

- Yapıtlarından söz eder misiniz?

- Dumbadze, güneşe tutkun bir yazar. Yapıtlarının hemen hepsinde güneşi çizer. Hatta romanlarının üç tanesinin adı güneşle ilgili; "Güneşi Görüyorum", "Güneşli Gece", "Güneş" Bunlar sadece adı güneş olanlar. Bir de her romanında güneşi anlatır, zengin bir anlatımla insana güneşi sevdirir. Tbilisi'de kendi adıyla anılan parkın adı da "Güneşli Parkı"dır.

Romanlarının tümünde kendi özyaşamını dile getirir. "Güneşi Görüyorum"da, "Sonsuzluk Yasası"nda ve "Ben, Ninem, İliko ve İlarion"da hep kendi özyaşamından kesitler vardır.

Türkçe'de hangi yapıtları var?

Türkçe'ye çevrilen yapıtlarının tümünün üzerinde ben çalıştım. Son düzeltilerini yaparak yayına hazır hale getirdim. Ali Altun'un çevirdiği "Sonsuzluk Yasası" mayıs 1990'da Yılmaz Yayınları'ndan çıktı. Gülizar Çelidze'nin çevirdiği "Kukuraça" da aynı yılın (1990) kasım ayında Yazıt Yayınları'ndan yayınlandı.

Romanlarının tümünde kendi özyaşamını dile getirir. "Güneşi Görüyorum"da, "Sonsuzluk Yasası"nda ve "Ben, Ninem, İliko ve İlarion"da hep kendi özyaşamından kesitler vardır.

Yine Gülizar Çelidze'nin çevirdiği ve Fakir Baykurt'un üzerinde çalışarak önsöz yazdığı "Ben, Ninem, İliko ve İlarion"un son düzeltilerini yaptım ve yayıma hazır. Yayıma hazır olan diğer iki yapıt ise "Güneşli Gece" (Çev.Hacer Özkan) ve "Beyaz Bayraklar" (biri Hacer Özkan ve diğeri Ali Altun olmak üzere iki çevirisi var). Geçmeden belirteyim, 1989'da Gürcüstan'da Dumbadze'nin müze evinde iken, eşi Nanuli Hanım bu "Beyaz Bayraklar" romanını özellikle çevirmemi istemişti. Yayına hazır olan bu üç romanın basılmasının, Türkçe'de Gürcü edebiyatı açısından önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyorum.

- Gürcüstan gezisinden kısaca söz eder misiniz?

- Olağanüstü güzel bir gezi oldu. Gezinin gerçekleşmesinde sizin çabalarınız etkisi var kuşkusuz. N.Dumbadze'nin çevirmeni olmam orada bana ayrıca unutulmaz anlar yaşattı.

Tbilisi'de O.Gigineişvili ve çevirmenimiz Tsate Batsaşi hep bizimle birlikte oldular.

Gürcüstan Yazarlar Birliği başkanı Muhran Macavariani ile birlikte yapılan programlar olsun, Doğu Bilimleri Enstitüsü, Türkoloji Bölümü'ndeki çalışmalar olsun ayrı ayrı anlatılmaya değer anılar. Ancak Dumbadze'nin Vake Mahallesi'ndeki müzeye çevrilen evinde eşi Nanuli Hanım ve çocuklarıyla birlikte geçirdiğimiz saatler ayrı bir öneme sahip.

Müze evin yönetimi Nanuli Hanım'a verilmiş. Nanuli bir tarihçi, bizi kırk yıllık bir dost gibi karşıladı. Evde yazarın seksen dile çevrilmiş yapıtları, aldığı ödüller, yaşamı boyunca biriktirilen fotoğraflar, topladığı bir yığın anmalıklar, çalışma odasındaki tüm eşyalar, tablolar, kitaplar herşey sergilenmiş.

Orada Dumbadze'nin cenaze törenini video banttan izleyince ne kadar büyük ve sevilen bir yazar olduğuna bir daha tanık olduk. Yazarlar birliği önünden başlayan cenaze töreni yüzbinlerce insanın katılmasıyla Özgürlük Meydanı, Rustaveli Caddesi boyunca izleniyordu. Bütün halk hıçkırıklar içinde onu sonsuzluğa uğurluyordu. Bu olağanüstü bir törendi. Ölenin bir yazar değil de ülkesinin kralı sanabilirdiniz.

Batum'da hemen her yeri bay Arçil Mikeladze'nin önderliğinde gezdik. Unutulmaz günler geçirdik. Ancak Batum Botanik Bahçesi çok görkemli bir şey. Birkaç sözcükle anlatılabilecek gibi değil, açık havada gerçek bir botanik müzesi. Bu arada Batum'daki çevirmenimiz Lia'yı da şükranla anmak isterim.

- Teşekkür ederim.

NE YAPMALI

Hilal SOYDAN

I

Ülkelerini ayakta tuttukları inancıyla bütün bir hafta var güçleriyle çalışan yurtsever insanlar için ne kadar zordur pazar günü ne yapacaklarına karar vermek. Paralarını harcamak için pazar günü sıraa giren sabırsız insanlarla öğlene kadar uyumak için yanıp tutuşan uykuya hasret yorgun insanlar için sadece bir günlerinin olması ne kadar üzücüdür.

Aynalı cepheleriyle kasım kasım kasılan hantal binaları, uygarlığın zorunlu kıldığı etkinliklerin uyuşturucu yorgunluğuyla gece deliksiz uyuyacak bin bir çeşit insan sabahın erken saatlerinde akın etmeye başlamıştır. Göz kamaştıran vitrinlerin sadık izleyicileri neyin ne kadara indirildiğini, indirimin ne kadar süreceğini, sezonun moda renkleriyle pantolon kesimlerini tartışarak bir o yana bir bu yana dolana dursunlar; bol resimli gazetelerin hafta sonu eklerinde kesinlikle görün denilen filmler için gişede kuyruk ağır aksak ilerlemektedir.

Bu sırada şehrin bir başka köşesinde bahçeli apartmanların yan yana dizildiği ağaçlı bir ara sokaktan son model iki araba geçmiştir. Birbirleriyle yarışırcasına, salkım söğütle, akasyayla, gülle, sarmaşıkla, otla bokla tıklım tıklım doldurulmuş küçücük bahçelerin önünde markalı spor pabuçlarını ve eşofman takımlarını giymiş bilmem ne müdürünün karısı unvanını gururla taşıyan etine dolgun orta yaşı çoktan geçmiş bol fondötenli hafif makyajlı hanımlar görünmeye başlamışlardır.

Sokağın köşesindeki açık sarı apartmanın salkım söğütle gölgelenen giriş katındaki kocaman pencerenin perdesi hafifçe dalgalanmaktadır.

Baharın müjdecisi güneşli bir pazar sabahı neler neler yapılır.

II

Perdenin arkasından sokağa göz attın. Dışarı çıkmak için sabırsızlanıyordun. Ayakkabılarını giysem mi diye düşündün.

"Hadi Selim acele et biraz." diye bağırdın.

"Bir saniye hayatım" dedi ilgisiz bir ses.

On saniye beklemeye dayanamayan kadınları dakikalarca hatta saatlerce hatta hatta yıllarca belki bir ömür boyu bekletmeyi hakları sayan erkek milletine küfür salladın.

Bir küfür de banyodan çıkmayan Selim'e.

"Selim allah aşkına ne yapıyorsun sen ya?"

Ses yok.

"Hadisene!" diye bağırdın.

"Şimdi geldim." diye boğuk bir ses işittin.

Uçarcasına oturma odasından çıkıp uzun holü geçtin. Banyonun kapısını sertçe açtın.

Senin amacın beni deli etmek mi diye bir hışımla başladığın cümleni tamamlamaya vakit bulamadan insanı ürperten bir "aman be" çıktı çarpılmış ağzından. Bir an "yine mi beceriksiz kel, aptal göbekli, zevksiz pinti, horlayan ayı, bıktım senden" dediğini anladı mı diye baktın Selim'e.

Kahverengi kadife pantolonunu dizlerine kadar sıvamış lavobonun önünde elinde bir bez, fıskiyeye dönmüş musluğun başında Selim'I ne yapacağını bilmez bir halde bulunca 'şapşal' dedin kendi duyabileceğin bir sesle.

"Ne zamandır damlatıyor musluk, çağır birini diyorum. Bizi dinleyen kim." dedin. Başını arkaya atıp iki elini göbeğine kavuşturup "Yok, olmaz; ben yaparım" derken Selim'in beceriksizce taklidini yaptın. Hışımla dış kapıya yöneldin. Ana vanayı kapadın. Oturma odasına geri döndün. Bir yandan da hızını alamamış söyleniyordun:

"Bu iş sadece erkekliğe kalsa. Gerçi bunun gibi onu da becerebildiğin yok ya.."

"Nereye gittin?"

"Telefon ediyorum."

"Yapardım ben." dedi gittikçe azalan bir ses.

"Aaa, Kadriye sular kesildi."

Sessizliği Kadriye'nin gür sesi bozdu.

"Ahmet efendi, ben Kadriye.."

"Ne oldu kızım."

"Bir ara bize..."

"Benim işim var; çırağı yollayayım beş dakikaya"

"Çıkacağız evden şimdi. İki saat sonra olsa?

"Oldu, oldu kızım. Hadi hayırlı günler."

Bu kadar aceleci adamın beş dakikası en az yarım saatti. İki saat de en azından üç saati bulurdu. Köşedeki yılların Ahmet efendisi bu huyunu sonradan kazanmıştı. Sakallar uzatıldıktan; sakallı başka bir adamın resimleri duvarları; 'cumadayım gelicem' yazısı kapıya asıldıktan bir de dükkanını genişletip iki de çırak çalıştırmaya başladıktan son-

ra davranışlarına bir ağırlık diline de bir kıvraklık gelmişti. Neyse ne; sana neydi bütün bunlardan. Adamına göreydi şimdilerde herşey. Selim'in kısmıklığını bilmese suratsız herif anında kapıda değil miydi?

Selim ayaklarını sürüyerek oturma odasına gelip kendini koltuğa bırakmıştı. Kumandaya davrandığını görünce "ne yapıyorsun sen ya" dedin.

"Televizyon seyredeceğim görmüyor musun" dedi kararlı bir ses.

"Lömbür lümbür yağları sallanan benim sanki. Doktor sana ne dedi, ne dedi hal" dedin.

Gözlerin kısılmış dudakların ince keskin bir çizgi çekmişti ağzına.

İçinden nerden evlendim bu adamla diyordun besbelli. Kadriye "Ne talihsiz yazgıymış benimkisi; güzelliğim heba oldu" ya varmadan çıkalım bu evden. İnsanın kanını kaynatan güneşli bir pazar sabahı yapıla yapıla bu mu yapılır Kadriye.

III

On dakika sonra köşedeki açık sarı apartmanın kapısından önce sarışın, düz küt saçlı, zayıf, yüzü solgun bir kadın sonra da kadından biraz uzun göbekli kel pembe yanaklı yapılı bir adam çıkar. Adam kadına elini uzatır; kadın dudağını büker, adamın elini tutar. Arada bir kullanıldığından dün alınmış gibi parlayan beyaz spor ayakkabılarıyla, fışırdayan lacivert eşofmanıyla bahçe kapısının önüne park edilmiş metalik gri son model bir arabaya yönelirler. Adam kadına kapıyı açar. Kadın gözlerini süzer. Adam arabanın önünden koşarak arabanın soluna geçip koltuğa yerleşir. Kadın radyoyu açar. Emniyet kemerleri bağlanır. Sahil de ne güzeldir şimdi diye düşünür kadın. Yürüyüşten sonra acıkırız diye düşünür adam. Dönüşte indirimdeki şu yemek takımlarına bakmalı bir diye düşünür kadın. Dönerken tatlı birşeyler almalı diye düşünür adam. Gece yemekte ne giysem diye düşünür kadın. Gece yemekte ne yesem diye düşünür adam. Birbirlerine bakıp gülümserler. Güneşli bir pazar sabahı ne yapacaklarının kararını vermiş bu iki insandan daha mutlu kim vardır.

Michae Parenti
İMPARATORLUĞA HAYIR

ÜTOPYA YAYINLARI
Tel&Fax: (0312) 433 88 28

KIRILMIŞ GÜLÜŞTEN

1
açardın
mordu rengin
ne kadar sıçrasam ötelere
dönüp gelirdim
yitirmeden
kokunu tenim

dağıtsın beni
hüzün kasırgası
çözülsün o sıkı düğüm
kalbim
eprimiş aşk bohçası

kırılmış
gülüşten anahtarım
değil açılası
rüzgarca
gülce
girdiğim kapın

2
bir güz daha sardın
üstüne
bu eski yaranın
ey üzünç tanrıçası
çapanla yakıladın
gülüşlerden
hayatı

3
(kurma o düşü artık çocuk
hava döndü
sevme kendini
gevşetirken toprağı
boşuna çaba
bolluk olsun
gül koksun
tohum çürüdü)

Umut GERMEÇ

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

7 Mayıs Salı

Nerden bakılırsa bakılsın, anı yazan kendini yazar. Peki, insanın kendini yazması kötü mü. Buna kestirmeden evet ya da hayır denemez.

İnsanın kendini anlatmasına şurdan bakmak gerekir. İnsan yaratıcı bir varlıktır. Marks'ın söylediği gibi, yaratı, insan yaratıcılığının nesneleşmesidir. Emek ürünü nesneyle, insan hem kendini, hem öbürünü doğrulamış olur. Ama her yaratı için bu söylenemez. İnsan yaratırken, kendinin insan türünün bireyi olduğunu unutmamalı. Unutmamalı derken, bunun bilincinde olmalı. Çünkü bireyin her yaratısı, insanlığı etkiler.

Bu açıdan bakıldıkta, anı yazan, birey-insan türü ilişkisi kuramamışsa, kendini yazması kötüdür. Tolstoy, Gorki'ye şöyle demiş *"Benim bir olayı, şu kuleyi, şu tatarı bilmemden kime ne. Nedir bunun ilginç ya da zorunlu yanı."*

Birey-insan türü ilişkisi kurulamazsa, yaşananların ilginçliği ya da zorunluluğu ortaya çıkmaz. Anı, tekilde kalır.

Peki, bu tür anı yazarının örneği var mı. Selim İleri. Selim İleri, geçmiş günlerin sebzelerini, meyvelerini, turşularını yazıyor. Bunlar yazılmamalı demiyorum. Ama Selim İleri, tekil-insan türü ilişkisini, hayatı boyunca kuramadı. Şimdi bunu anılarında görüyoruz. Selim İleri, öznelliğini, nesnelleştiremiyor.

Peki, anılarda hem kendini anlatan, hem de öznelliğini, nesnelleştiren var mı. Var. Remzi İnanç.

Kar Altında Güller Var (Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2002) Remzi İnanç'ın anıları.

Niçin *Kar Altında Güller Var*. Bunu şöyle açıklıyor Remzi İnanç. *"Burdaki yazıların büyükçe bölümü, artık aramızda olmayan sanat edebiyat adamlarını anlatıyor. Böylesi dostların yeraldığı bir kitaba ad olarak herhalde Kar Altında Güller Var yaraşırdı."*

Remzi İnanç, birey-tür ilişkisini doğru kurduğu için, anı, öznellikten kurtuluyor, nesnelleşiyor. Bu... öznelliğin nesnelleşmesi, anıları kişisellikten kurtarıyor. Remzi İnanç'ın anıları, hepimizin, insanın anıları oluyor.

Remzi İnanç'ın anılarını okuduktan sonra şunu düşündüm. Remzi İnanç, nasıl oluyor da, tekil anıları, insan türünün anılarına dönüştürüyor. Bu nokta bence son derece önemli.

Bunu çözümlemek için, yine Marks'a başvurmak gerekiyor. Marks, maden tüccarı, madenin güzelliğini, madenin kendine özgü doğasını göremez der.

Tüccar, madenin ticari değerini görür. Burdan yazı sanatına dönersem, yazar, yazdıklarına ticari açıdan bakarsa insani yaratıcılığını nesnelleştiremez. Çünkü, düşüncelerini, duygularını insani yapamaz. Yazıya ticari bakış, insan türünün içselleşmesini engeller.

Remzi İnanç, yazı sanatına ticari açıdan bakmıyor. Bundan ötürü, düşüncelerini, duygularını insanileştiriyor.

Remzi İnanç, insan türünü içselleştirmiş.

"Kar Altında Güller Var" adlı eseri güzel kılan bir nokta da kurgusu. Önemliyle, önemsizi ayırmayan vıdı vıdı gereksiz ayrıntılarla eseri boğan... yöntemle yazılmamış anılar. Remzi İnanç, anlamlı, insani olanı anlatmış.

Remzi İnanç'ı anı edebiyatımızı gerçekten zenginleştirdiği için kutluyorum.

10 Mayıs Cuma

Tatsız tuzsuz günler...

Tam sevinecekken, arkadan sıradağlar gibi gelip, iç dünyamı döven tatsızlıklar... çok uzaklara gitme duygusu.

Kendimi kurcalıyorum yine. İçten gelen bir yaptırım gücüyle kendimi adam etmeye çalıştım. Şundan bundan korkumdan, şunun bunun gözüne gireyim diye yapmadım bunu. Kendim için yaptım. Bir örnek vereyim. Düşünceleri bir yerde, eylemleri, yaşayışı bir yerde biri değilim ben. Düşündüklerim yaşadıklarımdır. Böyle olduğum için, düşüncesiyle eylemi birbirini tutmayan kişiler rahatsız eder beni. O kişi uzaktaysa, benle ilişkisi yoksa, güler geçerim. Sözgelimi Nazlı Ilıcak... Yazılarına bakarsan, kendi deyişiyle "özgürlük sevdalısı" Nazlı Ilıcak. Gülüyorum tabii... Ama böylesi biri yakınımda olursa rahatsız olurum.

Bir de bilinçsiz içtepileriyle yaşayanlar var. Şöyle. Diyelim, bisküvi alacak bakkaldan. Bunun için biskuvi alma kararıyla bakkala girer, çikolata alır. Sinemaya gitmek için evden çıkar, tiyatroya gider. Böylesi biri illet eder beni.

Kendime bakıyorum. Çoğunluğu bilinçsiz içtepileriyle yaşayan bu ülkede ben nerde yanlış yaptım, diyorum.

Şimdi benim seminerlerim, saatinde başlar, saatinde biter. Geçende Beksav'a gideceğim. 23 Nisan dolayısıyla tatilmiş. Vapur saatleri değişmiş, iskeleye gidince kan beynime sıçradı. Seminere yetişemeyeceğim diye utandım. Başkalarından değil, kendimden utandım.

Binbir güçlükle, kanter içinde, soluksoluğa beş dakika önce Beksav'a girdim. Ama bakıyorum, çoğunluk buna uymuyor. Semineri verecek kişi, istediği saatte başlıyor, istediği saatte bitiriyor.

Peki, sen 19.00'da başlar seminer diyen kişi değil misin. Söylediğinle eylemin niye uymuyor. Hemen şunu söylemeliyim. Beni tedirgin eden, o kişilerin, söz verdikleri saatte seminere başlamamaları değil. Tedirgin eden şu. Seminer saatini, 19.00-21.00 diye yazdırmaları. Bu kişiler şöyle demeli, "Benim başlama saatimle, bitiriş saatim belli olmaz." İşte o zaman hiç tedirgin olmam. Çünkü bu söylediğinle, uyumlu yaşamaktır. Bilirsin, bu kişinin saati belli değildir.

Bu kişilerin içten yaptırım gücü yok. Dıştan da yaptırım gücü yok. Ben, işte burda, kendimde içten bir yaptırım gücü oluşturmakla yanlış yaptım. O zaman n'olurdu. Şehir Hatları, vapur saatini değiştirmişse, bundan bana ne. Yarım saat beklesin der, üstünde durmazdım. Oysa ben n'apıyorum. Koşar adımlarla Karaköy motor iskelesine, ordan motorla Eminönü'ne, ordan yine motorla Kadıköy'e...

Bu işte canımı sıkan bir nokta daha var. Saati belirsiz bu kişiler, seminer verdikleri yerde heyecanla karşılanıyor. Gelip gelmeyeceği belli olmadığı için, heyecanlanmamak mümkün değil. Saati belirsiz kişi içeri girdi mi gözler parlıyor. Heyecan bitmiyor ama, "Bakalım, seminer kaçta bitecek..."

Bana geldikte... içeri girişim, kimsenin dikkatini çekmiyor. Nasıl olsa geleceğim bilindiği için kimsede yürek çarpıntısı yok...

Kendimden utanma olmasa, ben de heyecan yaratacağım ama...

Böyle işte...

Gülmeyin olur mu, böyle tatsız tuzsuz günlerde kendimi nasıl avuttuğumu söylediğimde. Bizim Şirin'e altı bebek doğurmuştu ya, bu altı bebek ayaklandı. Koşturup duruyorlar *İnsancıl*'da. Neler oluyor neler. Esnerken düşmeler, kendi kuyruğunu kovalamalar, boğuştuğu kardeşinin ayağı yerine kendi ayağını ısırmalar.

Her işi bırakıyorum. Onlara bakıyorum. Bu beni avutuyor, içimde esenlik yelleri esiyor.

16 Mayıs Perşembe

Gogol, Ölü Canlar'da, ailenin, eğitimin, insanın yaratıcılığını nasıl öldürdüğünü canlı bir biçimde anlatır.

Aile, eğitim tam anlamıyla yıkıma uğratır insanı. Bu çarktan kurtulabilmek insanın becerisine, çabasına kalmıştır.

Biz Türkiye'de aile sorununa, eğitim sorununa bu açıdan hiç yaklaşmadık.

Bir çocukta insani değerler nasıl oluşturulur, bir çocuk nasıl iradeli, kararlı olur. Aileler bu konuda kesin bilgisizdirler. Kimi disiplin diye evde sıkı düzen uygular, kimi özgürlük diye başıboş bırakır çocuğu.

Çocuğun karar alması, bu kararı uygulaması için yöntemler geliştirilmez. Aile, zaten bilmez bunu.

Yedi yaşında okula başlar. Öğretmenin önünde palavra bir müfredat vardır. Geçim derdi başında bir derttir. Kendisiyle mi uğraşsın, çocuklarla mı.

Sonra üniversite gelir. Bu üniversitelerde ne öğretilir bilemem. Sözün gelişi, Osmanlı'da toprak düzenini anlatırım. Tarih bölümünde okuyan öğrenci "biz bunu okumadık" der. Felsefede tümeller sorununu ele alırım, felsefe öğrencisi "biz bunu okumadık" der.

Gençlerimiz hayatla karşı karşıya geldiklerinde, son derece deneysiz, son derece güçsüzdür. Neyin iyi,neyin kötü olduğunu bilmezler.

Kimi, kırılgan, içe kapanık olur. Kimi hırçın, kaba...

Geçen gün gece otobüsle eve dönüyorum. Bir genç, arkamda cep telefonuyla konuşuyor. Yüksek sesle konuştuğu için duyuyorum.

Anlaşılan şu. Sevdiği kız, tatsız bir şey yapmış. Kıza gel, konuşalım diyor. Kız gelmek istemiyor herhalde. Hiç de inandırıcı olmayan bir sesle intihar edeceğini söylüyor.

Belli, bu çocuğa bir sorunun nasıl çözüleceği öğretilmemiş. İntihar dayatması da işe yaramayınca, delikanlı sorunu üst düzeye taşıdı. "İnşallah bu otobüs devrilir, ben de ölürüm" dedi.

Oğlan, sevgilisi uğruna yolcuları da öldürecek. Hafif yana döndüm. "Evladım, baksana bana" dedim. Mıymıntı bir suratla baktı, "ne var amca" dedi. "Sen intihar edeceksen, buna karışmam. Bizleri bu işe niye karıştırıyorsun" dedim. Gencin yanıtı şöyle oldu, "Amca, ben ne yaptığımı, ne söylediğimi biliyor muyum."

Bu sözlerle gençlerin durumunu özetledi.

Gençlerin bütün bütün böyle olduğunu söylemiyorum. Çarkı kıran, iradeli, kararlı gençler de var.

17 Mayıs Cuma

Sıkıntılı, üzüntülü günlerimde felsefeye sarılıyorum. Böyle günlerde tek arkadaşım felsefe...

Düşünüyorum da, felsefe olmasaydı, ya da ben felsefeye yakınlık duymasaydım, nice olurdu hayatım. Tabii bir de edebiyat var. Edebiyat dedim de aklıma geldi. Kimileri beni, bir yere koymak istiyor. Aydın, düşünür, eleştirmen filan diyorlar. Ben, bunların hiçbiri değilim. Bir dergi eleştiri özel sayısı yapacakmış. Beni eleştirmen saymışlar, bir dizi soru sormuşlar. Soruları okurken tuhaf bir duruma düştüm. Ben de kendimi eleştirmen sandım. Eleştirmen demişler ya, eh, ben de eleştirmenim... Sonra kendime geldim... Güldüm kendime. Bende insanım. İnanıverdim eleştirmen olduğuma... Sonra toparladım kendimi.

Ben, okuduğum kitaplar üstüne düşüncelerini söyleyen biriyim. O kadar. Yeter bu kadar... Bırakalım bunu. Benim bu dünyanın aşamalarında gözüm yok.

Üzüntülüyüm, sıkıntılıyım ya, dünden beri Descartes'in *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler* adlı eserini okuyorum. Eseri Mehmet Karasan çevirmiş, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan çıkmış. Charles Adam, önsöz yazmış.

"Tanrının varlığı ve ruh ile bedenin ayrılığını" ispat etmek, Descartes'e göre felsefenin biricik görevimiş. Böyle söyledikten sonra Adam şöyle devam eder, *"Fakat Descartes'in metafiziğinin, bütün görünüşlerine rağmen büsbütün başka bir konusu vardı; o da fiziğin temellerini sağlamaktı. Bunu sarih olarak Mersenne'e söylemişti. Ondan yalnız sırrı muhafaza etmesini rica ediyordu. Şimdilik reylerini kazanmayı düşündüğü ilahiyatçıların gözünde Tanrının davasını müdafaa ediyor ve başka bir şey yapmıyor görünüyor; gerçekte ise iki oyunu birden oynuyor: ilk önce davayı metafiziğin toprağında kazanmak, sonra hiçbir şeyden şüphelenmeyen hasımlarını fizik toprağı üzerine çekmek istiyor (...) O halde niçin bir komedyaya benzeyen bu iki yüzlü oyuna lüzum var? Descartes bir vakitler, ben sahneye bir maske ile giriyorum, demişti. Galileo'nun başından geçenin, kendi başından da geçmesini istemiyordu. Kendi durumunun onunki ile aynı olduğunu hissediyordu. Felsefenin benzer bir mahkumiyet darbesi altına düşmesinden korkuyordu. Böylece, elinden gelen maharetle tedbirlerini alıyor."*

Bunu okudukta durdum, düşündüm. Descartes'e ikiyüzlü denebilir mi. Haksız, yersiz, yakışıksız bir niteleme bu. Descartes, baskı yüzünden, doğru düşüncesini değiştirip, yanlışı savunmuyor. Düşüncesini söyleyebilmek için önlem alıyor.

Şu biliniyor Galileo'nun suçlanması, Descartes'i hem üzer, hem de şaşırtır. Çünkü dünyanın güneşin çevresinde hareketi apaçıktır Descartes'e göre. Şöyle der, *"... eğer yer yuvarlağının hareket ettiği yanlışsa benim felsefemin bütün temelleri de yanlış demektir."* Buna karşın Descartes ilahiyatçıları kızdıracak tek kelime kullanmamaya kararlıdır.

Descartes bilimsel buluşları kimsenin önleyemeyeceğini söyler. Galileo'nun başına gelen kazadır. Descartes'in susmasının bir nedeni daha var. Charles Adam, onu da söylüyor, *"Felsefenin bir mahkumiyet darbesi altına düşmesinden korkar."* Descartes'in bu korkusunu anlıyorum. Descartes, felsefeyi yobazlardan kurtarıyor.

Gassendi de aynı yöntemi kullanır özdekçiliği yeniden canlandırırken. Lange şöyle der, *"XVII yüzyıl bilginler itanrıbilimle son derece iyi ilişkiler sürdürme yönünde hayranlık verici bir ustalık kazanmışlardı."*

Hem Descartes'in hem Gassendi'nin dostu Mersenne n'apıyor. Lange şöyle diyor, "... bir doğa bilgini tanrı bilimci ve aynı zamanda İbranice uzmanı olan Mersenne *Tekvin" üzerine bir yorum yayınlamıştı. Burda o, tanrıtanımazların ve natüralistlerin bütün karşı çıkışlarını çürütmekteydi. Ancak o bunu birçok okuyucusunun eleştirisini üzerine çekecek bir tarzda yapmaktaydı. Çünkü bu karşı çıkışları çürütmekten çok sanki bir araya toplamaya daha fazla önem veriyor gibi görünmekteydi. (...) O İngiliz Hobbes'un da dostuydu. Kralın ve İngiliz rahipler sınıfının ateşli bir savunucusu olan Hobbes, bununla birlikte tanrıtanımazların lideri ve atası olarak kabul edilmektedir."*

XVII.yüzyılda Avrupa'da bilimi, felsefeyi yobazlardan kurtarmak için çeşitli yöntemler denenmiş. Ben bu yöntemlerden en çok Mersenne'nin yöntemini beğenirim.

Eleştireceğim diye bütün tanrıtanımazların görüşlerini bir araya getir... Ne güzel.

19 Mayıs Pazar

Metroyla önünden kimileyin geçip gittiğim, hiç önemsemediğim bir durak. Şimdi o durak inip binme durağım oldu.

Hayat ne kadar garip, ne kadar değişken...

Her zaman istenilen olmaz hayatta. Çeşitli istekler, çeşitli iradeler var çünkü. Herakleitos'un dediği gibi çarpışır durur bu iradeler. Çeşitli yöntemler uygulanır bu çarpışmada. Önemlidir çünkü istenen. Nerdeyse hayat çizgisi orda görülür. Kişiliğe saldırı bile başlar.

Ben geri çekildim. Aslında mücadele etmeliydim. Çatışmayı en üst noktaya tırmandırmam gerekirdi. Olmadı. Yapmadım. Geri çekildim.

Bir arkadaşımın evinde kalıyorum. Altı ay için. Altı ay sonra n'olur bilmem. Gogol da öyleymiş. Hep arkadaşlarının evinde kalırmış. Bu yanımla Gogol'a benzedim.

Çocukluğumdan beri evi severim ben. İnsan eliyle hafif kirlenmiş odalar etkiler beni. Bu ev sevme duygusunu söküp atmalıyım içimden. Otel gibi bakmalıyım arkadaşın evine. Hemen gitmeye hazır. Kolayca bir yerden bir yere gidebilirim. Bir bavulluk eşyam var. Üstelik bavul bile benim değil. Vay televizyonu nereye koyacağım, radyo n'olacak, buzdolabı, çamaşır makinesi, teyp, bilgisayar, bulaşık makinesi... tabak, çatal, bıçak... Hiçbiri yok bende.

Maddi varlığım birkaç 07 kalem o kadar.

Yerinmiyorum bu durumdan. Maddeye karşı hiç tutkum olmadı. Buzdolabı varsa kullanırım, yoksa ses çıkarmam. Radyo varsa dinlerim, yoksa ses çıkarmam. Telefon varsa kullanırım, yoksa ses çıkarmam.

Bir evim olsaydı, otururdum. Yok evim. Sesimi çıkarmıyorum.

Şimdi *İnsancıl*'dayım. Arkadaşımın evinde yazı yazmayacağım. Kitap da yığmayacağım o eve. Bir tek okuduğum kitap olacak. Bitince kitap *İnsancıl*'a gelecek. Hemen gidecek gibi...

Dünyada da öyle yaşamalı insan... hemen gidecek gibi. Ama süklüm püklüm yaşamamalı. Her isteğin, her özlemin gerçekleşmeyeceğini bilmeli. Acı çekme yetisini geliştirmeli. Direnme yetisini de geliştirmeli. Yumruk yumruğa yaşamalı hayatla. "Bu da mı başıma gelecekti... hep zaten böyle şeyler benim başıma gelir." dememəli. "Gelsin... ne gelirse gelsin başıma. İşte burdayım. İşte ayaktayım. İşte dimdik duruyorum" demeli. Demekle kalmamalı. Ayakta, dimdik durmalı.

Herkes bilmeli: "O yumruk onu sarstı ama devirmedi" demeli.

Dimdik yaşamak, intihar etmeden, doğal bir yoldan ölmek hayata atılmış görkemli bir yumruktur. Başarıdır bu. Ölmüş bit kabuğu gibi yaşayanlar hayata tek bir yumruk atmadan öylesine yaşarlar, başarısız bir biçimde ölürler.

Aslında ne ister insan bu dünyada. Sevdiğinle birlikte, karnı tok, sağlıklı bir hayat. Ama bu düzen insanı yumru yumru yapıyor. Yamru yumru olan o kişi, istediğinin, yaptığının, hem kendine, hem insan türüne karşıt olduğunu bilmiyor. İşte o zaman sorun çıkıyor, çatışma başlıyor.

İnsanın yamru yumru yetiştirilmediği dünyada çatışma olmaz.

20 Mayıs Pazartesi

Dün akşam yemek yiyorum lokantada... Yalnız. Bir türkü, "Bugün efkarlıyım, açmasın güller". Karanlık, insanın içini bunaltan bir öznellik... Efkarlıymış, güller açmasınmış.

Bir yandan yemek yiyorum, bir yandan Aristoteles'i düşünüyorum. Aristoteles'e göre, müzik, karekterin, zihnin gelişmesini sağlar. Tabii "Bugün efkarlıyım, açmasın güller" türünden müzik değil. Bu tür müzik, insanın karakterini delik deşik eder. Zihnini de dumura uğratır. Bu tür müzikle yetişen insanın estetik haz duyusu da bozuntuya uğrar.

Bu tür müzikle yetişen kişi, hayatla doğru ilişki kuramaz. O, kendini evrenin merkezine koyar.

Peki, n'apmalı. Yasaklamalı mı bu tür müziği. Tabii bu, kesinlikle doğru değil. Bu müziğin etkisi insanı, dünyaya bağlayan, insanı, insan türüne yaklaştıran müzikle kırılabilir. Sözgelimi, güller, yeşil ağaçlar, şırıl şırıl akan sular derdimizi dindirebiliri anlatan bir müzikle, "efkarlıyım, açmasın güller"e karşı çıkılabilir.

Halk, yalnız müzikte değil, her alanda yamru yumru yetiştiriliyor. İşte halkın, kötü müzikle, kötü filmle, kötü sokaklarla yetiştirilmiş halkın tutumu. Yeni oturduğum apartmanda gözaltındayım. Sitenin içine girince, bütün gözler bana çevriliyor. "Ayıp olur" filan demiyorlar. Birinci kattaki pencerelerin perdeleri de aralanıyor. Ben hiç aldırmıyorum, yürüyüp geçiyorum. Gazete almak için girdiğim bakkal, ben çıktıktan sonra, beni izledi. Apartmana girerken, döndüm baktım. Anladım, hangi apartmana gireceğimi görecek.

Hepsi "muhbir vatandaş" adayı.

21 Mayıs Salı

Gogol, arkadaşlarının evinde geçirmiş hayatını. Gogol'un bu yanına benziyor benim hayatım. Cumartesi günü bir başka yere taşınmıştım. Bugün ordan ayrıldım. Taksim'e bir arkadaşımın evine taşındım.

Neden ayrıldım ordan.

Şunun için ayrıldım. Bir yere taşınmam benim düşüncemdi. Ama oraya gitmem, o evde oturmam benim kararım değildi. Benim sorunumu, bir başka irade çözmüş oluyordu. Tabii herkesin iyi niyetli olduğunu, dahası beni sevdiklerini biliyorum. Böyle olsa bile, bir başkasının beni çekip çevirmesi benim karakterime uymaz.

Nerde oturacağıma ben karar vermeliyim.

Yanlış yaptım. Ben yanlış yaptım. Dört günden beri esenlikli değildi içim. Bilincim darmadağınıktı. Rakıdan bile tad almıyordum. Dinlediğimi, okuduğumu anlamaz durumdaydım. Dün akşam yemek yerken midem bulandı. Yemekte ne, bir avuç ıspanak. Yarım bıraktım yemeği, çıktım. Doğruca, taşındığım eve gittim. Kalemi, kağıdı çıkardım. Neydi beni rahatsız eden. Neyi saklıyordum kendimden.

Hadi dedim, kaz kendini acımasızca. Kazdım, kazdım, sonunda buldum onu. Çift yanlı keskin ustura gibi kazıyordu içimi. Ben karakterime aykırı davranmıştım. Aristoteles böylelerini şöyle nitelendirir, "evcil hayvanların yaşamını seçmekle büsbütün köle gibi görünürler." Ben de böyle yapmıştım. Başkalarının iradesine evcil hayvan gibi boyun eğmiştim. Bu iradelerin iyi niyetli olması benim durumumu değiştirmiyordu.

Tabii evden çıkmayı ben düşünmüştüm. Onlar da bir çözüm bulmuşlardı. Ben de bu çözüme evet demiştim. İşte burda yanlış, büyük bir yanlış yapmıştım. Kendi yanlışım şimdi içimi kanatıyordu...

Sorunu çözdüğümde 01.10'du... Bin metre denizin altından, tam kemiklerim kırılacakken, tam ciğerlerim parçalanırken, bir topuk vuruşuyla gün yüzüne çıktım. Rahat bir soluk aldım.

Sabah dergiye geldikte, Taksim'de oturan... yeni taşındı... bir arkadaşımı aradım. Kiraya, elektriğe suya ortak olmak koşuluyla bir odasını istedim.

Anlaştık.

Burası, oraya göre konforsuz, sıcak su filan yok. Olsun. Kararı ben verdim.

Bu olaydaki yanlışlık... bu yanlışlığın sorumluluğu tamamıyla benden kaynaklanıyor. Sıkıntılı bir durumdayken "Peki hocam şurda kalabilirsin" dendi. Hayır demeliydim. Demedim. Kendimi unutmuşum. Uzun yıllar önce, bir iki kez karakterime aykırı davrandım. Rahatsız oldum. Çözdüm durumu. Yıllardır böyle bir durum olmadı. Hep karakterime uygun yaşadım. Bu yüzden unutmuşum kendimi.

Hepsi arkadaşım, hepsi sevdiğim, saydığım kişiler. Hepsi bana karşı özverili... hepsi titiz. Buna karşın benim kötü yanım karakterime uygun yaşamak...

Bir gün biri... bir kadın, "seni sevmek çok zor" demişti. İşte bu kötü yanım yüzünden, beni sevmek gerçekten çok zor.

Bu kötü yanım yüzünden neleri ittim.

N'apayım, kimse kusura bakmasın, kötü yanımı azdırmamak zorundayım.

22 Mayıs Çarşamba

Gece... *İnsancıl*dayım.

Bugün öğleden sonra bir ev kiraladım Taksim'de.

Ben, bir iş için bir yere gitmiştim. Berrin Taş arkadaşımız, ev kiralama, ev satımı işleriyle uğraşan Ali beyle telefonda görüşmüş.

Ben *İnsancıl*'a gelince gittik, eve baktık. Yalnız biri için uygun... Bir saat sonra Ali bey telefon etti, "Anahtarlar bende. Ev sizindir." dedi. Arkadaşlarla, Şadiye Güle, İsmet Alıcı, Baha Çıtakoğlu'yla bir kez daha eve gittik.

Maddi bölüm aybaşında çözülecek.

Yarın temizlik başlıyor evde.

Kendimle ilgili çok büyük, çok ciddi bir yanlış yaptım. Ben, bu yanlışı yapmamalıydım. Gogol'e benzer yanım yokmuş. Beni sevseler, beni saysalar bile başkasının evinde oturamazmışım.

On gündür kendimle ilgili yanlış kararlar aldım. Dümensiz bir gemi gibi dolaştım durdum ortalarda. Ev kiralayamam korkusu, bu yanlış kararların nedeni. Seneca'nın bir sözü var, şöyle, "Zor olduğu için cesaret edemediğimiz işler, biz cesaret edemediğimiz için zordurlar."

Hep korktuğum, cesaret edemediğim kiralama işi, harekete geçince, kolayca çözüldü.

27 Mayıs Pazartesi

Gece... 02.00... Sessizlikte yazıyorum. Yeni taşındığım evde.

Yarım günde evi, cici duruma getirdi arkadaşlar... Hepsine ayrımsız teşekkür ediyorum.

Yatak, somya, çek-yat, halılar, buzdolabı derken, her saniye sıcak sulu bir ev oldu... Bununla birlikte bende nesnelere bağımlılık yoktur. Ölümü, hep yanıbaşımızda duran ölümü hiçbir zaman unutmamalı insan. Ölüm bilinci, insanı bu tür bağımlılıktan kurtarır. Yine de toplum içinde yaşıyoruz. Sık sık yıkanmalı insan. Ama ilkçağda yaşasaydım Diyojen'in arkadaşı olurdum.

Peki, bugün niye yapamıyorum bunu. Yanlış kurgulamışım kendimi de ondan. Bu yanlış kurgulamayı değiştirebilir miyim. Çok acı da olsa bunu yaparım. Kendimi yıka döke başarırım bu işi. Yollara düşer, kent kent, köy köy dolaşırım. Annem öyle derdi, "Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım."

Ne para, ne pul, ne sıcak sulu evler, ne televizyon hiçbirinde gözüm yok. Düşerim uzak yollara...

Peki şimdi n'olacak. Hiçbir şey olmayacak. Yanlış kurgulanmış kişiliğimle devam edeceğim mücadeleye...

Yazık olmuş sana Gündoğdu dedim. Yazıkladım kendime...

Doğru mu düşünüyorum, saçmalıyor muyum acaba. İçkiliyken yazıya başladım. Şimdi yeniden içiyorum. Belki saçmalıyorum, belki doğru düşünüyorum, bilemiyorum.

Bir yandan doğru düşünüyorsun diyorum, bir yandan da saçmalıyorsun diyorum. Böyle derken gülüyorum kendime. Ama şu doğru. İçimi açıyorum okuruma. İçimdeki kasırgaları, içimdeki çatışkıları anlatıyorum.

28 Mayıs Salı

Yarın Diyarbakır'a gidiyorum. Felsefe, insan ilişkisi üstüne bir söyleşi için. Uçakla gidiyorum. Gece yine uçakla döneceğim.

Yanlış kurgulamışım kendimi demiştim ya, işte söylemek istediğim bu. Bir başkası, karmakarışık iç dünyasıyla gitmez Diyarbakır'a. Bir neden bulur. Bana geldikte... koşullar n'olursa olsun görevimin başında olmalıyım. Hem de göstermelik değil, tam hakkını vererek. İstemeyerek gidiyorum. Canım sıkkın. Kendime güvenimi yitirdim çünkü.

31 Mayıs Cuma

Diyarbakır'a gitmek için, çarşamba 04.00'te evden çıktım. Perşembe gecesi 01.00'de eve girdim.

Neler oldu Diyarbakır'da.

Önce Diyarbakır öncesini anlatmalıyım. İstemeyerek gittim Diyarbakır'a. Çoktan beri böyle bir konferans vermemiştim. Son günlerde kendime güvenimi yitirmiştim. Ölmüş bit kabuğu gibi dolaşıyordum. Her gün kabuğum çatlıyordu. Rakıyı, zevk almadan içiyordum. N'apacağımı bilemiyordum. Söz vermiştim. Gitmek zorundaydım.

İşte böyle bir durumda evden çıktım.

Uçakta gazeteleri okuduktan sonra, konferansın taslağını belirledim. Uçakta az da olsa kendime geldim. İyi değildim, bunu biliyordum. Ama çok kötü değildim.

Havaalanında beni Zeynep hanımla Mehiyet hanım karşıladı. Tabii yalnız beni değil. Başkaları da vardı.

Zeynep hanım avukatmış. Gönüllü olarak bu işi üstlenmiş. Mehiyet hanım, hem Belediye Meclisi üyesi, hem Yenişehir Belediye Başkan Vekili.

Hem Zeynep hanım, hem Mehiyet hanım içten, candan, özverili insanlar...

Havaalanından Büyük Otel'e gittik. Ben gece kalmayacaktım. Bunun için bana yer ayrılmamıştı. Yukarı kahvaltıya çıktık. Bir iki parça domates yedim, çay içtim. Sonra yalnız aşağı indim. Çıkıp gidecektim. Belki bir bardak çay içecektim. Ama tam çıkışta, birdenbire, bir saniyede büyük bir yorgunluk duyumsadım. Kıpırdayacak durumda değildim. Üstelik sızım sızım sızlıyordu bütün bedenim. Katibe otelde kalmak istediğimi, bana bir oda açmalarını söyledim. Bir saatliğine oda açamazlarmış. "Açmalısınız. Dinlenmeliyim" dedim.

Bizi, otele girişte karşılayan müdür Feyzullah beye haber iletildi.

Feyzullah bey, ilk karşılaşmamızda bana son derece sevimli bakmıştı. Sonradan bunu kendisine sordum. "Hocam, çok cana yakınsınız" dedi. Ben öyleymişim. Cana yakınmışım.

Feyzullah beyin, bu bakışından ötürü bana oda açacağına inanıyordum. Öyle oldu. Hemen odaya çıktım. Soyundum. Soğuk suyun altına girdim. Kurulandım. Sonra yatağa... Kıpırdamadan uzandım. Kendimle konuşmaya başladım. İçimden. İçimle konuşmamı yazmak istemiyorum. Ama bir saat içinde o şiddetli yorgunluk, ayak tırnaklarımın ucundan çıkıp gitti. Ama kendime güvensizliğim, ölmüş bit kabukluğum gitmemişti.

Konferansı vereceğim Belediye Tiyatro Salonunun yönetim yerine girince Vedat Çetin, bana güvenen bir insan tavrıyla, "Hoş geldiniz Cengiz Hoca" dedi. Odada kim varsa, tabii bu arada .... İzgören'le tanıştım... içten bir güvenle karşıladılar.

Çayla cigara içerken kendi kendime "Sen" dedim, "çok değerli, ahım şahım bir insan değilsin. Bunu sen de biliyorsun. Ama sen, sıfır noktada da değilsin. Belki aşağılarda, belki ortalarda bir yerde bir değerin var. Bak şu insanlara, sana nasıl sıcak bakıyorlar. Sıfırın altında olsan böyle karşılanır mısın. Bak, biri mücadelenden ötürü seni seviyor... kendine gel."

Saat 13.00'de konferansın verileceği salona girdim. Salon bütünüyle dolmuştu.

Masaya oturdum. Kalabalığa baktım. Gözlerimle taradım. Sanki öldürücü bir sessizlik vardı. İşte o sıra saniyeler içinde içimdeki güven füzeleri arka arkaya ateşlendi. Birden, o eski, kendine güvenen Cengiz Gündoğdu, uzaklardan koşa koşa geldi. İçime girdi. Ölmüş bit kabuğunu çöpe attı.

"Başla" diye fısıldadı.

Duru... temiz bir su gibi akmaya başladım.

2 Haziran Pazar

Evdeyim. Dinleniyorum.

Diyarbakır, kendime güvenimi kazandırdı. Konferansta alkışlara aldırmam. Konferans sonrası benim için yapılan iki değerlendirmeyi söyleyeceğim.

Konferans bitince, sevinçle indim kürsüden. Başarmıştım... gülümsüyordum. Önüme bir kürt anası çıktı. Kürtçe konuştu "Seni doğuran anaya helal olsun. İçimizi ısıttın. Yalnız olmadığımızı anladık."

Elini öpmek istedim, kürt ananın. Direndi. Yanaklarından öptüm.

Daha sonra bir kadınla, bir erkek geldi yanıma. Hanımefendi şöyle konuştu "biz sizi bilmiyorduk. Konferansınıza da gelmeyecektik. Diyarbakır dışında oturan bir dostumuzla telefonla konuşuyorduk. Dostumuz Gündoğdu'nun konferansına gidin, hitabetin bir sanat olduğunu görün dedi. Gerçekten de öyle oldu. Heyecandan kalbim fırlayacaktı sanki. Sanki bir orkestra yönetiyordunuz."

Konferanstan sonra Zeynep hanımın öncülüğünde gençlerle Diyarbakır'ı gezdik. Dar Kapı, Mardin Kapı... Bir de Süryani Ortodoks kilisesine gittik. Kilisenin papazıyla konuştuk. Kilisenin gölgeli bahçesinde oturduk. Papazın yaptığı taze çayları yudumladık.

Bu gezimiz üç saat sürdü. Seviniyordum. Yorulmayan Gündoğdu geri gelmişti.

Gece saat 01.00'de eve girdim... Başımdan geçenleri düşündüm. İçimi yokladım. Ölmüş bit kabuğu gitmişti. O tanıdığım, bildiğim Gündoğdu'ydu içimdeki.

Onbeş gündür tatsız tuzsuz içtiğim, nerdeyse midemi bulandıran rakıdan gecenin ilk yudumunu tattım. Kokusuyla, tadıyla güzeldi rakı. İçimdeki ses şöyle dedi, "Sen büyük işlere kalkışmadın. Kalkışsaydın yapamazdın. Ama bir şeyler yaptın. Yapmaya da devam ediyorsun. Hiç kimse sana hiçbir iş yapmamış, hiçbir değerin yokmuş gibi davranamaz. Davranmamalı.

Sen hakederek yaşıyorsun. Bu rakıyı da hak ederek içiyorsun."

4 Haziran Salı

. Evdeyim... Gecenin ileri bir saatinde yazıyorum. Elimde *Ekmek* adlı eserim. Karıştırdım az önce.

Önce şunu söyleyeyim. Diyarbakır öncesi Cengiz Gündoğdu değilim. Diyarbakır öncesi ölmüş bit kabuğu gibi yaşadım. Kendime bütün güvenimi yitirmiştim. Paramparça olmuştum. Canımı sıkan şuydu. Ben, nasıl oldu da kendimle ilgili yanlış bir karar aldım. Tabancayı hızla çektim. Kurşunları boşalttım. Hepsi karavana...

Diyarbakır, beni kendime getirdi.

Şimdi size, 1988 yılında yayınlanan bir yazımdan alıntı yapacağım "Gençiliğimde en yüksek ağaçlara tırmanırdım. Ağaçtan ağaca atlarken paldır küldür yere düşerdim. Kaç kez sedyelerle hastanelere götürüldüm.

Son süratle giden trenden bir kadın için atladım. Günlerce hastanede yattım.

Bütün bunları yaptım. Karakterimi yaşadım. Ağaçlara tırmanmasaydım, trenden atlamasaydım, o çocuk için kavga etmeseydim... şunu bilin: Kendimi yaşamamış sayardım."

İşte son onbeş gün kendimi yaşamıyor sandım. Ben, hiçbir zaman uysal, evcil bir ev kedisi olmadım. Ben kavga adamıyım. Kavgada fırtına gibi eserim.

Peki; son onbeş günde n'oldu. N'olacak. Yaprak bile kıpırdatamadım. Oysa *Büyük Bir Yangınla Yaşıyorum* adlı yazımda şöyle demişim: "Ateş... insanın, karanlığı yok eden ilk büyük devrimi. Korkuyla... umutla... cesaretle... ilk yangını çıkaran... sonra, insani mücadele yolunda büyük yangıncılar... hepsi içimde... hepsini hissediyorum. İnsan için mücadele ettiler. Star sistemi mücadelesi, o çizgide... insan için mücadele. Alev alev yangınla... kıvılcımlar sıçratıyorum... yeni yangınlar... insani dünya için bundan fazlası... bundan azı değil diyorum.

Büyük bir yangınla yaşıyorum. İnsani dünyayı gösteren ateşin o güzel sesini duyuyorum."

Peki yalan mı bunlar. Ben kendimle ilgili yalan mı söyledim. Hayır. Kesinlikle yalan söylemedim.

Peki neden fırtına gibi esmedin, neden kıvılcımlarla büyük bir yangın çıkarmadın.

İki nedeni var bunun. Birincisi, kimse üzülsün istemedim. İkincisi, kendimi unutmuşum.

Bakın, bugün evle ilgili bir sorunu, kolayca çözdüm. O sorunun çözülmesi gerekiyordu. Çözdüm. Onbeş gün önce çözemezdim. Boynumu büker, belki yalvarırdım. Çünkü bütün güvenimi yitirmiştim kendime.

Yaşamıyordum. Cesedimi taşıyordum.

Eski Gündoğdu'ydu o ceset. Onun öldürülmesine, üstelik ben izin vermiştim. Bu, beni kahrediyordu.

Diyarbakır'da konferans için iskemleye oturdum. Salon bütünüyle doluydu. İşte o insanlar, beni dinlemek için gelen insanlar "Seni, Cengiz Gündoğdu'yu dinlemek için burdayız" diyordu. Bütün gözlerdeki derin anlam buydu.

Yalan değildi bütün bunlar. Hepsi doğruydu. İçimde güven füzeleri ateşleniverdi.

Peki, o hımbıl hımbıl, süklüm püklüm onbeş günlük hayatımdan utanıyor muyum. Hayır. Utanmıyorum. O rezil hayatı ben yaşadım. Kendi ellerimle oluşturduğum bu rezillik, hayatımın koca lekesidir. O leke içimde hep duracak. Arada bir anımsadığımda içim sızlayacak.

O sızı gerekli. Kendimle ilgili karar verirken o sızı bana yol gösterecek...

Şimdi ayaktayım. Mücadele devam ediyor... Sızı azalıyor. Ama geçen gün hiç olmadık bir iş geldi başıma. İskolastik kelimesine takıldım. Söyleyemedim. Hayatımın kara lekesi, aklıma geldi birdenbire... düşüyorum sandım. Kendime güldüm. Kendimle alay ettim.

Düşmedim.

Ne demişim yıllar önce "Alev alev yangınla... kıvılcımlar sıçratıyorum" demişim, "büyük bir yangınla yaşıyorum" demişim.

Şimdi evdeyim. Evimdeyim diyorum çünkü pazartesi günü bir yıllık sözleşme imzaladık ev sahibiyle.

Bir sürü nesne var evimde. Onlara bakıp bakıp gülüyorum. Çöp kovasıyla, sebze-ekmek kesme tahtası geldi. Bir de simgesel anlamda küçük bir kitaplığım var.

Peki bu nesneler bende bağımlılık yaratmaz mı. Sözgelimi, son model buzdolabını düşünmez miyim. Hayır. Tanıdığım Gündoğdu'da böyle bir değişim olmaz. Nesnelere bağımlılık rezil bir hayata düşürür beni.

Okurlarıma yol arkadaşlarım derdim ben... Çoktandır bu kelimeyi kullanmamışım.

Merhaba yol arkadaşlarım diyorum yeniden... Binbir ışıklı pelerine bürünmüş bir adam yürüyor içimde. Karanlığa karşı...

Karanlığı yeneceğiz... Kesinlikle.

ÇİN ŞİİRİ

Lu Yu (1125 - 1209)

GECE DÜŞÜNCELERİ

Uyuyamıyorum. Uzun
Uzun gece acılarla dolu.
Odamda yalnız başıma oturuyorum.
Dumanlı bir lâmbanın yanında.
Ağırlaşmış göz kapaklarımı oğuşturuyorum
Ve kitabımın sayfalarını çeviriyorum
Tekrar tekrar fırçamın ucunu kırpıyorum,
Mürekkebi karıştırıyorum.
Saatler geçiyor. Ay ışığı geliyor
Açık pencereden, soluk
Ve yeni birpara gibi parlak.
Sonunda uyuyup kalıyorum,
Düşümde Tsa-feng ırmağındaki günlerimi
Ve Yen Chao'daki arkadaşlarımı görüyorum.
Ne kadar genç ve mutluyduk,
Güzel yamaçların üstünde koşardık.
Şimdi yıllar geçti
Ve ben hiç geri dönmedim.

Türkçesi: Anıl Meriçelli

İNSANCIL ATÖLYESİ'nde YAZ SEMİNERLERİ BAŞLIYOR

4 Temmuz Salı, SAAT: 19.00-21.00

ŞİİR ATÖLYESİ

BERRİN TAŞ

5 Temmuz Çarşamba, SAAT: 19.00-21.00

SOĞUK SAVAŞ NEDİR?

DEMİRTAŞ CEYHUN

7 Temmuz Cuma, SAAT: 19.00-21.00

DÜNYA NEREYE GİDİYOR?

TEMEL DEMİRER

8 Temmuz Cumartesi, SAAT: 19.00-21.00

DÜŞÜNME YÖNTEMİ

CENGİZ GÜNDOĞDU